

แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน
BUDDHIST CONCEPT AND METHOD OF SOLVING
ECONOMIC PROBLEMS BY I – SAN THINKERS

พระมหาจุลศักดิ์ จิรวฑฒโน (รณน้อย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๖

ISBN 974 – 364 - 292 - 7

แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน

พระมหาจุลศักดิ์ จิรวฑฒโน (รณน้อย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๗

ISBN 974 – 364 - 292 - 7

**BUDDHIST CONCEPT AND METHOD OF SOLVING
ECONOMIC PROBLEMS BY I – SAN THINKERS.**

PHRAMAHA JUNLASAK CIRADDHANO (ROTHNOI)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

- ชื่อวิทยานิพนธ์ : แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของ
ปราชญ์อีสาน
- ผู้วิจัย : พระมหาจุลศักดิ์ จีรวุฒโน (รณน้อย)
- ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
- : พระปลัดสมชาย กนฺตสีโล พธ.บ. (ศาสนา)
M.A (Phil), M. Phil, Ph.D. (Phil).
  - : รศ. อุดม บัวศรี ป.ธ. ๓, พ.ม, พธ.บ. M.A (Phil).
  - : ผศ. ดร. ศุภฤกษ์ อายวัฒน์ ศษ.บ. (คณิตศาสตร์ – ชีววิทยา)
ศษ.ม. (ประชากรศึกษา), ปช.ด. (ประชากรศาสตร์)
- วันที่สำเร็จการศึกษา : ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๘

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา แนวคิดและวิธีการการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในทางพระพุทธศาสนา แนวคิดและวิธีการการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน และเพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสารคือคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับแปล ตลอดจนเอกสาร ตำรา วิชาการ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากภาคสนามโดยการศึกษาที่บ้านโสภณน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยที่เน้นรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ จากนั้นนำข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ปรากฏในเอกสารข้างต้นและที่ปราชญ์อีสานนำมาวิเคราะห์หาข้อสรุปและข้อเสนอแนะ ผลจากการวิจัยพบว่า

จากวิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจที่ประเทศไทยประสบปัญหาในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ นั้น เป็นปัญหาที่ซับซ้อนสืบเนื่องมาจากความผิดพลาดในการพัฒนาที่ผ่านมามีมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจตามกระแสโลกตะวันตกมากเกินไป โดยลืมไปว่าสังคมไทยมีพื้นฐานมาจากเกษตรกรรม จึงทำให้ขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจขึ้น แต่ก็ยังมีปราชญ์อีสานที่ยืนหยัดบนพื้นฐานดั้งเดิมไม่คืนรนไปตามกระแสโลกวัตถุนิยม มีอุดมการณ์ที่มั่นคงในการทำ

เกษตรกรรม เมื่อเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจดังกล่าว ก็สามารถเลี้ยงชีพได้ตามแบบวิถีดั้งเดิมของตนเอง โดยไม่เดือดร้อนและไม่เป็นภาระของบุคคลอื่น

ในส่วนของแนวคิดและวิธีการทางเศรษฐกิจของพระพุทธศาสนา มี ๒ ประการ คือ การผลิตและการบริโภค ที่เน้นการมีสัมมาทิฐิ ได้แก่ ความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรม มีเหตุมีผล ในการผลิตและบริโภควัตถุเพื่อให้ชีวิตอยู่สร้างประโยชน์แก่สังคม ใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติให้คุ้มค่าด้วยปัญญา ไม่ส่งเสริมการผลิตแบบทุนนิยมและบริโภคด้วยตัณหา แต่เน้นให้ผลิตด้วยปัญญาค่อยเป็นค่อยไปตามเหตุปัจจัยและรู้จักประมาณในปัจจัย ๔ ที่สำคัญต้องตั้งอยู่บนประโยชน์ของตนเองและบุคคลอื่น อย่างถูกต้องและเป็นธรรม

ปัจจุบันปราชญ์อีสานได้คิดวิธีการในการแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและความยั่งยืนของทรัพยากรทางธรรมชาติ การนำองค์ความรู้ตามภูมิปัญญาพื้นบ้านและการทดลองทำเกษตรแบบผสมผสานในโครงการเกษตรประณีต ๑ ไร่ เพื่อให้เกิดความพออยู่พอกินในครอบครัวก่อนแล้วขยายออกไปสู่ชุมชนและภูมิภาคต่อไป

ปราชญ์อีสานที่เลือกศึกษาวิจัยได้ใช้หลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับการแก้ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจโดยเริ่มจากใช้หลักเศรษฐกิจแบบพุทธ คือ ความรู้จักพอประมาณ(มัตตัญญุตตา) เพื่อประโยชน์ภายในทางจิตใจ ทางคุณธรรม ทางคุณภาพชีวิต ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุด ได้แก่ ความเป็นอิสระจากปัญหาและความทุกข์ของมวลมนุษย์ จุดเน้น คือ ต้องการยับยั้งความโลภของมนุษย์ซึ่งแสดงออกมาในรูปของการแข่งขัน ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งการเอารัดเอาเปรียบ การกดขี่ข่มเหง การหลงใหลวัตถุนิยม เป็นบริโภคนิยม นำมูลค่าที่เป็นเงินตราเข้ามาพาคคุณค่าของชีวิต ปราชญ์อีสานจึงได้นำหลักธรรม (ปัญญา) มาเป็นคุณค่าของชีวิตแทนเงินตรา

ด้านหลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาใช้ คือ อธิปไตย ๔ ฆราวาสธรรม ๔ สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักในการทำงาน โดยเฉพาะในด้านการผลิตเพราะเป็นธรรมที่สอดคล้องกับการทำงาน ผลจากการที่ดำเนินตามหลักธรรม ทำให้ปราชญ์อีสานและสมาชิกสามารถอุ้มชูตัวเองได้ สามารถดำรงอยู่อย่างไม่เดือดร้อน มีพอกินพอใช้ มีความสุขจากการทำงาน มีอาหารที่พอเพียง ทำให้ครอบครัวมีความสุขเป็นปกติสุขพ้นจากความเป็นหนี้สิน ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินชีวิต ดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกินเป็นสัมมาอาชีพะก่อนเป็นเบื้องต้นจากนั้นจึงพัฒนาไปสู่การกินคืออยู่ดี วิธีการแนวคิดของปราชญ์อีสาน เป็นแนวคิดที่มุ่งไปสู่ความยั่งยืนด้วยการรู้จัก

ตนเอง ฟุ้งตนเอง พอเพียง พอประมาณ ไม่โลภมาก ไม่ประมาท มีเหตุผลในการดำเนินชีวิต

Thesis Title : **Buddhist Concept and Method of Solving Economic Problems By I – San Thinkers.**

Researcher : **Phramaha Junlasak Ciravaddhano (Rotnoi)**

Degree : **Master of Arts (Buddhist Studies)**

Thesis Supewisory Committee

: **Dr. Phrapalad Somchai Kantasilo**
B.A. (Religion), M.A. (Phil.), M. Phil, Ph.D. (Phil.)

: **Assoc. Prof. Udom Buasri.**
Pali 7, B.A. , M.A. (Phil.)

: **Assist. Prof. Dr. Dusadee Ayuwat**
B.A.(Mathematics-Biology), M.Ed. (Population Education),
Ph.D.(Demography).

Data of Graduation : March 30, 2005

ABSTRACT

This thesis entitled Buddhist Concepts and Methods Employed by I-san Thinkers for Solving Economic Problems had the following objectives—

- i) To study different Buddhist concepts and methods for solving economic problems
- ii) To study the concepts and methods employed by I-san thinkers to solve various economic problems
- iii) To do an analytical study of the Buddhist principles that are employed by I-san thinkers in solving problems related to economic issues

The primary and secondary data for the study was gathered from a close study of the Tripitaka (both Pali and Thai versions), commentaries and other research articles, texts and documents. The fieldwork or survey was carried out in Soknamkhao village, Tambol Kanlueng, Amphoe Vaengnoi, Khonkaen. The research comprises of an analytical study of standard academic works related to Buddhist concepts and methods for solving economic problems alongside documents and texts that I-san thinkers have used. The findings from the research are as follows—

The Asian economic crisis that hit Thailand in 1997 led to great confusion and drastic effects. The economic problems were actually caused by an unimpeded growth of Western Capitalist form of economic growth with a total abandonment of the fact that Thai economy is actually ago based. This in turn destabilized the economic growth affecting the infrastructure of society. However, countering this trend were some I-san thinkers who strongly hold the basic or fundamental principles without blindly adhering to Western Capitalism or Materialist Approach. They displayed stable idea and ideology regarding their approach to agriculture. In the face of any economic problem they were able to make a living along the traditional pattern without having to encounter much difficulty or being burden on others. The story behind their relative economic success lies in the sole fact that despite the strong influence of capitalist culture on Thai society, the I-san people strongly adhered to the principles of Buddhist Economy.

According to the Buddhist approach there are two main economic factors—production and consumption. But unlike any ordinary economic approach, Buddhism views the two economic factors of production and consumption along the line of right understanding. For a meaningful existence, production and consumption should be based on reasonableness. Use of natural resources should be based on the exercising of true wisdom or *panna*. This is contrary to the capitalist approach that promotes the idea of overproduction and unlimited consumption leading to *tanha*. The Buddhist

approach emphasizes contentment with four requisites. Such a practice would lead to the benefit of not only oneself but also others or society at large.

At the present I-san thinkers have found the method for solving economic problem by their approach of sustainability of natural resources as based on local wisdom. Their approach includes integrated agriculture that would lead to self-sufficiency. The selected population that the researcher had surveyed strongly adhered to this approach of self-subsistence economy. This approach is guided by an eco-friendly and environmental conscious trend that is guided by the Buddhist Middle Path approach and the ethical principle of right livelihood. Buddhist Economy teaches contentment which leads to such benefits as mental peace and physical well being of every member of society. This approach is useful to counter the aggressively competitive pattern of Western style consumerist and materialist approach.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากพระปลัดสมชาย กนุดสีโล ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ รศ.อุดม บัวศรี และ ผศ. ดร. ศุภฎี आयวัฒน์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ตลอดจนถึงคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ทุกท่าน ผู้วิจัยขอ

กราบขอบพระคุณและขอขอบคุณอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่งที่ได้ให้ความดูแลเอาใจใส่ให้คำแนะนำชี้แนะในการศึกษาแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดีมาโดยตลอด

ขอน้อมระลึกถึงพระคุณของท่าน พระครูมงคลสารนิเทศ (น้อย วุฑฒินญาโณ) เจ้าอาวาสวัดกลาง พระอุปัชฌาย์, พระครูสุขุมสังฆการ (วรเมธ โปธิสารโ) ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดหนองแวงวิทยาที่ให้ความสะดวกด้านสถานที่และให้โอกาสในการศึกษา, ท่านพระครูสมุห์วุฒิพันธ์ โสภโณ รองเจ้าอาวาสวัดกลาง ที่ให้ความดูแล ให้โอกาส และให้กำลังใจในการศึกษาตั้งแต่ชั้นมัธยมจนถึงปัจจุบัน, พระอธิการหนูกาญจน์ ปริบูรณ์ เจ้าอาวาสวัดพระเนาว์ศรี ที่เมตตาให้ใช้พระไตรปิฎกตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ, พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี ป.ธ.๕ ที่ช่วยหาเอกสาร, พระมหาศกธินันท์ ชีรนุโท เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย ที่คอยให้ความสะดวกในการติดต่อประสานงาน, ครอบครัวคุณพ่ออรุณ – คุณแม่อมรศิลป์ กุศลรัตนทโยม อุปถัมภ์ทุนในการศึกษาและพาหนะในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลภาคสนาม คณะศรัทธาคุ่มวัดกลาง เพื่อนสหธรรมิก ทุกรูปทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปราชญ์อีสานทั้ง ๓ ท่าน คือ พ่อทัศนกระยอม พ่อทองดี นันทะ และพ่อผอง เกตพิบูลย์ ที่สละเวลาให้สัมภาษณ์เพื่อให้ข้อมูลในภาคสนาม และคุณพ่อวิจิตร – คุณแม่บุญ รัตนน้อย โยมบิดามารดา คุณแม่อุดร ศรีหกล้า ญาติพี่น้องทุกคน ที่คอยเป็นกำลังใจให้ในการศึกษาวิจัยเป็นอย่างดี

ความดีที่เกิดจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ขอน้อมถวายบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณอุปัชฌาย์อาจารย์ ตลอดจนถึงท่านผู้มีพระคุณทุกท่าน ด้วยความตั้งมั่นในกตัญญูกตเวทิตาธรรม

พระมหาจุฬศักร์ จีรวฑฒโน (รณน้อย)

๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	น
สารบัญ	ช
สารบัญภาพ	ญ
คำชี้แจงการใช้อักษรและหมายเลขย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๕ ขอบเขตการวิจัย	๘
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการจากการวิจัย	๑๑
บทที่ ๒ แนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ	๑๒
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา	๑๒
๒.๑.๑ ความหมายของพุทธเศรษฐศาสตร์	๑๓
๒.๑.๒ หลักเศรษฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา	๑๔
๒.๑.๓ การผลิตตามแนวพุทธ	๑๕
๒.๑.๔ การบริโภคตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา	๑๘
๒.๒ วิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในทางพระพุทธศาสนา	๒๕
๒.๒.๑ พุทธศาสนากับเศรษฐกิจ	๒๖
๒.๒.๒ ปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนา	๒๘

๒.๒.๓	เศรษฐกิจกับชีวิตประจำวัน	๒๕
๒.๒.๔	แนวทางการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ตามแนวพระพุทธศาสนา	๓๐
๒.๒.๕	เป้าหมายหลักเศรษฐกิจขึ้นต่ำตามทรรศนะ ของพระพุทธศาสนา	๓๕
บทที่ ๓	แนวคิดและวิธีการการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน	๓๗
๓.๑	แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน	๓๗
๓.๑.๑	วิสัยทัศน์และหลักในการทำงาน ของพ่อทัศน์ กระจยอม	๓๘
๓.๑.๒	วิสัยทัศน์และหลักในการทำงาน ของพ่อทองดี นันทะ	๔๖
๓.๑.๓	วิสัยทัศน์และหลักในการทำงาน ของพ่อผอง เกตพิบูลย์	๕๑
๓.๒	วิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน	๕๔
๓.๒.๑	การปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่	๕๔
๓.๒.๒	วิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองแบบพออยู่พอกิน	๕๖
๓.๒.๓	การช่วยเหลือเพื่อนบ้าน	๕๘
บทที่ ๔	หลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ	๖๖
๔.๑	ความหมายของหลักพุทธธรรม	๖๗
๔.๒	ลักษณะสำคัญของหลักพุทธธรรม	๖๗
๔.๓	ความหมายของปราชญ์อีสาน	๗๑
๔.๔	ลักษณะสำคัญของปราชญ์อีสาน	๗๑
๔.๕	หลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้	๗๗
๔.๖	ประโยชน์ที่เกิดจากการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม	๘๑

ของปราชญ์อีสาน

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และ ข้อเสนอแนะ	๘๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๔
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๘๖
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๘๘
บรรณานุกรม	๙๐
ภาคผนวก	๙๖
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๒

สารบัญญภาพ

ตารางที่	หน้า
๑. ตัวอย่างการนำหลักธรรมมาใช้ในการทำงานของพ่อทัศน์ กระทบ	๔๕
๒. ตัวอย่างการนำหลักธรรมมาใช้ในการทำงานของพ่อทองดี นันทะ	๕๐
๓. ตัวอย่างการนำหลักธรรมมาใช้ในการทำงานของพ่อผอง เกตพิบูลย์	๕๓
๔. ตัวอย่างการใช้เทคนิคและวิธีการแก้ปัญหาของปราชญ์อีสาน	๖๕
๕. ตัวอย่างการแก้ปัญหาของปราชญ์อีสาน	๘๓

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ และพระไตรปิฎกฉบับแปลของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา / เล่ม / ชื่อ / และหน้า ตามลำดับ เช่น ม.อ.(ไทย) ๑๔/ ๒๘๘/๓๔๖ หมายถึง มัชฌิมนิกาย อภิปริปันชาสก์ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๔ ชื่อที่ ๒๘๘ หน้าที่ ๓๔๖, ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๕ หมายถึง สยุมุตตนิคาย สคาถวคคปาติ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๑๕ ชื่อที่ ๒๔๖ หน้า ๒๕๕

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปันชาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สยุมุตตนิคาย	สคาถวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)

อ.เอกก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกนินิบาท	(ภาษาไทย)
อ.ทุก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนินิบาท	(ภาษาไทย)
อ.จตุกก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนินิบาท	(ภาษาไทย)
อ.ฉก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนินิบาท	(ภาษาไทย)
อ.สตุตค. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุตคนินิบาท	(ภาษาไทย)
อ.อฎฐก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนินิบาท	(ภาษาไทย)
ข.สุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาท	(ภาษาไทย)
ข.ธ. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมฺมปทปาถิ	(ภาษาบาลี)
ข.ธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ข.พุทธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมา ประเทศไทยได้ประสบปัญหาวิกฤตการณ์ด้านเศรษฐกิจ ส่งผลให้ภาครัฐและธุรกิจเอกชน เช่น อุตสาหกรรมการเงินและการบริการ ต้องล้มสลายปิดกิจการ ทำให้การลงทุนหยุดชะงัก ประสบปัญหาการขาดสภาพคล่องทางการเงิน จนต้องทยอยปิดกิจการ ทำให้เกิดภาวะการว่างงานขึ้นอย่างรุนแรง มีคนว่างงานประมาณ ๒ ล้านคน^๑ ซึ่งแรงงานเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้อพยพกลับสู่ภูมิลำเนาเดิมเพื่อกลับไปสู่การทำมาหากินในภาคเกษตรกรรมเหมือนที่เคยเป็นอยู่ในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องการประกอบอาชีพ ความเป็นอยู่และค่าครองชีพ การบุกรุกพื้นที่ป่า การทำลายสภาพสิ่งแวดล้อม และปัญหาเรื่องการสร้างงานในภาคเกษตรกรรมที่จะมารองรับเป็นจำนวนมาก และผลกระทบต่อสังคมเริ่มปรากฏขึ้นเรื่อยๆ ในทุกหน่วยของสังคม โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่ในชนบทซึ่งได้รับผลกระทบจากสินค้าอุปโภคและบริโภคมีราคาสูงขึ้นเนื่องจากภาวะเงินเฟ้อและการเพิ่มขึ้นของค่าขนส่งและค่าสาธารณูปโภคทำให้รายได้ของครัวเรือนลดลง ตลอดทั้งสวัสดิการของผู้มีรายได้น้อยก็ลดลงเพราะรัฐบาลมีงบประมาณให้การช่วยเหลือไม่เพียงพอ

วิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจที่ประเทศไทยเผชิญอยู่ขณะนี้ เป็นปัญหาที่ซับซ้อนสืบเนื่องมาจากความผิดพลาดในการพัฒนาที่ผ่านมาที่มุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) เป็นหลักสำคัญ จึงทุ่มเทขยายการผลิตไปในด้านอุตสาหกรรมมากกว่าด้านเกษตรกรรม (ซึ่งเป็นการผลิตที่เน้นวัฒนธรรมประจำชาติตั้งแต่ครั้งอดีต) และภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ทำให้คนไทยหลงกระแสเกิดความเชื่อและมีค่านิยมบริโภคสินค้าตะวันตกว่าเป็นของดี จนหลงลืมพื้นฐาน ทูทางสังคม สภาพแวดล้อม และ

---

^๑ ณรงค์ เพชรประเสริฐ และสิริพร ยอดกมลศาสตร์ อังใน วิจิตร ระวิวงศ์และคณะ, รายงานการวิจัยเรื่องสถานการณ์คนจนและการจัดการแก้ปัญหาคนจนในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ,๒๕๔๒, หน้า ๑๖.

(อัดสำเนา)

วิถีไทยของตนเอง ทำให้ความสามารถในการพึ่งตนเองซึ่งเป็นทุนทางสังคม (Social capital) ดั้งเดิมอ่อนแอทรุดโทรมลง²

---

² กระทรวงมหาดไทย, ยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองและเศรษฐกิจชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๑), หน้า ๑ - ๒.

พระธรรมปิฎกได้กล่าวว่า “พุทธเศรษฐศาสตร์นั้นมุ่งไปที่การพัฒนาคุณภาพชีวิต และความเป็นชีวิตที่ดีงาม”³ จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาเน้นการสอนความจริงที่เป็นประโยชน์และสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่จะนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริงได้ ส่วนศาสตราจารย์.ดร.อภิชัย พันธเสน ได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์กระแสหลักว่า “ความพยายามในการสร้างความพึงพอใจสูงสุดภายใต้ความจำกัดของรายได้”⁴ มนุษย์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับโภคทรัพย์ หรือ ทรัพย์ที่ใช้เพื่อการบริโภค เพื่อดำรงสถานภาพของความเป็นมนุษย์หรือเหตุผลอื่น ๆ ที่มนุษย์ปรารถนาขึ้นเอง

จากวิกฤตการณ์ทาง ด้านเศรษฐกิจที่รุนแรงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อสังคมในหลายด้านทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้คนไทยโดยทั่วไปได้รับความเดือดร้อน ทำให้มีกระแสความคิดว่า การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องพัฒนาตามลำดับขั้น ขั้นแรกต้องสร้างพื้นฐานให้มั่นคง คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอและควรปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานเศรษฐกิจที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป และทิศทางการดำรงชีพอยู่อย่างประครองตัว เพื่อลุกขึ้นยืนหยัดด้วยลำแข้งของตนเอง ด้วยวิธีการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงเรียกว่า “เศรษฐกิจแบบพอเพียงกับตัวเอง” (Relative Self-sufficient Economy) จึงเป็นรูปแบบที่คนไทยทั้งหมดควรน้อมเกล้าฯ รับไว้ปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยนับแล้วเศรษฐกิจที่พอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่ชุมชนต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด สามารถจะทำการผลิตเพื่อการดำรงชีพได้ตามอัตภาพ ผลิตอะไร มีพอที่จะใช้ไม่ต้องขอยืมคนอื่น อยู่ได้ด้วยตัวเอง “ให้ยืนบนขาตนเอง” และการดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงคือการดำรงชีวิตในความพอดี มีชีวิตใหม่ คือหวนกลับมาใช้ชีวิตวิถีไทย แนวคิดของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงจึงควรเป็นแบบอย่างของการพัฒนาประเทศไทยในระยะต่อไป

วิธีการที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจนั้นอาจทำได้หลายวิธี แต่การทำให้เศรษฐกิจของชาติมั่นคงและยั่งยืนในอนาคตนั้นเป็นสิ่งที่สังคมควรคำนึงถึงโดยการพึ่งตนเอง และการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนตามแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองนั้นทำให้เกษตรกรที่เป็นผู้ผลิต และดำรงชีพตามแนวทางนี้ไม่เพียงแต่จะ “พออยู่ พอกิน” ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น แต่จะ “อยู่ดี มีสุข” ในระยะต่อไปอีกด้วย ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชน

³ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๖๒.

⁴ ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ ๒๕๔๔), หน้า ๒๔.

สามารถจัดความยากจนของชาวบ้านได้ เมื่อชาวบ้านมีสถานะเศรษฐกิจดีขึ้น ก็มีอำนาจซื้อ
มากขึ้น ส่งผลให้เศรษฐกิจโดยรวมเจริญขึ้นและเป็นความเจริญอย่างมั่นคง

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ทำให้เกิดความเสียหายและความ
เดือดร้อนอย่างกว้างขวางในภาคอีสานเช่นเดียวกับภูมิภาคอื่นๆ หากแต่ในสภาพแวดล้อม
และสังคมอีสาน ความเดือดร้อนมีมากกว่าภูมิภาคอื่นๆ กล่าวคือการเปลี่ยนจากปลูกข้าวและ
พืชผักต่างๆ ไว้กินเองมาเป็นการปลูกเพื่อขายโดยมีการขยายพื้นที่ปลูกปอและมันสำปะหลัง
อย่างขนานใหญ่รวมทั้งการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงในการผลิตเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบ
นิเวศและวิถีชีวิตของคนอีสานจากเดิมที่ชาวบ้านเคยมี “ข้าว หม่อน ไหม พืชผัก วัควาย”
มาเป็น “ข้าว ปอ มัน ธาไถ” ที่มี “เงิน” เป็นตัวกำกับ ชาวบ้านอีสานจึงหมดอิสระภาพตก
อยู่ภายใต้การครอบงำจากภายนอกมากขึ้นทุกขณะ

ปัจจุบันนี้ได้มีปราชญ์ชาวบ้านอีสานในท้องที่ต่างๆ หลายจังหวัดต่อสู้กับการ
เปลี่ยนแปลงที่ผลักดันจากอำนาจภายนอกด้วยการใช้ความรู้ ใช้ปัญญา นำหลักธรรมทาง
พระพุทธศาสนา มาผสมผสานกับแนวคิดที่ว่า “เอาธรรมะเป็นฐาน เอางานเป็นที่ตั้ง” โดยไม่
คำนึงถึงเงิน เพราะเงินเป็นผลที่ตามมานี้เป็นลักษณะของการอยู่ด้วยลำแข้งของปราชญ์ ในรูป
ของการเกษตรผสมผสานหลากหลายรูปแบบและวิธีการกลับมาได้อย่างได้ผลเพราะ
พระพุทธศาสนามีความผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านานมีหลักคำสอนที่
สอดคล้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ที่แท้จริงของสังคมมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง
ดีงามมี เป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาให้กับชีวิตและสังคมซึ่งสังคมไทยเคยได้รับเอาวิธีปฏิบัติแบบ
พุทธมาใช้ในชีวิตประจำวัน วิถีชีวิตของผู้คนจึงมีความผูกพันใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาเป็น
อย่างมากแนวคิดและวิธีการในการแก้ปัญหาที่ได้รับมาจากอิทธิพลของคำสอนใน
พระพุทธศาสนาแต่ด้วยอำนาจของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างใหญ่หลวงในปัจจุบัน
ทำให้ค่านิยมและวิธีปฏิบัติแบบพุทธได้ถูกลดความสำคัญลงวิธีการแก้ปัญหาแบบพุทธได้ถูก
ละเลยไปจนได้เกิดมีแนวคิดการแก้ปัญหาแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากกระแสวัตถุนิยมเข้า
มามีบทบาทในการแก้ปัญหาในปัจจุบัน ดังนั้น ในงานวิจัยนี้จึงมุ่งที่จะนำกรณีของปราชญ์
ชาวบ้านอีสานที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา来解决ปัญหาเศรษฐกิจ

---

^๕ ศ.ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์
๒๕๔๖), หน้า ๘๘.

ด้วยมูลเหตุนี้เอง ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาถึงแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามแนวทางของพระพุทธศาสนาที่ปราชญ์อีสานนำมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการนำมาใช้ในสังคมปัจจุบันอันเป็นการแก้ปัญหาสังคมที่กำลังเป็นอยู่ในขณะนี้ด้วยพุทธวิธี

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในทางพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยนี้ มีศัพท์ที่ใช้ในการศึกษาดังกล่าวดังนี้

พระพุทธศาสนา หมายถึง นิกายพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ ซึ่งถือตามคติที่พระอรหันต์พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนาได้แก่พระพุทธศาสนาอย่างที่น่าเชื่อถือแพร่หลายในประเทศไทย พม่า ลังกา ลาว และกัมพูชา^๖ ซึ่งพระพุทธศาสนาเถรวาท เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธศาสนาหินยาน

ปราชญ์อีสาน หมายถึง นักคิดชาวบ้านหรือผู้นำชาวบ้านในภาคอีสาน ที่ใช้ธรรมะและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

การแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง กระบวนการที่ปราชญ์อีสานใช้ ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามหลักการทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ปัญหาเศรษฐกิจ หมายถึง ภาวะการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพที่ขาดแคลนของชาวบ้าน

---

^๖ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๓.

หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

เกษตรประณีต หมายถึง การทำการเกษตรที่เน้นใช้ การปลูกด้วยฝีมือ มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค มีความมั่นคงต่อผู้ผลิต เป็นสวนอาหารของครอบครัวที่อุดมสมบูรณ์ และมีคุณภาพ

๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ว่าพุทธศาสตร์เป็นจริยธรรมที่มีความสัมพันธ์และความสำคัญต่อเศรษฐกิจ เพราะเป็นคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ที่จะดำเนินกิจกรรมทาง การผลิต ให้เรามีความขยัน ซื่อสัตย์ รักงาน ตรงต่อเวลา เพื่อให้มีคุณภาพในการผลิตและดำรงชีวิตอย่างมีความสุข^๑

ศาสตราจารย์ ดร. อภิชาติ พันธเสน ได้ให้ความหมายของ “พุทธเศรษฐศาสตร์” ไว้ว่า หมายถึงการนำคำสอนของ พระพุทธเจ้ามาประยุกต์ เข้ากับแนวคิด ในวิชาเศรษฐศาสตร์ ที่พัฒนาขึ้นมาจากอารยธรรมตะวันตก ทั้งนี้เพราะเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากตะวันตก นั้น “เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลได้รับ ความพึงพอใจสูงสุด ภายใต้ทรัพยากรที่มีจำกัด และสามารถทำให้สังคม ได้บรรลุถึงสวัสดิการทางสังคมสูงสุดภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน” ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์เป็น “วิชาที่ว่าด้วยการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุซึ่ง สานติสุข จากการมีชีวิตอยู่ในโลกของวัตถุ ภายใต้เงื่อนไขของการมีทรัพยากรที่จำกัด”^๒

ซูเมกเกอร์ อี.เอฟ ได้กล่าวว่า ไม่มีใครคาดคิดว่าวิถีชีวิตของชาวพุทธจะกลายเป็นเศรษฐศาสตร์แนวพุทธไปได้ และเขาได้แสดงให้เห็นสาระสำคัญของเชิงพุทธว่า นักวัตถุนิยมสนใจแต่สินค้าเป็นสำคัญ พุทธศาสนิกชนสนใจ แต่การให้มีอิสระเสรีภาพเป็นส่วนใหญ่ แต่พุทธศาสนาถือหลักมัชฌิมาปฏิปทา ดังนั้น จึงมิได้ขัดแย้งกับหลักการกินคืออยู่ดีทางกายภาพอุปสรรคของการปลดปล่อย ให้มีอิสระเสรีภาพนั้น มิได้อยู่ที่ทรัพย์ศฤงคาร แต่ว่าอยู่ที่ต้นหาที่

^๑ พระธรรมปิฎก (ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า ๑๖.

^๒ ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์, หน้า ๒๕.

คืนรนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งเหล่านั้น ดังนั้น สารสำคัญของเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธก็คือความเรียบง่ายและหลักอหิงสา^๕

พิมาน วงศ์อภัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งตนเอง จากการศึกษาพบว่า ลักษณะที่แสดงถึงการพึ่งตนเองขององค์กรประชาชนมี ๖ ประการ คือ (๑) มีกิจกรรมที่สนองตอบความต้องการของสมาชิก (๒) มีผลกำไรจากการดำเนินงาน (๓) มีอำนาจต่อช่องทางเศรษฐกิจ (๔) มีการตัดสินใจและการดำเนินงานที่เป็นอิสระ (๕) มีการปรับตัวเพื่อความมั่นคง (๖) มีการกระจายผลประโยชน์อย่างยุติธรรมและเสมอภาค

ในด้านปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งตนเอง พบว่าปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ (๑) ผู้นำหรือกรรมการที่มีลักษณะ ความตั้งใจ ซื่อสัตย์ ยอมรับความคิดเห็นจากสมาชิก ทำงานเป็นทีม (๒) การบริหารงาน จัดโครงสร้างการทำงาน วางข้อกำหนดระเบียบต่างๆ หาทางแก้ไขร่วมกันกับสมาชิกและกรรมการ (๓) สมาชิกมีทัศนคติและเข้าใจในวัตถุประสงค์ มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (๔) กระบวนการกลุ่ม (๕) สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง (๖) นักพัฒนา นักคิด (๗) องค์กรที่สนับสนุน (๘) พนักงาน เจ้าหน้าที่ทำงานด้วยความสุจริต จริงใจ รักการพัฒนามากกว่าค่าตอบแทน^๖

ปราณี หมอนทองแดง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ทิศทางการพึ่งตนเองในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้และไม่ได้แบ่งออกเป็นปัจจัยภายในชุมชน คือ (๑) ผู้นำชุมชน (๒) แรงจูงใจ ของชาวบ้านที่ต้องการเข้าร่วมโครงการหรือองค์กรที่เสริมสร้างหลักประกันในชีวิต (๓) โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ที่มีการประกอบกิจกรรมทางเกษตรหลายอย่าง โดยเฉพาะระบบการเกษตรแบบไร่นาสวนผสม (๔) โครงสร้างทางการเมือง มี บ้าน วัด โรงเรียน มีความสามัคคีเข้มแข็งและมีการจัดระบบจัดการกับความขัดแย้งภายในชุมชน (๕) โครงสร้างทางสังคม เช่น การมีส่วนร่วม

---

^๕ ชูเมกเกอร์ อี.เอฟ, “จีวแต่แจ้ว” เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ, แปลโดย สมบูรณ์ สุภศิลป์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๗๑.

^๖ พิมาน วงศ์อภัย, “ปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งตนเอง”, วิทยานิพนธ์ปริญญา สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต (สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๓๒, หน้า ข.

ของประชาชน ความเป็นปึกแผ่น บุรณาภาพ (๖) การมีองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองส่วน
ปัจเจกภายนอก ได้แก่ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ระบบตลาด และนักการเมือง^{๑๑}

พวงพยอม เกรียงทอง ได้ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง การประกอบอาชีพ
แบบพึ่งตนเองของเกษตรกร ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรมีปัญหาด้านการประกอบอาชีพที่
สำคัญ คือ ทุนประกอบอาชีพไม่เพียงพอ ขาดการรวมกลุ่มอาชีพ ผลผลิตราคาตกต่ำ ขาด
การสนับสนุนจากนักวิชาการภาครัฐและเอกชนและพบว่าเกษตรกรมีความต้องการประกอบ
อาชีพด้านการปลูกผักปลอดสารพิษ เลี้ยงไก่พื้นเมือง ทอผ้าและแปรรูปการเกษตรในการจัด
กิจกรรมแทรกแซงคือการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ การปฏิบัติกิจกรรม
ด้านอาชีพ การจัดระบบตลาด การนิเทศ การติดตามผล ทำให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจ
เกี่ยวกับการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองดีขึ้น มีแนวโน้มที่จะพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ มาก
ขึ้นเป็นส่วนใหญ่ มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ มีการช่วยเหลือหน้าที่การงานในครอบครัวดีขึ้น
สามารถผลิตอาหารไว้บริโภคเพียงพอ มีการใช้จ่ายอย่างประหยัด และลักษณะอาชีพที่มี
แนวโน้มพึ่งตนเองได้มากกว่าอย่างอื่นคือการปลูกผักปลอดสารพิษอาชีพที่มีแนวโน้ม
พึ่งตนเองได้น้อยคืออาชีพทอผ้า^{๑๒}

พระสุบิน ปณีโต ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการออมทรัพย์ว่า หลักการของกระบวน
สัจจะสะสมทรัพย์อาศัยการผสมผสานหลักการจากระบบต่างๆ หลายรูปแบบ อาทิ ธนาคาร
หมู่บ้าน การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาเพื่อฟื้นฟูวิถี
ชีวิตของชุมชนอย่างเป็นองค์รวม โดยเริ่มต้นจากชุมชน เพื่อนำไปสู่ความแข็งแกร่งของระบบ
เศรษฐกิจของสังคม ทั้งสามารถช่วยเหลือตนเองได้^{๑๓}

---

^{๑๑} ปราณี หมอนทองแดง, “ทิศทางการพึ่งตนเองในสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป”, วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๓๓. หน้า
๖.

^{๑๒} พวงพยอม เกรียงทอง, “การประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร”, วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๔๑. หน้า ก.

^{๑๓} พระสุบิน ปณีโต, สัจจะสะสมทรัพย์ : สะสมทุนสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร :
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑.

๑.๕ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัย โดยศึกษาถึงแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพุทธของปราชญ์อีสาน ๓ ท่าน ได้แก่ พ่อทัศน กระทบ พ่อทองดี นันทะ และพ่อผอง เกศพิบูลย์ ที่เป็นเครือข่ายทำงานร่วมกัน และสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มทอผ้า ในหมู่บ้านโสภณน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นกลุ่มที่นำแนวคิดของปราชญ์อีสานมาขยายผล ทั้งนี้เพราะเป็นกลุ่มที่ปฏิบัติตามปรัชญาจนประสบผลสำเร็จ เพื่อเป็นการนำไปสู่รูปแบบการพัฒนาชุมชนในอนาคตที่เหมาะสมและมีความเป็นไปได้

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑). รูปแบบการวิจัยที่ใช้

๑. วิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจที่ปรากฏในพระพุทธรศาสนา โดยอาศัยข้อมูลเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี และพระไตรปิฎกฉบับแปล ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ชุดภาษาไทย (CD – ROW) ฉบับสมาคมศิษย์เก่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และข้อมูลจากเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่ งานวิจัย ตำราวิชาการ ที่เกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจตามหลักพุทธศาสนา

๒. การวิจัยภาคสนาม (Field Research) เพื่อศึกษาแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ปราชญ์อีสานนำมาใช้ โดยอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับปราชญ์อีสานทั้ง ๓ ท่าน และสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทอผ้า ที่บ้านโสภณน้ำขาว

๒). ประชากรเป้าหมาย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มตัวอย่าง หรือกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ศึกษา ดังนี้

๒.๑ ปราชญ์อีสาน ได้แก่

พ่อทศน์ กระจอม บ้านโสกน้ำขาว อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

พ่อทองดี นันทะ บ้านตลาด อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

พ่อผอง เกตพิบูลย์ บ้านโคกสง่า อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น

๒.๒ สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และ กลุ่มทอผ้า ของบ้านโสกน้ำขาว อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น กลุ่มละ ๑๐ คน โดยพื้นฐานแล้วสมาชิกทั้ง ๒ กลุ่ม เป็นลูกบ้านที่เลี้ยงชีพด้วยการทำเกษตร มีการเลี้ยงสัตว์ ทำไร่ ทำนา เป็นอาชีพหลัก ที่มีสภาพฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างต่ำ

๓). เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guideline) ปราชญ์อีสาน ประกอบด้วยแนวทางการสัมภาษณ์ ๕ ตอน ได้แก่ (๑) ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ (๒) ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา (๓) ข้อมูลเกี่ยวกับการเกษตรแบบพออยู่พอกิน (๔) ข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์การทำเกษตรกรรม (๕) ข้อมูลเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ ในการสัมภาษณ์ภาคสนามมีการปรับแนวทางการสัมภาษณ์แต่ละตอนให้เหมาะสมกับสถานะของผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกซึ่งเป็นประเด็นเกี่ยวกับแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ที่ผู้วิจัยพัฒนามาจากกรอบแนวคิดของการศึกษา(ภาคผนวก ก)

๔). การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา งานวิจัยวิทยานิพนธ์ และ เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มศึกษาข้อมูลจาก พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและศึกษาผลงานของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจตามหลักพระพุทธศาสนาแล้วนำมาวิเคราะห์ และ อภิปรายผลในบทที่ ๒ ใช้เวลาระหว่างเดือน มิถุนายน ถึงเดือนกันยายน ๒๕๔๗

๒. เก็บข้อมูลภาคสนาม ได้มาจากแนวทางการสัมภาษณ์ ปราชญ์อีสาน ทั้ง ๓ ท่าน และสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทอผ้า ในหมู่บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอ

วงน้อย จังหวัดขอนแก่น โดยเริ่มสัมภาษณ์ปราชญ์อีสาน และสมาชิก เมื่อเดือน ตุลาคม ถึง ธันวาคม ๒๕๔๗ แล้วนำมาวิเคราะห์ และอภิปรายผล ในบทที่ ๓ และ บทที่ ๔ ใน กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

- ๒.๑) สร้างแนวทางการสัมภาษณ์
- ๒.๒) ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ
- ๒.๓) สัมภาษณ์ปราชญ์อีสานและสมาชิก
- ๒.๔) จัดบันทึก บันทึกเทป สังเกตและร่วมดูผลงาน
- ๒.๕) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จัดบันทึก บันทึกเทปและการสังเกต
- ๒.๖) นำมาอภิปรายผลในบทที่ ๓ และบทที่ ๔

๕). การวิเคราะห์ข้อมูล

๑. วิเคราะห์แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
๒. วิเคราะห์แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธที่ปราชญ์อีสานนำมาใช้
๓. วิเคราะห์การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน

การศึกษาครั้งนี้ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆมาวิเคราะห์แล้วอภิปรายผล ในบทที่ ๒ ก่อน และเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ภาคสนาม ในกลุ่มเป้าหมายที่กำหนด โดยผู้วิจัยออกสัมภาษณ์เอง โดยใช้การจัดบันทึก สังเกต และบันทึก เทปจากการสัมภาษณ์ โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ เพื่อทำการเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือน ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๔๗ แล้วนำมาวิเคราะห์ อภิปรายผลในบทที่ ๓ และ บทที่ ๔

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

๑. ทำให้ทราบแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
๒. ทำให้ทราบแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน
๓. ทำให้ทราบวิธีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน

บทที่ ๒

แนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ

ในบทที่ ๒ นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอในส่วนที่เกี่ยวกับแนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเศรษฐกิจที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและจากแหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสารต่างๆ ที่รวบรวมได้ เพื่อนำมาประกอบการวิจัยให้มีเนื้อหาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการศึกษาแนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเศรษฐกิจนั้นสิ่งที่ควรพิจารณาเป็นลำดับแรกก็คือ เศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ องค์ความรู้ที่สามารถอธิบายกฎของธรรมชาติ และสรรพสิ่งต่างๆตามความเป็นจริง ที่มีอยู่ก่อนการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์นั้นได้ค้นพบและนำมาเผยแพร่ให้ศาสนิกชนได้รู้และปฏิบัติตาม

ในความเป็นศาสตร์ของพระพุทธศาสนายังสามารถทำให้เราศึกษาได้หลายศาสตร์ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจในศาสตร์นั้นๆเพราะองค์ความรู้ในพระพุทธศาสนา ก็เพื่อการพัฒนาภูมิปัญญาตามแบบแผนวิถีพุทธซึ่งเป็นที่สนใจของผู้แสวงหาทางเลือกในการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาว่าตนเองจะมีชีวิตรอดอย่างมีคุณภาพหรือไม่ พระพุทธศาสนามีข้อมูลความรู้ทางด้านศาสตร์ต่างๆ โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความกระจ่างสำหรับการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจให้รอดอย่างมีคุณภาพที่น่าจะเป็นทางเลือกให้สังคมที่กำลังเป็นอยู่

ต่อไปจะได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนาโดยจะพิจารณาในส่วนต่างๆ ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของพุทธเศรษฐศาสตร์

พุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics) คือ วิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรม การดำเนินธุรกิจของมนุษย์ในการ ผลิต จำหน่าย แจกจ่าย บริโภคและการใช้สอยสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่จำกัดเพื่อสนองความต้องการที่มีอยู่อย่างไม่จำกัดเพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตเพราะเป็นการ นำเอาพุทธธรรมมาประยุกต์ให้เข้ากับแนวคิดด้านเศรษฐศาสตร์ที่มีการพัฒนามาจาก อารยธรรมตะวันตกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานะความเป็นจริงของตัวมนุษย์หรือความสัมพันธ์ของ มนุษย์กับธรรมชาติ

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้นต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร การที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจรก็ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์ด้วยดีกับ องค์ประกอบทุกอย่างในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบทั้งสามในการดำรงอยู่ ของมนุษย์นั้นจะต้องประสานเกื้อกูลกัน หมายความว่าองค์ประกอบเหล่านี้ประสานกันด้วย และเกื้อกูลกันด้วย ในการดำรงอยู่ร่วมกันและก็เดินไปด้วยกัน ฉะนั้น พฤติกรรมทาง เศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิต ของตนเอง แต่ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมคุณภาพชีวิตนั้น นี่เป็นการ ไม่เบียดเบียนตนและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และไม่ทำให้เสีย คุณภาพของ eco systems หรือระบบ ธรรมชาติแวดล้อม^๑

ศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ พันธเสน ได้แสดงทัศนะไว้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ หมายถึงการนำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้า มาประยุกต์เข้ากับแนวคิดในวิชาเศรษฐศาสตร์ ที่ พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตก กล่าวโดยสรุป ก็คือวิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทาง เศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุซึ่งสันติสุข จากการมีชีวิตอยู่ในโลกวัตถุ ภายใต้งบฏของการมีทรัพยากรที่จำกัด^๒

๒.๑.๒ หลักเศรษฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา

---

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๐), หน้า ๖๑.

^๒ อภิชาติ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ วิชาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ สาขาต่างๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๗), หน้า ๕.

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์หลักที่บันทึกเรื่องราวสาระคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ไม่ให้กระจัดกระจาย แบ่งเป็น ๓ หมวด คือ

๑. พระวินัยปิฎก ว่าด้วยเรื่องข้อบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติความเป็นอยู่ของพระสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์

๒. พระสุตตันตปิฎก ว่าด้วยเรื่อง พระสูตรหรือเทศนาที่ตรัสแก่บุคคลต่างๆ

๓. พระอภิธรรมปิฎก ว่าด้วยเรื่อง หลักธรรมต่างๆที่อธิบายในแง่วิชาการล้วนๆ

องค์ความรู้และสาระของพระไตรปิฎกได้วางแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในระดับต่างๆตั้งแต่ระดับธรรมดาทั่วไปจนถึงระดับอริยบุคคลจุดเด่นของหลักเศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎกคือแบบแผนชีวิตระดับธรรมดาทั่วไปว่าทำอะไรจึงจะดำเนินชีวิตให้บรรลุวัตถุประสงค์ในธุรกิจที่มนุษย์มีความต้องการอย่างไม่จำกัดแต่วัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความอยากมนุษย์กับมืออย่างจำกัด โดยสาระหลักคือความสำคัญของการผลิต จำหน่าย จ่ายแจก ใช้สอย เพื่อการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงให้มีคุณภาพตามแนวพุทธ

ความต้องการของมนุษย์นั้น ไม่มีขีดจำกัดอุปมาเหมือนสายน้ำที่ไหลลงสู่มหาสมุทรย่อมไม่มีวันเต็ม ความต้องการของมนุษย์ก็ไม่มีที่สิ้นสุดเช่นกัน นตฺถิ ตณฺหาสมานนทึ^๓ แต่ยังมีศักยภาพในการฝึกฝนตนเอง เพื่อให้รู้จักตนเอง ควบคุมความต้องการของตนเอง รู้จักพอประมาณในการใช้ชีวิตของตนเองให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมเพื่อที่จะมีชีวิตได้อย่างมีคุณภาพในสังคม เพราะในหมู่มนุษย์ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น พระราชามหากษัตริย์ ผู้ที่ฝึกตนได้ดีแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุดการฝึกฝนตนในแง่ศาสนาเป็นการฝึกการควบคุมความต้องการของตนเอง และก็จะสามารถพึ่งตนเองได้ ดังที่ปรากฏในขุททกนิกาย ธรรมบท ที่ว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้สิ่งที่อันได้โดยยาก^๔

การที่จะดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนของชีวิตธุรกิจ ได้วางหลักการและวิธีการในการผลิต จำหน่าย จ่ายแจก และการบริโภค เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามกรอบแห่งศีลธรรมที่จะไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อผู้อื่นและสังคม สามารถศึกษาระบบชีวิตได้จากพระไตรปิฎก โดยมีเนื้อหาและประเด็นดังต่อไปนี้

๒.๑.๓ การผลิตตามแนวพุทธ

^๓ พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๕๑/๖๐.

^๔ พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

การผลิตตามแนวพุทธ หรือ เศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ตามสมควรแก่สภาพ มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ตลอดถึงสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ผลิตให้พอเพียงที่จะเลี้ยงตนและครอบครัวให้มีอยู่มีกินมีความสุขตามฐานะแห่งตน หากผลผลิตเหลือก็จัดแบ่งเพื่อจำหน่าย จ่ายแจกต่อไป รู้ประมาณในฐานะของตน ผลิตโดยชอบธรรมไม่มีอคติและใช้สอยบริโภคตามสมควรแก่ฐานะและภาวะไม่มีความโลภจนเกินไปชีวิตก็จะประสบความสำเร็จตามอรรถภาพของตน

องค์ประกอบในการผลิตแนวพุทธประกอบด้วย ๔ อย่าง คือ (๑) คน เพื่อทำหน้าที่ในการดำเนินการผลิตโดยวางแผนว่าจะผลิตอย่างไร เพื่อให้ได้ผลผลิตที่พอเพียงกับการเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว (๒) เป้าหมาย คือ จะผลิตในปริมาณเท่าใด ผลิตเพื่อใคร (๓) วิธีการ คือ การดำเนินการผลิตที่ไม่เบียดเบียนตน ผู้อื่น และทำลายสิ่งแวดล้อม (๔) ปัญญา คือ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการผลิต เพื่อให้การผลิตดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ในทางพระพุทธศาสนาก็เน้นที่ปัญญานิยม มากกว่า บริโชนิยม เพื่อให้มนุษย์รู้จักคิดเป็นแก้ปัญหาเป็นและนำพาชีวิตของตนให้อยู่รอดด้วยตนเองให้ได้

วัตถุประสงค์ในการผลิต ก็เพื่อให้มนุษย์รู้จักพิจารณาปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เพื่อให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถของตนเอง รู้จักประมาณตนเองว่ามีกำลังวัย สติปัญญา เพศ ความสามารถ ความถนัด ในการผลิต (อัตถัญญตา) และจะต้องพิจารณาควบคู่ไปกับปัจจัยภายนอกเสมอ โดยพิจารณาตามหลักการ กฎเกณฑ์ และธรรมชาติของมนุษย์ ว่ามีความต้องการอะไรเป็นหลัก อะไรเป็นปัจจัยรอง จะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้วยโดยการไม่ทำลายเพื่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น พิจารณาจุดมุ่งหมายหรือรู้ผล รู้ประโยชน์ที่ตนประสงค์ และสิ่งที่ไม่ควรผลิต คือ อาวุธ เมรัย และยาพิษ^๕ พิจารณา กาล เวลา สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ที่เหมาะสมตามฤดูกาล (กาลัญญตา) รู้จักบริโภคของชุมชนว่า จะผลิตอะไร เพื่อใคร เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพราะว่าธรรมชาติของบุคคลในแต่ละสังคมจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน มีความชอบต่างกัน ความพอใจต่างกัน (ปริสัจญตา)^๖

^๕ พระสิริมงคลจารย์, มงคลัตถปิณี, แปล เล่ม ๒. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

^๖ อจ. สดุดก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในเศรษฐศาสตร์แนวพุทธว่า “ การผลิตเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องนี้ไม่ใช่เป็นเพียงการเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ แต่เป็นการพัฒนาธรรมชาติทั้งหมดในวงกว้าง (ธัมมัญญา) ในทางเศรษฐศาสตร์การผลิต เราคิดว่าเราทำอะไรให้เกิดใหม่ แต่แท้จริงนั้น มันเป็นการแปรสภาพ คือแปรสภาพอย่างหนึ่งไปเป็นอย่างหนึ่งจากวัตถุหนึ่งไปเป็นวัตถุอีกอย่างหนึ่ง จากแรงงานอย่างหนึ่ง การแปรสภาพนี้เป็นการทำให้เกิดสภาพใหม่โดยไม่ทำลายสภาพเก่า เพราะฉะนั้นในการผลิตนั้นตามปกติจะมีการทำลายด้วยเสมอไป

ถ้าเศรษฐศาสตร์จะเป็นวิทยาศาสตร์ที่แท้จริงแล้ว จะคิดถึงแต่การผลิตอย่างเดียว ไม่ได้การผลิตทุกครั้งก็เป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ ฉะนั้น จึงมีข้อพิจารณาเกี่ยวกับการผลิตในทางเศรษฐกิจนี้ เช่นว่าการผลิตบางอย่างเป็นการผลิตที่มีค่าเท่ากับการทำลาย ซึ่งเราจะมีปัญหาว่าควรจะผลิตดีหรือไม่ในบางกรณีเราอาจจะมีการงดเว้นการผลิต และการงดเว้นการผลิตนั้น ก็เป็นกิจกรรมที่เสริมคุณภาพชีวิตได้ด้วย เราต้องพิจารณาเรื่องการผลิตโดยแยกออกอย่างน้อยเป็น ๒ ประเภท คือ การผลิตที่มีค่าเท่ากับการทำลาย (เช่น การผลิตที่เป็นการทำลายทรัพยากร และทำให้สภาพแวดล้อมเสีย) กับการผลิตเพื่อการทำลาย เช่น ผลิตอาวุธยุทธโศปกรณ์ มีทั้งผลผลิตที่มีในทางบวกและการผลิตที่มีผลในทางลบ มีผลในทางเสริมคุณภาพชีวิต และในทางทำลายคุณภาพชีวิต”^๓

สุรพงษ์ วิบูลย์เศรษฐ ได้กล่าวไว้ใน เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์เกี่ยวกับการผลิตแนวพุทธ ว่า สิ่งที่จูงใจให้ผู้ผลิตทำการผลิตจะเป็นหลักพุทธธรรมที่มุ่งส่งเสริมคุณภาพชีวิต ผู้ผลิตควรนำหลักพุทธธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในด้านการผลิต หลักธรรมที่นำมาใช้อาจได้แก่หลักที่ว่าด้วยสัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพหรือประกอบธุรกิจ ผลิตสินค้าให้คุณแก่มนุษย์ ไม่ผลิตสินค้า ที่เป็นโทษต่อมนุษย์ เช่น การผลิตยาพิษ หรือ อาวุธ ใช้หลักไม่เบียดเบียนคือผู้ผลิตจะเลือกใช้เทคโนโลยีในการผลิตและเลือกนำเอาหลักทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างระมัดระวัง ไม่นำเอาทรัพยากรมาใช้ในปริมาณมากเกินไป จนทำลายสภาพแวดล้อมให้เสียความสมดุลซึ่งเป็นการเบียดเบียนธรรมชาติ และเบียดเบียนตนเองด้วย^๔

การผลิต หมายถึง การผลิตสินค้าเพื่อที่จะให้บริการแก่มนุษย์ในสังคมตามความต้องการ รสนิยม ความพอใจของแต่ละบุคคล ในการเลือกซื้อสินค้าที่ผลิตขึ้น โดยฝ่ายที่

^๓ พระเทพเวที, เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๓๘ - ๓๙.

^๔ สุรพงษ์ วิบูลย์เศรษฐ., เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า ๓.

ผลิตจะต้องประกอบด้วย นายจ้าง และ ลูกจ้าง ที่เป็นผู้ผลิตสินค้าที่ทำตามหน้าที่ของตนเอง ดังปรากฏในพระไตรปิฎกที่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ฟังกระทำต่อกัน ในสังคาลกสูตร ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค^๕ ดังนี้

หน้าที่ของนายจ้างพึงปฏิบัติต่อลูกจ้าง

๑. ด้วยจัดการงานให้ทำสมควรแก่กำลัง ไม่มีอคติต่อลูกจ้างคนใดคนหนึ่ง
๒. ด้วยให้อาหารและรางวัล ให้สวัสดิการแก่ลูกจ้างอย่างเหมาะสม
๓. ด้วยรักษาพยาบาลในคราวเจ็บไข้
๔. ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน เพื่อเป็นการให้กำลังใจในการทำงาน
๕. ด้วยปล่อยในสมัย และให้มีโอกาสพักผ่อนตามสมควร (ให้มีอิสระในโอกาสงานบุญประเพณีต่าง ๆ)

หน้าที่ของลูกจ้างพึงปฏิบัติต่อนายจ้าง

๑. ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย ไม่คิดเอาเปรียบ
๒. เลิกทำงานที่หลังนาย
๓. ถือเอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำการงานให้ดีขึ้น
๕. นำคุณของนายไปสรรเสริญ

เมื่อรวมความจากคำกล่าวข้างบนนี้ สรุปได้ว่า การผลิต คือ การผลิตสินค้าขึ้นมา เพื่อสนองความต้องการของตนเองและบุคคลอื่นในส่วนของพระพุทธศาสนาองว่าการผลิต คือ การประกอบอาชีพในทางที่ชอบ ไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น สิ่งที่ได้มาสนองความต้องการของตนเองจะต้องได้มาโดยชอบ โดยสุจริต ไม่น้อโกงคนอื่นมา ไม่ลักขโมย ประกอบอาชีพตามสถานะที่ตนเองมี ประกอบการที่สุจริตตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่เน้นความไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ด้วยความขยันหมั่นเพียรจนสามารถดำรงชีวิต จากฐานของรากหญ้า จนพัฒนาชีวิตให้พอกพอกกิน ดังนั้น การผลิตในเชิงพุทธจึงมุ่งเน้นไปที่คุณค่าที่ตอบสนองความต้องการคุณภาพชีวิตและเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อม

---

^๕ ที. ปา. (ไทย) ๑๑ / ๒๗๑ / ๒๑๕.

๒.๑.๔ การบริโภครวมหลักมัชฌิมปฏิปทา

การบริโภครวมเป็นความสำคัญที่จะต้องกล่าวถึงเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่าการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้บริโภค การบริโภครวมตามความหมายในเศรษฐศาสตร์ตะวันตก หมายถึง การใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ ซึ่งทำให้เกิดความพอใจสูงสุด แต่ในความหมายของพระพุทธศาสนา หมายถึง การใช้สินค้าและบริการเพื่อบำบัดความต้องการ ซึ่งทำให้ได้รับความพอใจโดยมีคุณภาพชีวิตเกิดขึ้น เมื่อบริโภคเกิดคุณภาพชีวิตขึ้น ก็หมายถึงประสบผลสำเร็จในการบริโภค เพราะตามหลักพระพุทธศาสนา การบริโภครวมจะต้องประกอบด้วยเหตุผล เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเพราะเป็นฐานของการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้มีความสามารถในการดำรงชีวิตที่ดีงาม^{๑๑}

องค์ประกอบที่สำคัญของการบริโภค คือ วัตถุ เพราะเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น จึงจะขอกกล่าวถึง วัตถุ ก่อน จึงจะกล่าวถึง รายละเอียดการบริโภคต่อไป สิ่งที่ต้องคำนึงถึงก่อน คือ ส่วนประกอบต่างๆ ของชีวิต ว่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไรกับวัตถุในทางพระพุทธศาสนา ได้แสดงชีวิตและองค์ประกอบทั้งหมดของสิ่งที่บัญญัติว่า สัตว์ บุคคล ดังนี้^{๑๒}

๑. รูป ได้แก่ ส่วนต่างๆ ที่ประกอบด้วยฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายทั้งหมดของร่างกาย หรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติ และพฤติกรรมของสสารและพลังงานทั้งหมด

๒. เวทนา ได้แก่ ความรู้สึก สุข ทุกข์ เฉยๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะของประสาททั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ

๓. สัญญา ได้แก่ ความกำหนด หมายถึง อากาเรื่อรื่องหมาย ลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้รับรู้อารมณ์

๔. สังขาร ได้แก่ องค์ประกอบ คุณสมบัติต่างๆ ของจิต ซึ่งมีเจตนาเป็นตัวนำ โดยแต่งจิตให้ดี ชั่ว หรือเป็นกลางๆ ตามอารมณ์นึกคิดแล้วแสดงออกทาง กาย วาจา ใน

---

^{๑๑} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๔๒.

^{๑๒} พระเทพเวที, พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๖.

รูปแบบต่างๆ เช่น ศรีทธา สติ เมตตา กรุณา มุทิตา ปัญญา โลกะ โทสะ โมหะ อิสสา มัจฉริยะ ทิฎฐิ เป็นต้น

๕. **วิญญาณ** ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ เช่น การได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รับรส ได้สัมผัส และรู้อารมณ์ทางใจ

มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลางของกิจกรรม กิจกรรมเศรษฐกิจที่จำเป็นต้องดำเนินไปตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา เพื่อให้เห็นว่าการบริโภคเป็นจุดหมายสูงสุดของ เศรษฐศาสตร์ กระบวนการและขั้นตอนต่างๆ ในระบบเศรษฐศาสตร์ที่ปรากฏในรูปเศรษฐกิจ สดุดท้ายแล้วจบลงด้วยการได้บริโภค

พระพุทธศาสนาแยกการบริโภคออกเป็น ๒ ประเภท คือ การบริโภควัตถุ สิ่งของ สิ่งที่เป็นรูปธรรมและการบริโภคธรรมอันเป็นนามธรรม ได้แก่ คุณธรรม คุณงาม ความดีในจิตใจโดยได้ให้ความสำคัญแก่การบริโภคธรรมมากกว่าการบริโภควัตถุ ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตว่า

...การบริโภค ๒ อย่าง คือ ๑. การบริโภคอามิส

๒. การบริโภคธรรม บรรดาการบริโภค ๒ อย่างนี้

การบริโภคธรรมเป็นเลิศ^{๑๒}

การบริโภค คือ การใช้สอยหรือการกินอาหาร พระพุทธศาสนามองว่า มนุษย์ จะต้องมีสติปัญญาในการบริโภคอาหารต่างๆ เพื่อความสุขสงบของร่างกายและจิต ดังที่ พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ กล่าวว่า “การกินด้วยสติปัญญาเป็นวิธีที่ช่วยให้มนุษย์ มีจิต ประณีตขึ้น สะอาดขึ้น อาหารของมนุษย์ทั้งหลายมิใช่มีแต่เพียงอาหารที่เรากินเท่านั้น อารมณ์ที่มากกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็เรียกว่า ผัสสาหาร อาหารที่เกิดจากการรู้แจ้ง อารมณ์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ที่กระทบกับรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสได้หรือ ความนึกคิดของมนุษย์ ท่านเรียกว่า วิญญาณาหาร คือ อาหารทางวิญญาณ”^{๑๓}

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการบริโภคไว้ว่า “... เศรษฐกิจเวลานี้มาถึงขั้นที่ทำให้การบริโภคเป็นการสนองความต้องการของผู้ผลิตซึ่งตาม หลักธรรมดา การผลิตย่อมจะสนองความต้องการของผู้บริโภค คือ ผู้บริโภคต้องการกิน หรือ ใช้อะไร ผู้ผลิตก็ทำการผลิตของกินของใช้ให้สนองความต้องการของผู้บริโภคให้ดีที่สุด”

^{๑๒} อจ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๔๖/๑๒๑.

^{๑๓} พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ, “ที่พึ่งทางใจ”, พุทธจักร, ปีที่ ๕๐ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๓๕), หน้า ๒๖.

การกินเพื่อสนองความต้องการของชีวิตตามมาตรฐานจะเกิดความพอดีแต่หากกินเพื่อสนองความต้องการของบุคคลจะไม่จบ ไม่พอดีและมีผล คือ

- ไม่มีขอบเขต
- ทำลายตัวเอง เสี่ยงคุณภาพชีวิต ไม่สนองความต้องการของชีวิตที่แท้จริง บั่นทอนชีวิต
- เบียดเบียนคนอื่น เสี่ยงหายนะต่อสังคม
- ทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ก่อนมลภาวะมากมาย^{๑๔}

รองศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรหมทา ได้แสดงทัศนะไว้ว่า การบริโภคมีอยู่ ๒ ระดับ คือ ส่วนแรก การบริโภคของปัจเจกบุคคล ส่วนที่ ๒ การบริโภคของสังคม ทั้ง ๒ ส่วนมีความเกี่ยวข้องถึงกัน ทางสายกลางของพระพุทธศาสนา ไม่เห็นด้วยกับการกินแบบสังคมนตรี แต่เน้นปฏิบัติที่พอเหมาะพอดี โดยพิจารณาจากทางเลือกหลายๆทางที่สามารถเป็นไปได้ มาประยุกต์กับการกิน เพราะการกินในระดับสังคมก็อาจเป็นสิ่งช่วยเหลือ การกินในระดับบุคคลให้ดำเนินไปในทิศทางที่พอเหมาะตามนัยพุทธธรรมได้^{๑๕}

หลักการเกี่ยวกับการบริโภคในพระพุทธศาสนามีอยู่ว่า จะต้องบริโภคด้วยหลักการที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ คือ พิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วน แยกย่อย รอบคอบ รอบด้าน คำหนึ่งถึงหลักคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม พิจารณาด้วยปัญญาก่อนแล้วจึงบริโภคใช้สอยตามหลักของการบริโภคปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ดังที่ท่านพระธรรมปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า “คุณค่าแท้นั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงแล้ว ยังเหลือคุณค่าความเจริญอกงามของกุศลธรรมเช่น ความมีสติ เป็นต้น ทำให้พ้นจากความเป็นทาสของวัตถุเพราะเป็นการเกี่ยวข้องกับด้วยปัญญา และมีขอบเขตอันเหมาะสม มีความพอดี ต่างจากคุณค่าพอกเสริมด้วยตัณหา ซึ่งไม่ค่อยเหลือคุณค่าแก่ชีวิต บางที่เป็นอันตรายแก่ชีวิต ทำให้อกุศลธรรม เช่น ความโลภ ความมัวเมา ความริษยา มานะ ทิฐิฐิ ตลอดจนการยกตนข่มผู้อื่นเจริญขึ้น ไม่มีขอบเขต และเป็นไปเพื่อการแก่งแย่ง เบียดเบียน เช่น อาหารที่กินด้วยปัญญาเพื่อคุณค่าแท้มีหนึ่งราคาสิบบาท อาจมีคุณค่าแก่ชีวิตร่างกายมากกว่าอาหารมีเดี๋ยว

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), ชุทธิก-ฝ่าวิกฤติ ตอบปัญหา – สนทนาธรรม กับ คุณอานันท์ ปันยารชุน และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔ - ๔๕.

^{๑๕} รองศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรหมทา, กิน : มุมมองของพระพุทธศาสนา, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ กันยายน - ธันวาคม ๒๕๔๖), หน้า ๖๓.

ราคา ๑ พันบาทที่กินด้วยค้นหาเพิ่มเสริมราคาของตัวเอง และหน้าซ้าอาจเป็นอันตรายแก่ร่างกาย”^{๑๖}

เป้าหมายของการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา พระพุทธศาสนามองว่าการบริโภค เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค มีสิ่งที่ควรตระหนักถึง โดยมีหลักการบริโภคของนักบวช อันอาจเรียกว่าหลัก ปฏิสังขยา โยนิโส^{๑๗} หรือ หลัก ปัจจเวกณ์ก็ได้ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติตาม ของแต่ละบุคคล

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมองอีกว่า การบริโภคที่เกิดประโยชน์ที่สมบูรณ์สูงสุดนั้นจะต้องประกอบด้วยความพอใจ ๓ ขั้นคือ (๑) อัดละประโยชน์ขั้นต้น (๒)อัดละประโยชน์ขั้นกลาง (๓) อัดละประโยชน์ขั้นสูง

อัดละ ๓ แปลว่า ประโยชน์ หรือ จุดหมาย มี ๓ ประการ คือ ประโยชน์เบื้องต้น ท่ามกลาง และสูงสุด ในเบื้องต้น เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ทันตาเห็น เป็นประโยชน์ที่มีความมั่นคงเพียงพอทางเศรษฐกิจรวมอยู่เป็นสำคัญ ซึ่งจะต้องประสานเกี่ยวคู่ต่อจุดหมายอีก ๒ ประการ เพื่อให้สูงขึ้นไป คือ จุดหมายท่ามกลาง เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ อันเป็นประโยชน์ในทางจิตใจ ทางคุณธรรม และทางคุณภาพชีวิต และสุดท้ายขั้นสูงสุด เรียกว่า ปรมัตถะ คือ จุดหมายสูงสุดแห่งชีวิต คือ ความเป็นอิสระแห่งชีวิตจิตใจ ความสงบสุขที่แท้จริงของแต่ละบุคคล

ดังนั้น การบริโภคในเศรษฐกิจแนวพุทธ จึงหมายถึง การใช้สินค้าและบริการเพื่อบำบัดความต้องการอันทำให้ได้รับความพึงพอใจ โดยมีคุณภาพชีวิตเกิดขึ้น การบริโภคแบบพุทธต้องรู้จักเหตุผลของการบริโภคว่าบริโภคอะไร บริโภคเพื่ออะไร บริโภคทำไม และจะต้องบริโภคอย่างไร

หลักการสำคัญแห่งการบริโภคตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาของพระพุทธศาสนาอยู่ที่การรู้จักประมาณ รู้จักพอดีในการบริโภค (โภชนา มตฺตตณฺญา) คือ มีมัตตัญญตา รู้ประมาณ รู้จักพอดี เป็นตัวกำหนดการบริโภค

---

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (ฉบับปรับปรุงขยายความ) พิมพ์ครั้งที่ ๓ , (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม,๒๕๔๑), หน้า ๖๕๔.

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๒-๒๓ .

ปฏิสังขยา โยนิโส จิวร ปฏิเสวามิ : ยาวเทว สิตตฺสฺส ปฏิมาตย ฯลฯ ปฏิสังขยา โยนิโส คิลานปจฺจยเกสฺสชฺชป
ริกฺขาริ ปฏิเสวามิ : ยาวเทว อุปฺปนฺนานิ เวชฺยาพาธิกานิ เวทนานิ ปฏิมาตย อพฺยาปชฺชปรมตย. คูเทียบใน
ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๓/๑๔.

ความพอดี หรือ ทางสายกลาง อยู่ที่คุณภาพชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจของตนเอง ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสธรรมเทศนาแก่คนเลี้ยงโค ผู้ต้องการอาหารหลังจากเห็นคเหนื่อจากการทำกรางานของตน เมื่อเขาได้รับประทานอาหารเสร็จแล้วพระพุทธองค์จึงทรงตรัสธรรมเทศนา เมื่อเขากลายจากความหิว และได้ฟังธรรมก็บรรลุคุณธรรมเบื้องสูงในพระพุทธศาสนา^{๘๘} ที่เป็นเช่นนั้นเพราะความหิวเป็นโรคอย่างหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรมชั้นสูงแต่มีใช้หมายความว่า การได้บริโภคเป็นจุดหมายสูงสุด จากการที่พระพุทธองค์ร้อคนเลี้ยงโค ผู้เข้ใจมาเพื่อฟังธรรมนั้น เพราะการที่ความหิวเป็นอุปสรรคและจุดหมายหลักของพระพุทธองค์ คือ ทรงทราบว่าเขาจักบรรลุธรรมชั้นสูง และเมื่อบรรลุธรรมแล้ว จักทำตนให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคม (อัตถประโยชน์และปรหิตประโยชน์) อย่างยิ่งยวดทีเดียว

เมื่อเรามองปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ เราจะพบว่า สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากความหิว เพราะคนหิวก่อปัญหาต่างๆแต่ถึงกระนั้นการมองอย่างนี้ยังเป็นการมองที่ยังไม่ตลอดสาย เพราะหลักการตัดสินใจปัญหานี้มีอยู่ว่า ให้สละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต เมื่อระลึกถึงธรรม แม้ชีวิตก็พึงสละได้ จากนิทานในธรรมบท เมื่อพิจารณาแล้วเกี่ยวกับการบรรลุธรรม เมื่อเขาบรรลุธรรมแล้วเขาก็ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนสังคม นอกจากจะไม่เบียดเบียนแล้วเขายังมีชีวิตอยู่เพื่อทำประโยชน์และความสุขแก่มหาชน

การตัดสินใจความสุขในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบริโภค

การตัดสินใจความสุขในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบริโภค พระพุทธศาสนาได้แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ (๑) ผู้ครองเรือน (นาคาริก) คือผู้ที่มีการใช้ชีวิตอยู่อย่างธรรมดาทั่วไป (๒) บรรพชิต (อนาคาริก) คือ ผู้ที่มีการใช้ชีวิตโดยการถือเพศพรหมจรรย์ ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะความสุขของผู้ครองเรือนพระพุทธศาสนา แบ่งความสุขของผู้ครองเรือน (นาคาริก) ดังนี้^{๘๙}

๑. **อติสุข** สุขเกิดจากความมึทรัพย์ คือ ภูมิใจ เอิบอ้อมใจ ว่าตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยการทำงาน ของตน และได้มาโดยชอบธรรม

^{๘๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธมฺมปทญฺญกถา ฉฺฉุฎฺฐุ ภาคิ,** (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย , ๒๕๓๒), หน้า ๕๕.

^{๘๙} อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๖๒ / ๑๐๕.

๒. โภคสุข การใช้จ่ายทรัพย์ คือความภูมิใจ เอิบอímใจว่า คนได้ใช้จ่ายทรัพย์ที่
หามาได้โดยชอบธรรมนั้น เพื่อเลี้ยงชีพ บำเพ็ญประโยชน์แก่ตนและสังคม

๓. อนนสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ ไม่มีหนี้สิน เพราะความเป็นหนี้ก็เป็น
ทุกข์ในโลกเช่นกัน

๔. อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤตินิไม่มีโทษ คือ มีความประพฤติสุจริต
ไม่บกพร่องเสียหายโดยประการใดๆ ใครๆ ดิเตียนไม่ได้ทั้งร่างกาย วาจา ใจ ไม่ประพฤดิ
ตนให้เป็นที่จะถูกตำหนิ

หลักทั้ง ๔ ประการนี้เป็นเกณฑ์ตัดสินความสุขของผู้ครองเรือนมากกว่า ถ้า
บุคคลใดดำเนินตนตามหลักเกณฑ์ทั้ง ๔ อย่างนี้แล้วชีวิตก็จะประสบกับความสุข
พระพุทธศาสนาองว่าบรรดาความสุขทั้ง ๔ นี้ อนวัชชสุข มีค่ามากที่สุด เพราะจะทำให้
ชีวิตในการครองเรือนประสบความสำเร็จ และเป็นแบบอย่างที่ดี มีสติสัมปชัญญะในการใช้
จ่ายทรัพย์ที่หามาได้ โดยพิจารณาถึงคุณและโทษ ให้มีอิสระหลุดพ้นเป็นนายเหนือโภคทรัพย์

ทางสายกลางของการบริโภคของปัจเจกบุคคล

การบริโภคตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ การถือตามหลักมัตตัญญูตาที่มีใน
โอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งมีหลักอยู่ว่า เป็นผู้เลี้ยงชีวิตง่าย อยู่ง่าย หรือกินอยู่แต่พอดี โดยใช้หลัก
โยนิโสมนสิการ ตัดสิน

หลักการพิจารณา อาหาร วิธีการ ไม่บริโภคเพื่อเล่น ไม่มัวเมาในการบริโภค
ไม่บริโภคเพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อการตกแต่งร่างกาย แต่มีหลักการว่า เพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่
ได้ เพื่อการดำเนินไปของชีวิต เพื่อบรรเทาความลำบากทางกาย ระวังทุกข์เวทนาทางกายคือ
ความหิว และอยู่สุขสบายเพื่อประพฤดิธรรมในขั้นสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

วัตถุประสงค์ หรือ หลักเพื่ออนุเคราะห์ในการประพฤดิพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ใน
ธรรมวินัย ดังได้กล่าวแล้วว่า การบริโภคปัจจัยทางวัตถุ ไม่ใช่จุดหมายสูงสุดเป็นเพียงวิธีการ
ไปสู่เป้าหมายเท่านั้น

แม้ปัจจัยที่เหลือ คือ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค ก็จะมีวิธีการ
พิจารณาเป็นไปในทำนองเดียวกันจะต่างกันเล็กน้อย ตรงที่หลักการ คือ

ที่อยู่อาศัย เพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ มีลม แดด เป็นต้น

เครื่องนุ่งห่ม เพื่อป้องกันภัย มีสัตว์ร้าย และเหลือบุง ความหนาว ความร้อน

ยารักษาโรค เพื่อขจัดเวทนาทางกายที่เกิดขึ้นจากโรค

นอกจากปัจจัยทั้ง ๔ อย่างนี้แล้ว จัดเป็นปัจจัยที่ฟุ่มเฟือย เกินความจำเป็น ถ้า
เป็นไปเพื่อพอกพูนค้นหาอุปาทานแล้วเป็นเรื่องเกินความจำเป็น เช่น เครื่องประดับ
โทรศัพท์ รถยนต์ เป็นต้น จัดเป็นของฟุ่มเฟือย

สิ่งหนึ่งที่เป็นของมีค่าใช้เป็นที่กลางที่มนุษย์เป็นผู้สมมติให้มีค่า คือ เงินตรา
เพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนให้มนุษย์ใช้เพื่อบำรุงค้นหาด้วยปัจจัยที่ฟุ่มเฟือยเป็นไปตาม
กฎเกณฑ์ของสังคม ก่อนที่จะได้เงินตรานั้นมาเพื่อการบริโภค เป็นสิ่งที่ได้มายาก มิใช่ได้มา
เพราะรอคอยสิ่งใดสิ่งหนึ่งบันดาลให้ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต^{๒๐} พระพุทธองค์ได้
ตรัสประโยชน์ ๔ ประการ คือ

๑. **อุฏฐานสัมปทา** คือ มีความพร้อมในความหมั่น อุตสาหวิริยะ คือ
ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานประกอบอาชีพสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้
ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุบายวิธีที่สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. **อารักขสัมปทา** คือ มีความพร้อมเรื่องการรักษา รู้จักคุ้มครองเก็บโภคทรัพย์
และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้
เป็นอันตรายเสื่อมเสีย

๓. **กัลยาณมิตรตตา** คือ คบคนดีเป็นมิตร มีกัลยาณมิตร รู้จักกำหนดบุคคลใน
ถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาพูดคุย สำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ มีศรัทธา ศีล จาคะ และ
ปัญญา

๔. **สมชีวิตา** คือ มีความเป็นอยู่แต่พอดี เหมาะสม รู้จักกำหนดรายได้ รายจ่าย
ที่ใช้เลี้ยงชีพแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองและฟุ่มเฟือยจนเกินไป เก็บรักษาไว้เพื่อใช้ในคราวจำเป็น
เช่น เจ็บไข้ เกิดอุบัติเหตุ เป็นต้น

พระพุทธศาสนาให้มองมนุษย์และสิ่งมีชีวิตเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ
ตาย ด้วยกันทุกคนการบริโภคปัจจัยที่ได้กล่าวไว้แล้วโดยเฉพาะตามแนวทางของ
พระพุทธศาสนา ก็เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทาง กาย ใจ ที่เป็นรากฐาน เพื่อการฝึกตนให้
ได้บรรลุ

อมตธรรม จึงไม่มีส่วนเกินใดๆ เหลืออยู่เลย ดังนั้น มัชฌิมาปฏิปทา จึงเป็นทางสายเอกที่
เป็นอมตภาพ ของชีวิตมนุษย์ดังที่กล่าวมา

^{๒๐} อจ. อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๕-๓๖/๓๘๘-๓๘๙.

๒.๒ วิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในทางพระพุทธศาสนา

ในส่วนที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอถึงวิธีการทางพระพุทธศาสนาเมื่อเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจขึ้นแม้แต่ในพระไตรปิฎกก็มีการกล่าวถึงการแก้ปัญหาดังกล่าวของพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาในยุคปัจจุบัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๒.๑ พุทธศาสนากับเศรษฐกิจ

พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกับเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์ แต่จุดหมายของพระพุทธศาสนาจะแตกต่างจากจุดหมายของเศรษฐกิจ เพราะเศรษฐกิจมีจุดหมาย เพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความสุขมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ทั้งปวง มีความต้องการให้มนุษย์มีการเป็นอยู่ที่ดี มีอาหารที่ดี มีเครื่องอุปโภคบริโภคที่หลากหลาย ในทางเศรษฐกิจถือว่าเป็นมาตรฐานในการครองชีพที่สูง เพราะจะทำให้ชีวิตมีความสุขสบายยิ่งขึ้น ก็จะทำให้สินค้าที่ผลิตขึ้นมีการใช้บริการมากขึ้น จึงเน้นเป้าหมายสร้างความสุขให้มนุษย์ที่วัตถุนั้นเอง^{๒๐}

ส่วนพระพุทธศาสนามีจุดหมายของความสุข ๒ ประการคือ โลกียสุข และโลกุตตรสุข โลกียสุข เป็นความสุขของปุถุชนหรือฆราวาสผู้ครองเรือน เป็นความสุขที่พัวพันทรัพย์สมบัติและวัตถุกามต่าง ๆ เป็นประเภทอามิสสุข (กาม กิณ เกียรติ) ความสุขทางเศรษฐกิจก็จัดอยู่ในความสุขประเภทนี้ เพราะเป็นความสุขของการแสวงหาและการที่จะให้ได้สิ่งของมาบำบัดความต้องการของตนเองตามความปรารถนา ส่วนโลกุตตรสุข เป็นความสุขของผู้สิ้นกิเลสอาสวะและสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว เป็นความสุขที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่พัวพันอยู่กับสิ่งวัตถุกามใดๆที่เป็นเครื่องสนองอารมณ์ตามความปรารถนา เพราะเป็นความสุขที่ได้มาจากการตัด ลด ละ เลิก ความต้องการ หรือทะยานอยาก แทนที่เราจะพยายามหาสิ่งของมาสนองความต้องการที่ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ ของเราอย่างเดียว เราอาจจะหาความสุขจากการดับความต้องการที่ทำให้จิตร้อนรนหรือแทนที่จะหาความสุขจากการแสวงหาและสะสมทรัพย์อย่างเดียว เราอาจจะหาความสุขจากการเสียสละทรัพย์เพื่อประโยชน์สาธารณะหรือช่วยเหลือมนุษยโลกด้วยกันก็ได้ เพราะว่าถ้าเรารู้จักให้ แบ่งปัน เอื้ออารี มากเท่าใด เรา

---

^{๒๐} คุณ โทจันทร์, พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, พิมพ์ครั้งที่ ๑.(กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๘๑.

ก็จะออกจากกิเลสอารมณ์ โลก โกรธ หลง ได้ง่ายขึ้นและในที่สุดก็จะพบกับความสุขที่เป็นโลกุตตรหรือที่เรียกว่าเป็นบรมสุขอย่างแท้จริงในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาได้สอนเกี่ยวกับความสุขของบุคคลไว้ว่าทุกคนสามารถแสวงหาความสุขได้เท่าเทียมกัน หากแต่ว่ารู้จักควบคุมจิตใจและความทะยานอยากของตนได้ ซึ่งตรงกันข้ามกับเศรษฐศาสตร์ที่กล่าวว่าผู้ที่มีทรัพย์เท่านั้นที่จะมีความสุข

ดังนั้น พระพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์ ต่างก็มีจุดมุ่งหมาย คือให้ความสุขเหมือนกัน แต่พระพุทธศาสนาได้ให้ความสุขที่กว้างขวางกว่าเศรษฐศาสตร์มากมาย แม้จะสอนเรื่องความสุขที่สูงกว่าวิชาเศรษฐศาสตร์ก็ตาม แต่พระพุทธศาสนาไม่เคยมองข้ามโลกียสุข ที่ถือว่าเป็นความสุขสำหรับฆราวาสตามหลักเศรษฐศาสตร์ ดังมีหลักธรรมที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว เพราะทั้งสองมีวิธีการที่แตกต่างกัน อุปมาเหมือนคนเดินด้วยเท้าเปล่าและคนนั่งรถยนต์เพื่อไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้หรือที่ต้องการ จะต่างกันที่ประสิทธิภาพในการดำเนินไป คนเดินก็จะช้า เปรียบเหมือน โลกียสุข แต่คนนั่งรถยนต์ ก็จะสามารไปได้เร็ว เปรียบเหมือน โลกุตตรสุข ที่เป็นความสุขที่เป็นอมต เศรษฐศาสตร์อุปมาเหมือนคนเดินด้วยเท้าเปล่า ส่วนพระพุทธศาสนาอุปมาเหมือนคนนั่งรถยนต์ ที่เหมือนกันคือเพื่อไปสู่ความต้องการ

ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเน้นที่ โลกุตตรสุข มากกว่า โลกียสุข ก็ตามแต่พระพุทธศาสนาไม่เคยมองข้าม โลกียสุข เพราะถือว่า โลกียสุขเป็นจุดมุ่งหมายของเศรษฐกิจทั่วไป จึงพยายามสอนหลักศีลธรรม เพื่อให้เป็นคนดี มีคุณภาพ ของสังคม ประเทศชาติ พระพุทธศาสนาตระหนักดีว่า ศีลธรรมจะดีได้ยากถ้ามนุษย์ยังทุกข์ยาก ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในธรรมบทภาคที่ ๖ โดยทรงปรารภถึงบุคคลเล็ยงโค ที่มีความหิว พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงแสดงธรรมโปรด เพราะว่าปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสังคมมีความสำคัญยิ่ง การที่จะปลูกฝังศีลธรรมให้มีในจิตใจของบุคคลได้นั้นย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนมากมายก็เพื่อให้มนุษย์ตั้งเนื้อตั้งตัวให้ได้ในทางเศรษฐกิจ โดยพยายามยกฐานะของตนให้สูงขึ้นด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยยึดหลักธรรมดำเนินควบคู่กันไป จะเห็นได้ว่าหลักธรรมเหล่านั้นจะเกี่ยวกับชีวิตทางเศรษฐกิจและไม่มีข้อใดที่ขัดแย้งกับระบบทางเศรษฐกิจสมัยใหม่เลย แต่ตรงกันข้ามคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและช่วยแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างได้ผลดีอีกด้วย

๒.๒.๒ ปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนา

การทำงานทุกอย่างจะต้องพบกับปัญหาและอุปสรรคด้วยกันทุกอย่างในทางเศรษฐกิจเองก็ตามก็มีปัญหาเช่นเดียวกันปัญหาเศรษฐกิจในทางเศรษฐศาสตร์ ก็มนุษยมีความต้องการอยู่ไม่จำกัดแต่ปัจจัยที่จะนำมาผลิตเป็นสินค้าเพื่อสนองความต้องการและการให้บริการต่อความต้องการนั้นมีอยู่ก่อนข้างจำกัดจึงเกิดปัญหาขึ้นซึ่งอาจสรุปได้เป็น ๓ ประการ คือ

๑. เมื่อทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่มีอยู่ในโลกมีปริมาณจำกัด และไม่สามารถสนองความต้องการทั้งหมดของมนุษย์ได้

๒. จะผลิตสินค้าเพื่อให้บริการแก่มนุษย์ด้วยกรรมวิธีใด ที่จะทำให้มีต้นทุนการผลิตต่ำที่สุด

๓. สินค้าที่จะผลิตขึ้นจะผลิตด้วยกรรมวิธีที่ใช้ทุนต่ำจะผลิตเพื่อใคร

ดร. ณรงค์ศักดิ์ ฐนวิบูลย์ชัย และคณะ กล่าวไว้ในหลักเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น^{๒๒} โดยสรุปว่าปัญหาทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นเพราะความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัดแต่ทรัพยากรทางเศรษฐกิจมีจำนวนจำกัดจึงเกิดปัญหาขึ้น

ในทางพระพุทธศาสนามีข้อความที่เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจในพระวินัยปิฎก^{๒๓} เล่มที่ ๑ มหาวรรค ว่า ปัญหาเศรษฐกิจเกิดขึ้นที่เมืองเวรัญชา ซึ่งมีสาเหตุมาจากความอดอยาก เพราะเกิดทุพภิกขภัย ดังเนื้อความว่าก็โดยสมัยนั้นเมืองเวรัญชา มีประชาชนอดอยากยากเข็ญหาเลี้ยงชีพฝืดเคือง มีกระดูกคนตายขาวเกลื่อนต้องมีสลากซื้ออาหาร ภิกษุสงฆ์จะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยการถือบาตรแสวงหาทำไม่ได้ง่าย ครั้งนั้น พวกพ่อค้าม้าชาวอุตตราประเทศมีม้า ๕๐๐ ตัวได้เข้าพักแรมตลอดฤดูฝนในเมืองเวรัญชาพวกเขาได้ตกแต่งข้าวแดงสำหรับภิกษุรูปละแ่งไว้ที่คอกม้าเวลาเช้าภิกษุทั้งหลายครองผ้าจีวรถือบาตร เข้าไปบิณฑบาตในเมืองเวรัญชา เมื่อไม่ได้อาหารจึงเที่ยวไปบิณฑบาตที่คอกม้ารับข้าวแดงรูปละแ่งนำไปสู่อารามแล้วลงครกโขลกฉันทานพระอานนท์พุทธอัฐิจากบดข้าวแดงแ่งหนึ่งที่ศิลา แล้วน้อมเข้าไปถวายแด่พระผู้มีพระภาคพระผู้มีพระภาคเสวยพระกระยาหารที่บดถวายนั้น

จากข้อความที่ปรากฏในวินัยปิฎกมหาวรรค นี้ทำให้มองปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพระไตรปิฎกได้ ๒ ระดับ คือ ระดับมหภาค มองในแง่มุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร

^{๒๒} ณรงค์ศักดิ์ ฐนวิบูลย์ชัย, ดร. และคณะ, หลักเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น, (หน่วยที่ ๑-๘), พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. (นนทบุรี : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๒.

^{๒๓} วิ. มห. (ไทย) ๑/๑๖/๘.

หรือผู้นำรัฐขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและระดับจุลภาค มองในแง่ของ ผู้ที่เป็น
พื้นฐานในการบริหารจัดการขาดปัญญาและเห็นแก่ตัวเช่นการทำลายธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องจึงเกิดปัญหาขึ้น

ที่เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจขึ้นนั้นตามทฤษฎีทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพราะ
มีอวิชชาครอบงำ ทำให้ไม่รู้จักตนเองว่ามีความต้องการอะไรเป็นพื้นฐานของชีวิต ดำเนินชีวิต
ให้เป็นโทษของอุปาทาน ขาดศีลธรรม ขาดความยุติธรรม จึงทำให้เกิดปัญหาขึ้น

ปัญหาเศรษฐกิจ เกิดขึ้นเพราะความยากจน ขาดสติ ทำให้การดำเนินชีวิตไม่
เป็นไปตามความต้องการมีการดิ้นรนไม่รู้ประมาณของตนเองจนเกิดการเบียดเบียนตนเอง
และบุคคลอื่น ให้ได้รับความเดือดร้อน มีการทำลายความสมดุลทางธรรมชาติ

ในกรณีที่เกิดปัญหาขึ้นในทางพระพุทธศาสนา เมื่อสมัยครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรง
มีพระชนม์ชีพ พระองค์ก็จะตรัสเรียกสงฆ์ให้ประชุมกันแล้วบัญญัติห้ามและอนุญาตให้
เหมาะสมกับเหตุการณ์ในขณะนั้น เช่น กรณีเกิดข้าวยากหามากแพง พระองค์ก็อนุญาตให้
พระภิกษุ เก็บอาหาร หุงต้ม เองได้ และ อาหารบางชนิด เช่น ผลไม้ไม่ต้องรับประเคนก็
สามารถฉันได้ ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค^{๒๔}

๒.๒.๓ เศรษฐกิจกับชีวิตประจำวัน

การที่คนเราจะดำเนินชีวิตของตนเองให้ดำเนินไปในแต่ละวันให้มีความสุข
ความเจริญ และประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานต่างๆ นั้น จะต้องอาศัยปัจจัยหลาย
อย่าง ช่วยในการพัฒนาชีวิต เช่น เครื่องอุปโภคและบริโภค สิ่งขาดไม่ได้เลย คือ ปัจจัย ๔
อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ปัจจัยทั้ง ๔ นี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตใน
สังคม เพราะถ้าปัจจัยทั้ง ๔ นี้มีมากก็จะทำให้อยู่ดีกินดี สังคมก็จะมีความมั่นคง แต่ถ้าขาด
แคลนก็จะทำให้ชีวิตเดือดร้อน เป็นหนี้เป็นสิน มีการทำผิดกฎหมาย มีโจรผู้ร้ายเกิดขึ้นใน
สังคม สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นก็เพราะสาเหตุเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ ดังที่ประเทศไทย
ได้ประสบในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ทำให้เกิดเหตุการณ์ที่กระทบต่อสังคมต่างๆมากมาย เพราะ
เศรษฐกิจเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งในชีวิตประจำวันของมวลมนุษยชาติ ที่ดิ้นรนในแต่ละวันเพื่อการ
ยังชีวิตให้อยู่รอด ทำมาหากินเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ทำทุกวิถีทางเพื่อให้ตนเองมีที่อยู่ มี
อาหาร มีเงิน มีสวัสดิการ เป็นต้น เพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีที่อยู่ที่ดีขึ้น มีอาหารที่ดี มี

^{๒๔} วิ. มหา. (ไทย) ๕/๒๗๔-๒๗๕/๗๒-๗๓.

เงินตราเพื่อสนองและบำบัดความต้องการของตนเอง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาด้านความต้องการของมนุษย์ เพื่อให้ได้มาซึ่งความมั่งคั่งแห่งโภคทรัพย์ เมื่อมนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดีแล้วการที่จะพัฒนาให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรม ก็เป็นเรื่องที่ง่าย

ขึ้น

ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ใน หนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๒๕} ว่า “การแก้ปัญหาประชานั้น มิใช่เพียงแต่ควบคุมจำนวนหรืออัตราเพิ่มเท่านั้น แต่ต้องทำด้านอื่นควบคู่ไปด้วย โดยเฉพาะการแก้ปัญหาความยากจน เพราะความยากจนเป็นเหตุสำคัญ”

เพราะฉะนั้น การดำเนินชีวิตประจำวันจึงเป็นพฤติกรรมที่ไม่พ้นไปจากเศรษฐกิจ เมื่อเศรษฐกิจดีขึ้นมนุษย์ก็จะมีคุณธรรมมากขึ้นเพราะไม่ต้องดิ้นรนแย่งชิงกัน หรือถ้ามนุษย์เราดำเนินชีวิตให้มีคุณธรรม มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบธุรกิจการงานตามหน้าที่ของตน ชีวิตก็จะประสบแต่ความสุข ราบรื่น เจริญรุ่งเรืองในด้านต่างๆ เช่น ทางด้านร่างกาย ทางด้านจิตใจ ทางสังคม และทางด้านอารมณ์ ล้วนแต่เป็นปัจจัยพื้นฐานของความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

๒.๒.๔ แนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนา

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจปรากฏในพระสุตตันตปิฎก^{๒๖} ว่า ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ในแคว้นมคธ ตรัสเล่าเรื่องพระเจ้ามหาวชิโตให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ในอดีตกาลผู้สมบูรณ์ด้วยทรัพย์ ได้ชัยชนะปลูพืชผลอันยิ่งใหญ่ ใครจะบูชามหาชัยเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ปวงชน จึงตรัสเรียกพราหมณ์ปุโรหิตมาให้ช่วยสอนวิธีบูชาชัยนั้น

พราหมณ์ปุโรหิต แนะนำให้ปราบโจรผู้ร้ายก่อน แต่ไม่ใช่ด้วยวิธีฆ่าหรือจองจำ เพราะพวกที่หนีจากการถูกฆ่าหรือจองจำจะเบียดเบียนชนบทในภายหลัง ควรถอนรากถอนโคนพวกโจรผู้ร้าย คือ แจกพืชแก่กสิกรในชนบทที่อดสาหะประกอบอาชีพ ให้ทุนแก่พ่อค้าที่อดสาหะในการค้า ให้อาหารและค่าจ้างแก่ข้าราชการ พระราชทรัพย์ก็จะเพิ่มพูน ชนบทก็จะ

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๗๔.

^{๒๖} ที.สี. (ไทย) ๘/๓๓๔-๓๔๐/๑๓๐-๑๓๔.

ไม่มีเสี้ยนหนาม มนุษย์ทั้งหลายก็จะรื่นเริง อุ้มบุตรให้พื่อนอยู่ที่อก ไม่ต้องปิดประตูเรือน ให้ทุกคนไม่ต้องหวาดระแวงว่าจะถูกปล้น จี ลักขโมย

จากเนื้อความข้างบนนี้ทำให้เราทราบถึงปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพระไตรปิฎกมี สาเหตุมาจากบุคคล ๒ ประเภท คือ ผู้ที่เป็นใหญ่ (พระราชา หรือ พระเจ้าจักรพรรดิ) และ ประชาชน ที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนเองตามอัตตวิสัย จนเป็นปัญหาขึ้น เพราะฉะนั้น แนวทางในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพระไตรปิฎก จึงแยกได้ดังนี้

๑. แนวทางในการแก้ปัญหาในระดับผู้ปกครอง ^{๒๗}

๑.๑ ถือหลักธรรมมาธิปไตยให้ความสำคัญแก่ธรรมเคารพธรรม ยึดธรรมเป็นหลัก ในการปกครองอย่างเกรงธรรมจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรมและเป็นธรรม

๑.๒ ให้การคุ้มครองแก่ชนภายใน ตั้งแต่บุคคลในปกครองผู้ใกล้ชิด ญาติ สายโลหิตของตนคนในปกครองส่วนตัวด้วยการให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอนเป็นต้นให้อยู่ โดยเรียบร้อยสงบสุขและมีความเคารพนับถือกัน

๑.๓ ให้ความสำคัญแก่กองทัพ คือ ปวงเสนาข้าทหาร หรือ ข้าราชการฝ่ายทหาร

๑.๔ ให้การคุ้มครองกษัตริย์เมืองขึ้น ปัจจุบันสงเคราะห์เข้าในเมืองรอบนอก แบ่งงบประมาณแผ่นดิน ไปสู่ชนบทให้มีความ เป็นอยู่ที่เหมาะสม ให้การเอาใจใส่แก่ ข้าราชการที่ทำหน้าที่ในส่วนภูมิภาค

๑.๕ ให้ความสนใจแก่ข้าราชการฝ่ายพลเรือน ในอดีตคือผู้ตามเสด็จปัจจุบัน คือ ข้าราชการผู้อารักขา

๑.๖ ให้ความสนใจแก่ชนเจ้าพิธี เจ้าหน้าที่สั่งสอน พ่อค้า เจ้าไร่นา คือ ผู้ประกอบอาชีพวิชาการ หมอ พ่อค้า และเกษตรกร ด้วยการช่วยจัดหาทุนและอุปกรณ์เป็น ต้น

๑.๗ ให้ความสนใจแก่ชาวนิกมชนบท คือ ราษฎรทั้งปวงทุกท้องถิ่นตลอดถึง ชายแดนทั่วไปไม่ทอดทิ้ง

๑.๘ ให้ความสนใจแก่สมณพราหมณ์ แก่พระสงฆ์บรรพชิตผู้ทรงศีลทรง คุณธรรม

๑.๙ ให้การคุ้มครองสัตว์สงวน ไม่ส่งเสริมการฆ่าการทำลายสัตว์สงวน รวมทั้ง ไม่กระทำด้วยตนเอง

---

^{๒๗} ที. ปา. (ไทย) ๑๑ / ๘๔ / ๖๒.

๑.๑๐ ห้ามกั้นมิให้การอธรรมเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขต คือ จัดการป้องกัน
แก้ไข มิให้มีการกระทำความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง

๑.๑๑ แบ่งปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแคว้น
แคว้น

๑.๑๒ ปรีกษาสอบถามปัญหา กับสมณพราหมณ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้ไม่
ประมาทหมัวเมา อยู่เสมอตามกาลอันสมควร เพื่อให้รู้จัดการอันดีชั่วควรประกอบหรือไม่
เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปโดยถูกต้อง ข้อนี้ปัจจุบัน
สงเคราะห์ นักปราชญ์ นักวิชาการผู้ทรงคุณธรรมเข้าด้วย

นอกจากหลัก ๑๒ ประการที่กล่าวถึงในพระไตรปิฎกแล้ว ผู้ที่เป็นใหญ่ในการ
ปกครองควรนำคุณธรรม ๑๐ ประการ หรือ ที่เรียกว่า บารมี ๑๐ ประการ^{๒๔} มาปฏิบัติด้วย

๑. ทาน การให้ การเสียสละเป็นผู้นำควรมีการเสียสละ กระทำอะไรๆ ไม่เห็น
แก่การได้เพื่อผลประโยชน์ของตนและพวกพ้อง ควรคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นให้
เป็นประโยชน์แก่พหุชนให้มากที่สุด

๒. ศีล การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ความประพฤติถูกต้องตามระเบียบวินัย
ผู้นำควรตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงามเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนโดยทั่วไป

๓. เนกขัมมะ ผู้นำไม่ควรหมกมุ่นในกามารมณ์ ควรหาเวลาเพื่ออยู่อย่างสงบ
เพื่อความเข้าใจการมีชีวิตอย่างเรียบง่าย

๔. ปัญญา ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล ผู้นำจะต้องเข้าใจสภาวะทั้งหลาย
ตามความเป็นจริง

๕. วิริยะ ความเพียร ความแกล้วกล้า ผู้นำจะต้องไม่เกรงกลัวอุปสรรคใดๆ ต้อง
พยายามบากบั่นอดสาหัสก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่

๖. ขันติ ความอดทน ความทนทานของจิตใจ ผู้นำจะต้องสามารถใช้สติปัญญา
ควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจเหตุผลและแนวทางความประพฤติ ที่ตั้งไว้เพื่อจุดหมายอันชอบไม่
ลู่ออกจนเกินไป

๗. สัจจะ ความจริง ผู้นำจะต้องพูดจริง ทำจริง และมีความจริงใจ

๘. อธิษฐาน ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว ผู้นำจะต้องวางจุดหมายแห่ง
การกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่วแน่

---

^{๒๔} พุ. พุทธ. (ไทย) ๓๓/ - /๓๓๖. อ้างใน สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับ
ประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕ (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๖๓๗.

๕. เมตตา ความรักใคร่ ความปรารถนาดี ผู้นำจะต้องมีไมตรีจิต คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลก ทั้งปวง มีความสุขความเจริญ

๑๐. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ ผู้นำจะต้องเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือชอบชัง

๒. แนวทางการแก้ปัญหาในระดับประชาชน

การดำรงชีวิตของประชาชนทั่วไปในแต่ละวันในการประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงชีพตนเอง ตามหลักทางพระพุทธศาสนาให้ดำเนินตามหลัก มัชฌิมาปฏิปทา หรือ ทางสายกลางในการเป็นอยู่ การบริโภคนิยม โดยให้มีการจัดสรรแบ่งปันออกเป็น ส่วน ๆ ตามหลักโภคนิยม คือ บริโภค ๑ ส่วน ลงทุน ๒ ส่วน แจกจ่ายทำบุญเลี้ยงดูญาติ บำรุงผู้ทรงศีล ทรงธรรม ไม่หลงการกินคืออยู่ติดเงินไป แต่มีโยนิโสมนสิการในการพิจารณาใช้จ่ายทรัพย์ด้วยปัญญาอันฉลาดในการบริโภคนิยม โดยมีหลักธรรมที่เป็นแนวทางดังนี้

๑. สังคหวัตถุ ๔

ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงการให้ความรู้แนะนำสั่งสอน

ปิยวาจา หรือ เปยุยวชฺช วาจาอันเป็นที่รัก วาจาที่นุ่มนวลใจ หรือวาจาที่ซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะอ่อนหวาน สมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่กันนับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจงใจให้นิยมยอมตาม

อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ การชวนช่วยช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยร่วมรับรู้แก้ไข ตลอดถึงการวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

๒. อิทธิบาท ๔

ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น คือ จะทำงานใดๆ ก็ตามเราจะต้องทำด้วยใจรักในงานที่ทำ ตั้งใจทำ

วิริยะ เพียรหมั่นประกอบในสิ่งนั้น คือ การทำงานเราจะต้องหมั่นดูแล เอาใจใส่ เช่นการทำเกษตร เราจะต้องคอยใส่ปุ๋ย รดน้ำ กำจัดแมลง เป็นต้น

จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ คือ การจะทำอะไรเราจะต้องทำให้สำเร็จ ไม่ใช่ทำๆ เล่นๆ ไปเพียงแค่สนุกเท่านั้น ดังคำอีสานที่กล่าวว่า “แกงปลาให้เปื่อยก้าง แกงช้างให้เปื่อยงา” จะต้องทำให้สำเร็จเป็นอย่างๆ ไป

วิมังสา หมั่นตรិตรองพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งนั้น คือ คอยตรวจสอบว่างานดำเนินไปมากน้อยแค่ไหนแล้ว ต่อไปจะต้องทำอะไร

กล่าวโดยสรุป คือ เรากระทำการงานชนิดใดเราจะต้องพอใจในงานนั้น แล้วพยายามขยันในงานนั้น ไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย สนใจอยู่เสมอ เมื่องานนั้นสำเร็จก็ตรวจตราจนมั่นใจ

จากหลักธรรมข้างบนนี้เป็นเพียงตัวอย่างเท่านั้น ยังมีอีกหลายหมวด เช่น สัมมปธาน ๔ กุลจิรัฏฐิติธรรม ๔ เป็นต้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างความสำเร็จ มีความพอใจตามมียินดีตามได้ เพราะพุทธธรรมเน้นหลักการดำเนินชีวิต ด้วยหลักมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นหลักทางสายกลางโดยคำนึงถึงสภาพปัจจุบัน ด้วยการปฏิบัติกับปัจจุบันให้ดีที่สุด ดังที่พุทธธรรมกล่าวว่า

ไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว

ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังมาไม่ถึง

สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นเป็นอันละไปแล้ว^{๒๕} ฯลฯ

พุทธธรรมเน้นการปฏิบัติในปัจจุบัน ไม่ใช่การสะสมจากอดีตหรือรอที่จะได้รับผล ในอนาคต เป็นเรื่องที่ทำในปัจจุบัน ให้ผลในปัจจุบัน ช่วยพัฒนาให้มนุษย์ให้มีชีวิตที่ดีขึ้นพ้นจากทุกข์และปัญหาต่างๆ ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างในการพัฒนาตนเองจากมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่ง ที่ผ่านการพัฒนาตนเองจนบรรลุถึงความเป็นพุทธะ คับทุกข์ได้ และพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และยังทรงประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์ เมื่อปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว แม้แต่เทวดายังต้องเคารพ พร้อมกับปลอบประโลมมนุษย์ทั่วไปว่า แต่ละคนสามารถทำได้จึงไม่ควรหมิ่นตนเองการพัฒนาตนเองควรดำเนินไปตามหลัก

---

^{๒๕} ม. อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๘/๓๔๖.

มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง โดยปฏิบัติให้เหมาะสมให้ควร ด้วยการทำให้ดีที่สุดกับปัจจุบันด้วยความไม่ประมาทรู้ตัวทั่วพร้อมและมีเมตตา

๒.๒.๕ เป้าหมายหลักเศรษฐกิจขั้นต่ำตามพระพุทธรศนะของพระพุทธรศาสนา

ตามพระพุทธรศนะของพระพุทธรศาสนาหลักเศรษฐกิจขั้นสูง หรือขั้นต่ำ ก็เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งสี่ ซึ่งตรงกับจุดประสงค์ของเศรษฐกิจศาสตร์ทั่วไป หลักเศรษฐกิจขั้นต่ำในทางพระพุทธรศาสนา คือ การที่มนุษย์ดำเนินชีวิตตามแนวของพระพุทธรศาสนาโดยได้นำหลักธรรมมาประพฤติในชีวิตประจำวัน ทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สมบัติ ใช้จ่ายแต่พอเหมาะแก่ฐานะ คบเพื่อนดีเว้นจากอบายมุขที่เป็นทางเสื่อม เมื่อมีงานทำแล้วต้องใส่ใจดูแลสิ่งของถ้าหายก็ต้องรู้จักแสวงหากินมา บุรณะซ่อมแซมสิ่งของที่ชำรุดให้ใช้การได้ก่อนเมื่อใช้ไม่ได้จริงๆ ถึงถึง รู้ประมาณในการกินการใช้ ยึดมั่นศีลธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น แบ่งปันแก่เพื่อนบ้าน ดังที่คนอีสานมีความเชื่อว่า ถ้าเราให้สิ่งของแก่คนอื่น เราก็จะได้รับสิ่งนั้นกลับคืนในโอกาสต่อไป แต่ปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ คือ ปัญหา ในการตริตรรมมีหุดาไวกว้างขวาง มีความชำนาญในงานที่ทำด้วยความรักแล้วก็จะสามารถบรรลุเป้าหมายหรือสารัตถะของหลักเศรษฐกิจขั้นต่ำได้

ดำเนินชีวิตสู่ความสุขตามวิสัยของผู้ครองเรือน ๔ ประการ คือ

๑. ความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์
๒. ความสุขที่เกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์
๓. ความสุขที่เกิดจากการไม่ต้องเป็นหนี้สินคนอื่น
๔. ความสุขที่เกิดจากการดำรงชีวิตที่ปราศจากโทษ

พระพุทธรศาสนาสอนเน้นให้มีหลักบ้ำบู้รู้จักบรรเทาความทะยานอยากให้น้อยลงไป พยายามเป็นนายเหนือทรัพย์เพื่อลดความโลภต่างๆ ซึ่งเป็นเป้าหมายในทางพระพุทธรศาสนา เพราะว่าความโลภเป็นมูลเหตุของทุกข์ต่างๆ บุคคลใดรู้จักคำว่าพอประมาณ สัน โดย ถือว่าบุคคลนั้นรู้จักแนวทางที่จะดับทุกข์ให้แก่ตน

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “**สนุตุญฺฐิ ปรมํ ฌนํ**”^{๓๐} ความสันโดษ รู้จักพอยินดีเป็น
ยอดทรัพย์”^{๓๑} บุคคลใดดำเนินตามแนวทางนี้ก็จะมีชีวิตอยู่ยั่งยืน สุขใจอย่างแท้จริงและถาวร
ใช้จ่ายทรัพย์ไม่รู้จักหมดสิ้น โจรขโมยเอาไปไม่ได้ แล้วยังติดตามเราไปได้ทุกแห่ง

---

^{๓๐} พุ.ธ. (ปาติ) ๒๕/๒๐๔/๕๓.

^{๓๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๕๖.

บทที่ ๓

แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน

ในบทนี้ ผู้วิจัย จะนำเสนอในส่วนที่เกี่ยวกับแนวคิดและหลักในการทำงานเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน จากการให้สัมภาษณ์ของปราชญ์อีสานทั้ง ๓ ท่าน คือ พ่อทัศน กระจยอม บ้านโสกน้ำขาว พ่อทองดี นันทะ บ้านตลาด พ่อผอง เกตพิบูลย์ บ้านโคกสง่า และ สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทอผ้า ที่บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และใช้เครื่องมือตามหลักของการสัมภาษณ์ ดังกล่าวไว้ในบทที่ ๑ แล้วนั้น ซึ่งผลของการศึกษานำเสนอ แบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ แนวคิด หรือ วิสัยทัศน์ ของปราชญ์อีสานแต่ละท่าน หลักในการทำงาน หรือ วิธีการ ของปราชญ์อีสานแต่ละท่าน และผลงานที่ปราชญ์อีสานได้ช่วยเหลือชุมชน โดยมีสมาชิกทั้ง ๒ กลุ่ม เป็นผู้ขยายผลจากแนวคิดของปราชญ์อีสาน มีรายละเอียดในการสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน

การเข้าใจในทัศนคติและท่าทีของปราชญ์อีสานที่มีต่อเศรษฐกิจนั้น ถือเป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ยั่งยืนต่อไปตามแบบของปราชญ์อีสาน เพราะหลักการของปราชญ์อีสานที่เป็นแนวคิดและวิธีการในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ผ่านการพิสูจน์และทดลองใช้แล้ว หากสามารถสังเคราะห์แนวคิดและวิธีการต่างๆ ของปราชญ์อีสาน เข้ามารวมเป็นแนวคิดหลักสำหรับการนำไปใช้เป็นแบบอย่างของชุมชนแล้ว ก็จะทำให้ทราบถึงแนวทางและ เป้าหมายของกระบวนการอย่างชัดเจน ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในระดับครอบครัวและชุมชน แนวคิดที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจของปราชญ์อีสานเป็นแนวคิดที่สำคัญและเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่จะนำไปสู่แนวทางที่ถูกต้องต่อไป

เมื่อประเทศไทยได้ประสบกับปัญหาด้านเศรษฐกิจขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ทำให้หลายพื้นที่ในประเทศต้องเดือดร้อน ภาคอุตสาหกรรมต้องปิดกิจการหลายแห่ง ประชาชน

เดือดร้อนเพราะขาดรายได้ในการเลี้ยงชีพ ปัจจัยหลักในการดำเนินชีวิตของประชาชน คือ “เงิน” เมื่อเป็นเช่นนี้ประชาชนหลายชุมชนต้องประสบปัญหา มีหลายคนที่หาทางออกไม่ได้กับปัญหาที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมมากมาย เพราะขาดดุลยภาพระหว่างสรรพสิ่ง ขาดความปกติ ความผาสุก ความยั่งยืน ในการพัฒนาเพราะรัฐบาลเน้นการพัฒนาที่พึ่งพิงแนวคิดตะวันตกที่ถือ “เงิน” เป็นตัวกำกับจึงทำให้มองผ่านรากฐานเดิมของสังคม จึงก่อให้เกิดปัญหาการหยุดชะงักของเงินตรา ผลที่ตามมาคือการทำลาย “ทุนชีวิต” ของชุมชนดั้งเดิม

ถึงแม้ว่า การพัฒนาสมัยใหม่จะเป็นไปตามแบบตะวันตก ที่มีการเปลี่ยนแปลงทุนชีวิตของคนไทยให้เป็นสังคมที่ถือ เงินตราเป็นใหญ่ก็ตาม ขณะที่เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมาได้เกิดการรวมพลังในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน แสงสว่างที่วามันก็คือ “ปราชญ์อีสาน” ที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักธรรมมาพัฒนาชุมชนของตนเองเพื่อเชื่อมโยงให้ความสมดุลของทุนชีวิตกับทุนต่างๆเกิดขึ้นหลังจากที่ขาดหายไปให้กลับมาผาสุกอีกครั้งเพื่อพลิกฟื้นแผ่นดินในสังคมอีสานให้กลับมา ด้วยแนวคิดและวิธีการที่เกิดขึ้นเฉพาะตนตามภูมิปัญญาและหลักศาสนธรรมที่ตนนับถือ ในงานวิจัยเล่มนี้จะขอกล่าวถึงปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ อำเภอเวียงชัย จังหวัดขอนแก่น ว่ามีแนวคิดและวิธีการในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างไร จากที่ชีวิตตกต่ำท่ามกลางความยากลำบากจนพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นจนพออยู่พอกินและยังเป็นแกนนำในการพัฒนาท้องถิ่นด้วย เพื่อนำเสนอเป็นแนวทาง เป็นวิธีคิด วิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสานตลอดจนหลักการในการทำงาน ซึ่งผลการศึกษานี้ได้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับปราชญ์อีสานดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑.๑ วิสัยทัศน์และหลักในการทำงานของพ่อทัศน์ กระยอม

พ่อทัศน์ กระยอม เกิดเมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๑๑ ที่บ้านโคกใหญ่ อำเภอบาง
น้อย จังหวัดขอนแก่น ปัจจุบันอายุ ๓๓ ปี พ่อทัศน์ กระยอม เป็นผู้เฒ่าที่สืบทอดวิชาหมอยา
สมุนไพร และหมอธรรม^๑ มาจากบรรพบุรุษ จึงได้รับยกย่องจากชาวบ้านเพราะชาวบ้านได้
อาศัยความรู้ทางยา และทางธรรม ในการจัดความทุกข์ยากของชาวบ้าน ชาวบ้านเห็นว่าเป็น
คนซื่อสัตย์สุจริต มีความรู้ด้านยาสมุนไพร และธรรมะ ในการช่วยเหลือเพื่อนบ้าน จึงทำให้
ชาวบ้านเกิดศรัทธาและแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นผู้ดำเนินการพัฒนา
เมื่ออยู่ในตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านมีการพัฒนาตัดถนนในหมู่บ้าน โดยไม่ได้ใช้งบประมาณจาก
ทางราชการทำให้พ่อทัศน์เป็นที่รักของชาวบ้าน เมื่อมีงานชาวบ้านก็จะช่วยเหลือโดยไม่ต้อง
ขอร้องหรือจ้างวานเลย

แต่หลังจากที่เป็นผู้ใหญ่บ้านได้ประมาณ ๕ -๖ เดือน ได้มีเจ้านายจากอำเภอไป
ตรวจเยี่ยมท้องที่แล้วให้พ่อทัศน์ กระยอม หาเหล้ามาให้กิน และสั่งให้นั่งดื่มเป็นเพื่อน พ่อ
ทัศน์ กระยอม ปฏิเสธอ้างเป็นหมอธรรมต้องรักษาศีลดื่มเหล้าไม่ได้เจ้านายบอกว่าไม่เป็นไร
นิมนต์หมอนใจไปนั่งรอข้างนอกวงเหล้าก่อน แล้วค่อยนิมนต์มาเข้าตัวใหม่ก็ได้ เพราะ
ความกลัวและไม่รู้ว่าเจ้านายจะทำอันตรายแก่ตนเอง ครอบครัวยุติธรรมหรือไม่ จึงทำให้พ่อ
ทัศน์ไม่กล้าปฏิเสธจึงนั่งดื่มเหล้าตามคำชวนของเจ้านาย จนในที่สุดก็กลายเป็นผู้ใหญ่ขึ้นเหล้า
ทำให้ความศรัทธาของชาวบ้านเสื่อมลง ไม่มีใครนับถือและมาช่วยเหลืองานอีก

ในปี ๒๕๑๓ พ่อทัศน์ กระยอม ได้กู้เงินจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและ
สหกรณ์ เพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว และลงทุนในการทำไร่ข้าวโพด ทีเดียว เพราะ
ความโลภ ออยากรวย เพื่อที่จะให้ได้เงินมามากๆเพื่อชำระหนี้ของ ธนาคารเพื่อการเกษตรและ
สหกรณ์ เพราะไม่มีความรู้ ไม่มีประสบการณ์ ในการทำไร่ข้าวโพดมาก่อน จึงลองผิดลองถูก
อีกอย่างฝนธรรมชาติก็ไม่ตกเกิดความแห้งแล้ง จึงทำให้ทุนที่ลงไปและดอกเบี้ยก็หาย ดังคำ
กล่าวที่ว่า “อยากรวยกลับจน” ทำให้เกิดเป็นหนี้มากมาย ส่งผลให้ชีวิตลำบาก บางปีต้อง
ขอกทานข้าวมากิน นอกจากจะเสียคนเพราะเจ้านายแล้ว พ่อทัศน์ กระยอม ยังเชื่อเพื่อนโดย
สมัครรับเลือกตั้งเป็นกำนัน ๒ ครั้ง ทำให้ต้องขายนามาเป็นค่าใช้จ่ายในการหาเสียง เมื่อ
ไม่ได้รับเลือกตั้งจึงทำให้เป็นหนี้เพิ่มขึ้นอีก จากบทเรียนดังกล่าวทำให้พ่อทัศน์ กระยอมได้
ทบทวนเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นนั้นมีสาเหตุมาจาก การเชื่อคนอื่น เพื่อลงรับสมัครเลือกตั้ง
เป็นกำนัน ๒ สมัย ทำให้ต้องขายที่นามาเป็นค่าสมัครแต่ก็แพ้การเลือกตั้ง และละเมิดศีลธรรม

---

^๑ หมอธรรม หมายถึง บุคคลที่มีศีล มีธรรมะ และ มีความชำนาญในการรักษาโรคด้วยคาถาอาคม
และการทำนาย

ผิคิด ผิคิดสัจจะกับตนเองและครูอาจารย์ที่จะไม่ดื่มหเหล้า เพราะเป็นหมอยาและหมอธรรม เมื่อ ดื่มหเหล้าแล้วผลที่ทำให้การงานเสียหาย ก่อให้เกิดทุกข์ยาก เมื่อคิดได้ดังนั้นแล้วพ่อทัศน์ กระจ ยอม ก็เริ่มหยุดดื่มหเหล้า เริ่มทำงานช่วยเหลือเพื่อนบ้านเช่นเคย มีการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ คือ ทำธนาคารข้าว ทำโอ่งน้ำ ทำส้วม ออมทรัพย์ ชุดสระน้ำ ตั้งกลุ่มสมุนไพร หมอนวด แผนโบราณ เป็นต้น จากเหตุการณ์ในครั้งนั้นทำให้พ่อทัศน์ได้เกิดแนวคิดการประหยัดขึ้น อีกทั้งการที่ได้ไปดูงานต่างประเทศเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ พ่อทัศน์ กระจยอม ได้ไปดูงานที่ ต่างประเทศในแถบยุโรป เห็นวิถีชีวิตของตนในเมืองนอกที่เป็นไปตามกระแสวัตถุนิยม คึ้น รนเพื่อที่จะให้ชีวิตทันกับเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา พ่อทัศน์ กระจยอม จึงมอง กลับมาที่เมืองไทยว่าคนไทยส่วนใหญ่ ถ้ามีวิถีชีวิตที่เป็นไปตามธรรมชาติก็จะทำให้ชีวิตพอ อยู่ได้ตามอัตภาพ ถ้าเราจะเดินตามกระแสก็จะเจริญเฉพาะทางวัตถุ คือ มีการคมนาคมสะดวก มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยใช้แต่พื้นฐานของการเลี้ยงชีพจะขาดความมั่นคง เมื่อชีวิตของพ่อทัศน์ กระจยอม ประสบปัญหาด้วยการเป็นหนี้ที่มากมายของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ จากการที่ชีวิตมีวิกฤติหลายอย่างเกิดขึ้นจนทำให้ต้องทบทวน เกิดแนวคิดหลายอย่างดังนี้

๑. แนวคิดเรื่อง “วิ่งตามเงิน เดินเข้ากองไฟ วิ่งตามธรรมะ เย็นฉ่ำชื่นใจ”

พ่อทัศน์ กระจยอม ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับแนวคิดนี้ไว้ว่า ตามแผนพัฒนาประเทศ ตั้งแต่ฉบับที่ ๑ ถึง ๗ ยึดเงินเป็นตัวตั้งและประสบความสำเร็จในการหลอกล่อให้คนอยากได้ เงินเร็วๆ มากๆ และง่ายๆ ทำให้ชีวิตต้องคึ้นรนเพื่อให้ได้เงินมาสนองตัณหาของตนเอง เมื่อ ไม่ได้ก็จะกั้มใจ เป็นทุกข์ กระจวนกระจวายใจไม่มีความสุข ตรงกันข้าม ถ้าเราวิ่งตามธรรมะ หรือธรรมชาติ เอาความสุขเป็นตัวตั้ง ละเว้นความอยาก ความโลภ ความโกรธ ความหลง เรา ก็จะมีอยู่มีกิน ใช้หนี้สินหมด และเป็นเศรษฐีได้ในระยะยาว เพราะถ้าเราอยู่กับธรรมชาติจะทำให้ ได้ ออกกำลังกาย ได้อากาศที่บริสุทธิ์ ทำให้จิตใจสงบ ไม่เครียด และมีอายุยืน

หลังจากที่พ่อทัศน์ กระจยอม เกิดแนวคิดแล้วก็ลงมือทำงาน ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ โดยพาครอบครัวออกมายุ่งที่นา เพราะว่าถ้าอยู่บ้านก็ถูกชาวบ้านชวนไปทำเรื่องอื่นทำให้หมด เวลาไปวันๆ การที่ออกมาอยู่ที่นี่ทำให้มีเวลามากขึ้น ในการเรียนรู้จากธรรมชาติ เริ่มชุดสระ ด้วยมือ เพื่อกักเก็บน้ำ ผ่านไป ๒ - ๓ เดือนเริ่มกักเก็บน้ำได้ เมื่อมีน้ำจึงเริ่มปลูกกล้วย ๓๐ กอ ค่อยเป็นค่อยไป เรียนรู้จนเข้าใจแล้วเริ่มปลูกต้นไม้อย่างอื่นทุกชนิดที่กินได้และเลี้ยงสัตว์เมื่อ เกิดผลผลิตขึ้นก็แจกญาติพี่น้อง เหลือกิน เหลือแจก ก็ขาย พ่อทัศน์ กระจยอม ได้แบ่งที่นาของ ตนเองออกเป็นส่วนต่าง ๆ โดยแบ่งเป็น ๕ : ๓ จำนวน ๕ไร่ ใช้ทำการเกษตรผสมผสาน มี

ชุดสระ ปลูกกล้วย พืชผักต่างๆ จำนวน ๗ ไร่ ใช้ในการทำนาปลูกข้าว ซึ่งสอดคล้องกับ
แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ที่มีลักษณะสำคัญอยู่ที่
การจัดการด้านที่ดินและแหล่งน้ำในลักษณะ ๓๐: ๓๐: ๓๐: ๑๐ คือ ชุดสระและเลี้ยงปลา ๓๐
ส่วน ปลูกข้าว ๓๐ ส่วน ปลูกพืชไร่พืชสวน ๓๐ ส่วนและสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์
๑๐ ส่วน^๒ เมื่อพ่อทัศนได้แบ่งสรรที่ดินออกเป็นส่วนตามอัธยาของตนทำพอเพียงแก่กำลัง
ของตนเองและครอบครัวก็ปลูกพืชไร่และพืชสวนต่างๆ มีผักกาด ผักชี จิง ข่า ตะไคร้
มะละกอ เป็นต้น พืชที่พ่อทัศน กระยอม ให้ความสำคัญมากที่สุด คือ กล้วย เพราะพ่อทัศน
กระยอม กล่าวว่กล้วยเป็นพืชที่ทนแล้งและฝนให้ผลไม่จำกัดกาล ดูแลง่าย ออกลูกมาก ที่
สำคัญคือทำให้หมดหนี้ได้ ดังคำว่ “ปลูกกล้วยแก้จน” เพราะกล้วยออกเครือๆ หนึ่งๆ จะมี
กล้วยไม่น้อยกว่า ๕ หวี หากขายได้หวีละ ๕ บาท ก็จะได้เงินมาก รวมถึงใบกล้วย ปลีกกล้วย
และหน่อกล้วย ก็ขายได้เช่นกัน แต่ต้องอาศัยกาลเวลาจนปัจจุบันนี้ พ่อทัศน กระยอม ได้
บำนาญชีวิตที่ผาสุกจากความทุกข์ในอดีต จากปี ๒๕๓๒ – ปัจจุบัน ชีวิตพ่อทัศนและ
ครอบครัวก็เริ่มสะดวกสบายไม่ลำบาก ไม่เป็นทุกข์ มีชีวิตที่พอกินแล้วยังเป็นที่พึ่งของ
ชาวบ้านอีกหลายครอบครัว เพราะการวิ่งตามธรรมะหรือธรรมชาติทำให้เกิดปัญญาในการ
แก้ปัญหาและมีความสุขอย่างมาก

๒. แนวคิดเรื่อง “หูใหญ่ ตาใหญ่ ปากน้อย”

พ่อทัศน กระยอม ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับแนวคิดนี้ว่ การที่เรจะมีฐานะดีขึ้น
จะต้องมีหูใหญ่ คือ การฟังให้มากๆ เช่นฟังข่าวสารจากสื่อวิทยุ โทรทัศน์ ฟังข้อคิดจาก
นักปราชญ์ ฟังเทศน์ ฟังข้อเสนอแนะจากสมาชิก ที่สำคัญคือเข้าร่วมประชุมระดับพหุภาคี
ของกลุ่มทุกครั้ง แล้วนำข้อคิดนั้นมาพิจารณาด้วยปัญญาว่าสิ่งไหนเหมาะแก่กำลังและ

---

^๒ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, แนวคิด
และทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท
๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด ,๒๕๔๑), หน้า ๒๒๖.

สติปัญญาของตน ก็จะทำตาม เช่น โครงการเกษตรประณีต ๑ ไร่ เป็นต้น ตาใหญ่ คือ การมองให้ไกลๆ ดูให้มากๆ ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง จากสื่อ หนังสือพิมพ์ วารสาร ไปศึกษาผลงานของบุคคลอื่น เป็นต้น ที่สำคัญ คือมองอนาคตข้างหน้าแล้วทำปัจจุบัน เพื่อรองรับเหตุการณ์ข้างหน้าที่จะเกิดขึ้น เช่นการทำเกษตรแบบผสมผสาน ปากน้อย คือ อย่ากินมาก ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน ประหยัด อดออม ไม่กินไม่ใช่กินจำเป็น รู้จักประมาณตน รู้จักความพอดี ดังคำกล่าวที่ว่า

“มีกินใช้ ได้กินกิน เรากักรวย กินกินได้ ใช้กินมี เรากัจน” ถ้าเราทำได้แบบนี้ก็จะทำให้ชีวิตเราพออยู่พอกิน

จากประสบการณ์ที่ตัวเองและดูงานจากที่ต่างๆพ่อทัศน์ กระจยอม ก็ได้นำความรู้ส่วนนั้นมาพิจารณาไตร่ตรองอย่างมีเหตุมีผล เมื่อได้ผลก็จะแนะนำบุคคลอื่นด้วยการนำพาทำโครงการต่างๆ ดังจะขอกว่าในโอกาสข้างหน้า จากการทำงานทุกวันทำให้ พ่อทัศน์ กระจยอม เกิดแนวคิดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและสังคมอย่างมากมาย ดังคำที่ท่านบอกว่า **“สติมาปัญญาเกิด”** หรือท่านกล่าวเป็นภาษาอีสานว่า **“ปลูกบ้านพร้อมหมู อย่าได้ขอผักกัตุ่เพิ่นกิน”** (สร้างบ้านพร้อมเพื่อน อย่าได้ขอผักแกงลักเขามาทาน) คือการช่วยเหลือตนเองทำอะไรด้วยตนเอง พึ่งตนเอง ทำงานด้วยแรงมือของตนเอง เช่น การขุดสระเอง โดยพ่อทัศน์กล่าวว่าคิดถึงภูมิหลังที่เราจนแล้วสร้างอยู่สร้างกินให้ตนเองอยู่รอด เพราะถ้าเรามีพออยู่พอกินไม่เป็นหนี้เป็นสิน มีเงินมีทองเราก็จะมีพื้มีน่องสังคมก็ยอมรับ ดังคำอีสานว่า **“มีเงินเขาจั่งว่าน่อง มีทองเขาจั่งว่าพื ลุงป่าจั่งว่าหลาน”** (ถ้ามีเงินญาติพืน่องจึงนับว่าเป็นญาติ) เป็นต้น

สรุปแนวคิดของพ่อทัศน์ กระจยอม ที่ใช้ในการแก้ปัญหา เศรษฐกิจทำมาหาเลี้ยงชีพตนเองมีอยู่ ๒ แนวคิดใหญ่ ๆ คือ

๑. **“วิ่งตามเงิน เดินเข้ากองไฟ วิ่งตามธรรมะ เย็นน้ำชื่นใจ”**

๒. **“หูใหญ่ ตาใหญ่ ปากน้อย”**

จากอุดมการณ์นี้เองทำให้พ่อทัศน์ กระจยอม จัดการกับปัญหาต่างๆที่มารุมเร้าเกี่ยวกับเศรษฐกิจในด้านการผลิต การบริโภค ได้อย่างลงตัวจนได้บ้านาญชีวิตที่ยั่งยืนมาทุกวันนี้

๓. **หลักการในการทำงาน**

ในการทำงานของพ่อทศน์ กระทบ เน้นที่การทำจริง พูดจริง ทำแบบตำตาตำใจ ทำภาคปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี เชื่อมโยงของจริงกับธรรมชาติให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ทำพอประมาณแก่ครอบครัวสอนให้ลูกสร้างอยู่สร้างกิน โดยพ่อทศน์มีหลักธรรมประจำใจในการทำงานดังนี้

- ยา ๔ เม็ด
- พระ ๕ องค์
- อ่านตัวให้ออก
- ไม่เชื่อใครนอกจากตัวเอง
- ไม่ต้องพัฒนาบ้านอื่น พัฒนาตนเองก่อน

ยา ๔ เม็ด คือ หลักอิทธิบาท ๔ มี

ฉันทะ - รักงาน รักงานที่เราทำ

วิริยะ - หมั่นเพียรงานที่ทำไว้ รักษา

จิตตะ - ตั้งหมั่น ใจจดใจจ่อต่องานทำไม่ไปทีอื่น

วิมังสา - มีปัญญาต่องานทำ เช่น ต่อกิ่งมะนาวใส่ต้นสังข์

เช่น การปลูกพืช พ่อทศน์ กระทบ กล่าวว่าเราจะต้องปลูกพืชที่เราชอบ เช่นกล้วยเมื่อปลูกแล้ว ก็รักษา ดูแล ใส่ใจ ในกล้วยนั้นๆไม่ให้เกิดอันตราย เวลาต้นนอนก็ไปดูแลรดน้ำ ตัดแต่งกิ่ง ก่อนค่อยไปทำอย่างอื่น จะต้องคอยตัดใบที่เหี่ยวแห้งออกจากลำต้น รดน้ำ ให้ปุ๋ยคอก เพื่อให้กล้วยออกเครือมากๆ

พระ ๕ องค์ คือ

- พระพุทธ หมายถึง พระพุทธเจ้าศาสดาของพุทธศาสนา
- พระธรรม หมายถึง คำสอนที่นำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต
- พระสงฆ์ หมายถึง ตัวแทนศาสนา เป็นที่พึ่งทางจิตใจ
- พระมหากษัตริย์ หมายถึง องค์ประมุขของชาติ ที่เคารพสักการะ
- พยายาม หมายถึง ความอุตสาหะ ในการทำงานแต่ละครั้งต้องอาศัยความพยายามการงานจึงจะสำเร็จ

ใน พระ ๕ องค์นี้ พ่อทศน์ กระทบ กล่าวว่า พยายามตัวสุดท้ายนี้ถือว่าสำคัญที่สุดในการทำงานทุกอย่างจะสำเร็จได้ต้องมีความอุตสาหะพยายาม เช่น การทำเกษตรประณีต ๑ ไร่ จะต้องอาศัยความพยายามในการทดลองทำ เพราะพืชบางเช่นการต่อกิ่งมะนาวกับต้นสังข์ต้องอาศัยการเวลาจึงจะได้ผล ถ้าขาดความพยายามแล้วก็จะทำให้งานไม่สำเร็จ

อ่านตัวให้ออก คือ เราจะต้องค้นหาตัวเองให้ได้ พบว่าจะทำอะไร จะต้องทำให้จริง งานนั้นก็สำเร็จ เพราะว่าบุคคลแต่ละคนย่อมมีเอกลักษณ์และความชอบที่แตกต่างกัน ถ้าเราทำงานตามที่เรารอบการงานนั้นก็สำเร็จ เช่น พ่อทัศน กระทบ ได้ค้นหาตัวเองว่าจะปลูกอะไรในที่ของตนเองจึงจะได้ผลดี เมื่อพบว่าเป็นกล้วย พ่อทัศน กระทบ ก็ให้ความสำคัญกับการปลูกกล้วย จึงเกิดเป็นโครงการปลูกกล้วยแก่จันขึ้น

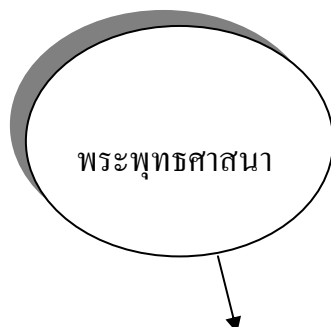
ไม่เชื่อใครนอกจากตัวเอง คือ แต่ก่อนพ่อทัศน กระทบ เชื่อคนอื่นจนทำให้เสียคน เพราะเมื่อครั้งลงรับสมัครเลือกตั้งเป็นกำนันเชื่อคำยุยงของเพื่อนบ้านทำให้ต้องเสียที่นั่ง โดยไม่ได้อะไรกลับมา จึงหันกลับมาเริ่มต้นด้วยการเชื่อตนเอง เพราะคนเรามีสติปัญญาด้วยกันทุกคน เมื่อเกิดปัญหาต่างๆขึ้น ก็สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง

ไม่ต้องพัฒนาบ้านอื่น พัฒนาตนเองก่อน คือ พัฒนาตนเองให้ดีกว่าแล้วค่อยแนะนำคนอื่น ทดลองได้ผลแล้วค่อยแนะนำ เช่น การทำโครงการเกษตรประณีต ๑ ไร่ แล้วมีการถ่ายทอดให้แก่ประชาชนเดือนละ ๔ วันดังคำที่พระพุทธเจ้ากล่าวว่าคุณคนที่ฝึกตนเองประเสริฐที่สุด

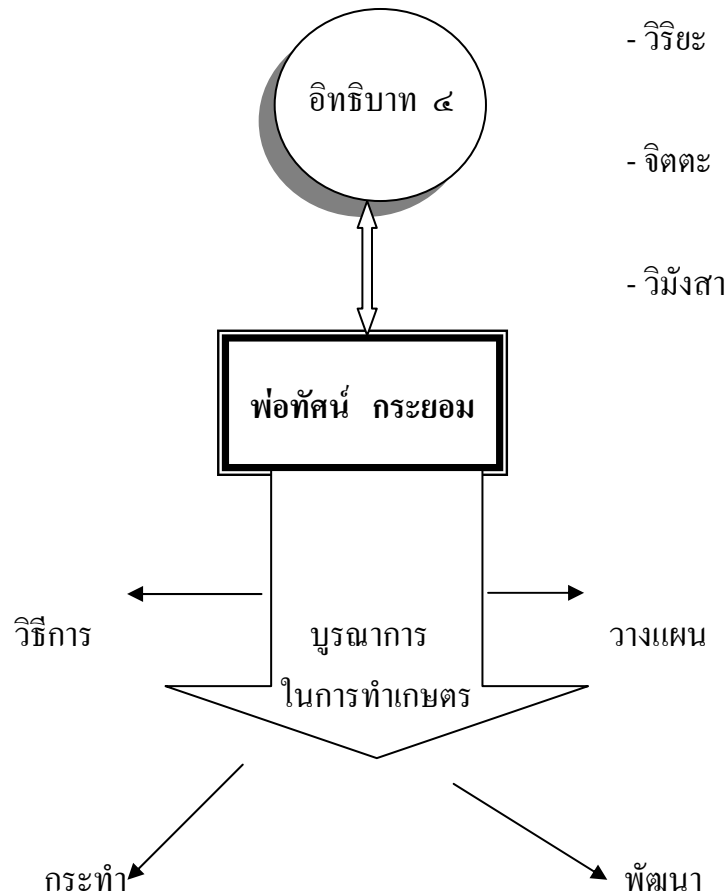
จากหลักการข้างบนจะเห็นได้ว่าพ่อทัศน กระทบ มีความตั้งใจในการทำงานเอาความจนมาเป็นฐาน ดำเนินตนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการทำงาน พุดจริง ทำจริง ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส เมื่อประสบผลสำเร็จแล้วก็แนะนำผู้อื่น

ปัจจุบันพ่อทัศนได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์อีสานที่มีผลงานมากมายให้อนุชนได้ไปศึกษาที่อำเภอเวียงน้อยทำคุณประการให้แก่สังคมเกษตรกรรมอย่างมากมาย จนทำให้พ่อทัศนประสบผลสำเร็จในงานที่ทำได้รับการยกย่องให้เป็น ปราชญ์อีสานผู้มีฉายาว่า **“ผู้สำเร็จได้เพราะ ๕ พระ”**

พ่อทัศน กระทบ พุดเสมอว่าตนเองถือ พระ ๕ องค์ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระมหากษัตริย์ พยายาม เป็นหลักยึดในการดำรงชีวิตและขยายเครือข่าย ถืออิทธิบาท ๔ หลักการพึ่งพาตนเองที่ว่า อุตสาหิ อุตตโน นาโถ ในการพัฒนาชีวิต จึงเปลี่ยนแปลงไปสู่ทางที่ดีขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

- ลั่นตะ

แผนภูมิที่ ๑ ตัวอย่างการนำหลักธรรมมาใช้ในการทำงานของพ่อทัศน์ กระยอม

๓.๑.๒ วิสัยทัศน์และหลักในการทำงานของพ่อทองดี นันทะ

พ่อทองดี นันทะ เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ที่ อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น ติดตามพ่อแม่อพยพเข้ามาอยู่ในบ้านตลาดเขตอำเภอเดียวกันตั้งแต่เป็นเด็กตัวเล็กๆวัยเด็ก ติดตามพ่อแม่ไปทำไร่นา เลี้ยงวัวเลี้ยงควายตามท้องทุ่ง จนอายุได้ ๓ ปี พ่อกับแม่พาไปฝากเรียนหนังสือกับหลวงพ่อที่วัดภายในหมู่บ้าน จนกระทั่งอ่านออกเขียนได้ จนอายุ ๑๖ ปี บวชเป็นสามเณรอยู่ ๔ พรรษา ลี้ออกมาช่วยพ่อแม่ทำนา และเลี้ยงวัว เมื่ออายุครบ ๒๑ ปี บวชพระเรียนปริยัติธรรมจนได้นักธรรมชั้นเอก เป็นเจ้าอาวาสวัดเมื่อบวชได้ ๕ พรรษา ในพรรษาที่ ๖ ได้เปิดวัดเป็นสำนักสอนพระปริยัติธรรม มีลูกศิษย์จาก ๕ อำเภอใกล้เคียง

จำนวน ๓๐-๕๐ รูป สึกเมื่อบวชได้ ๒๑ พรรษา ขณะอายุได้ ๔๒ ปี ชาวบ้านเรียกท่านว่า “พ่อ
จารย์”^๓

เมื่อสึกแล้วแต่งงานมีครอบครัว เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ชาวบ้านเลือกให้เป็น “เจ้า”
ผู้ปกครองหมู่บ้านในระดับเดิม ด้วยเห็นว่าเป็นคนซื่อสัตย์ ไม่เห็นแก่เงินจ้างรางวัล รักพี่น้อง
ลูกหลานและพูดโน้มน้าวจิตใจชาวบ้านได้ด้วยตัวพ่อจารย์เองยึดอาชีพเลี้ยงหมู กระจ่าง
นกพิราบ วัว ควาย ไก่วง เลี้ยงขายได้พอสรุปรว่า ทำไปพอค้ำจี้รายจิงเล็ก หันมาเลี้ยงปลา
คูกในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๕ แต่ก็ล้มเหลวเพราะประสบการณ์ในการเลี้ยงมีน้อย และข้าราชการ
มาขอไปกินเป็นประจำ จึงทำให้พ่อทองดี นันทะ หวนทบทวนถึงคำของพ่อแม่ที่สั่งสอนด้วย
แนวคิดดังนี้

๑. แนวคิดเรื่อง “เห็นน้องก่อนขายข้าว”

ช่วงนั้นพ่อทองดี นันทะ วิตกกังวลถึงชีวิตและอนาคตของลูกหลานในหมู่บ้าน
มาก เพราะการทำมาหากินมาถึงจุดติดตัน จนไม่มีอะไรให้ลูกกิน ประกอบกับบทบาทของ
พ่อทองดีในฐานะที่เป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน เป็นเจ้า เป็นหมอคู่ หมอสูตร หมอขวัญ
ฯลฯ เป็นผู้นำทางพิธีกรรมตามความเชื่อของหมู่บ้านซึ่งมีใช้หมู่บ้านเดียวแต่เป็นชาวบ้านทั้ง
ตำบลและชาวบ้านต่างถิ่นที่เข้ามายึดเอาเป็นที่พึ่ง ในฐานะและบทบาทนี้คำค้ำจี้ทำให้พ่อทองดี
นันทะ ต้องคิดถึงอนาคตหมู่บ้านจำนวนมากที่ตกอยู่ในภาวะเดียวกัน

พ่อทองดี นันทะ สรุปรประสบการณ์ผ่านมาในชีวิตได้ว่า

(๑) เราละเลยคำสั่งสอนพ่อแม่มาตลอด เราคิดว่าสิ่งที่เราทำไปนั้นเป็นสิ่งที่
ก้าวหน้า แต่ที่จริงแล้วกลับถอยหลังมากกว่า พ่อแม่เคยสอนให้ เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน (ผลิตเพื่อ
บริโภค) แต่คนปัจจุบันนี้ไม่ทำตาม พ่อแม่เคยสอนว่า ถ้าจะขายข้าวต้องเห็นน้องก่อน (ขาย
ข้าวเมื่อผลผลิตข้าวฤดูกาลใหม่ได้ผลแน่นอน) แต่เราต้องรีบขายเพราะต้องใช้หนี้ พ่อเข้า
หน้าแล้งก็อดข้าว เพราะไม่มีข้าวเหลืออยู่ในเล้า และคนโบราณพูดไว้ว่า บ่อดก็บ่อยาก^๔ ถ้า
อดหรือขาดแคลนแล้วมันก็อยากไปเสียมหมด เห็นอะไรก็อยากกิน เข้าสู่วงจรซื้อขายแล้วอยาก
ซื้ออยากขายไปเสียมหมด

^๓ หมายถึง คนที่บวชเป็นอาจารย์สอนพระภิกษุสามเณรมาแล้ว

^๔ สัมภาษณ์, พ่อทองดี นันทะ. ปราชญ์อีสานบ้านตลาด, วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๔๖

(๒) ช่วงที่ปลุกพืช เลี้ยงสัตว์ขาย รู้สึกว่าชีวิตอยากไปเสียหมด การจับจ่ายใช้สอยเป็นเรื่องสนุกและชีวิตอยู่กับความฝัน ฝันว่าทำไปแล้วมันจะคุ้มกับที่ลงทุนลงแรงไป ฝันว่าจะมีกำไร แต่ความเป็นจริงนั้นไม่เคยทำได้คุ้มกันคุ้มใช้ ทำจนเจ็บป่วย ปวดเนื้อปวดตัวไปหมด ถึงขนาดนอนฟูไปเลยก็มี

(๓) ในอดีตนั้นแหล่งน้ำและอาหารตามธรรมชาติมีอย่างอุดมสมบูรณ์ แต่ก่อนมีลำห้วย ๒ สายไหลมาบรรจบกันที่หมู่บ้านตลาด ชาวบ้านได้อาศัยปลาในลำห้วยกิน พอเริ่มมีการทำคันดินกั้นน้ำในลำห้วยให้ไหลลงในนา ห้วยตื้นเงินจนกลายเป็นที่นาที่มี ๔ ปีหลังมานี้ไม่มีน้ำในลำห้วยเลย ชาวบ้านจึงอดกินปลากันต้องมาคิดกันว่าทำอย่างไรจึงจะมีปลากิน ถ้าจะสร้างลำห้วยที่มีปลาขึ้นมาใหม่จะทำอย่างไร คำตอบก็คือว่าจะต้องขุดสระในที่นา ถ้าในหมู่บ้านตลาดมีสระเลี้ยงปลากันมาก ๆ เามาต่อกันแล้วก็จะยาวกว่าห้วยเดิม อีกประการหนึ่งนั้น อาหารธรรมชาติที่ได้จากป่า เมื่อป่าหมด อาหารก็หมด เราต้องสร้างสวนขึ้นมาคู่กับสระเลี้ยงปลาในสวนนั้นจะมีอาหารการกิน มีต้นไม้ใช้สอยปลูกบ้านเป็นการสร้างลำห้วยและป่าให้กลับคืนมาใหม่

(๔) ทุกวันนี้ฮิตเก๋ากรองหลัง (คุณค่าทางวัฒนธรรม) คนละเลยกันมากขึ้น โดยเฉพาะคนที่ออกไปทำงานนอกบ้านต่างถิ่น ไปกรุงเทพมหานคร บางคนไปถึงตะวันออกกลาง คนเหล่านี้ไม่ได้ร่วมเข้ากับประเพณี ในงานบุญของหมู่บ้าน ผู้คนกำลังแตกบ้านออกไป คนมีบ่วงผูกมัดให้อยู่กับงานที่ทำและที่ต้องรับผิดชอบความสัมพันธ์ในหมู่บ้านเริ่มห่างเหินกันมากขึ้น การไปมาหาสู่เอาของไปแลกเปลี่ยนกัน ไปยืมข้าวปลาอาหารมากินยามขาดแคลนมีน้อยลงเพราะมีน้อยเหมือนกัน เจ็บไข้ได้ป่วยกันก็ไม่ว่างกันทั้งที่แต่ก่อน ใครสักคนในหมู่บ้านล้มป่วย คนทั้งหมู่บ้านจะไปถามไถ่เยี่ยมเยียน

(๕) คนเราทุกวันนี้ไม่มีเสรีภาพ ไม่มีศักดิ์ศรีและเอกลักษณ์ของตนเอง เพราะปัจจุบันนี้เราทำงานรับจ้างนายทุนต้องแข่งกับเวลาทำตามคำสั่งของเจ้านายบ้างครั้งก็มีการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถ้าเราทำงานในพื้นที่ของเราเองก็จะกำหนดงานได้ เพื่อให้ประโยชน์แก่ตนเองและสังคม

๒. หลักการในการทำงาน

ภายใต้สภาวะที่ทำมาหากินมาถึงจุดตัน คนกำลังแตกบ้านไปหารับจ้างทำงานตามที่ต่างๆ และชาวบ้านวิตกกังวลและขบคิดเพื่อหาทางออกใหม่นั้น พ่อทองดี นทะได้ลงมือทำการเกษตรแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน บนที่นา ๖ ไร่ ๓ งาน โดยมีหลักว่า

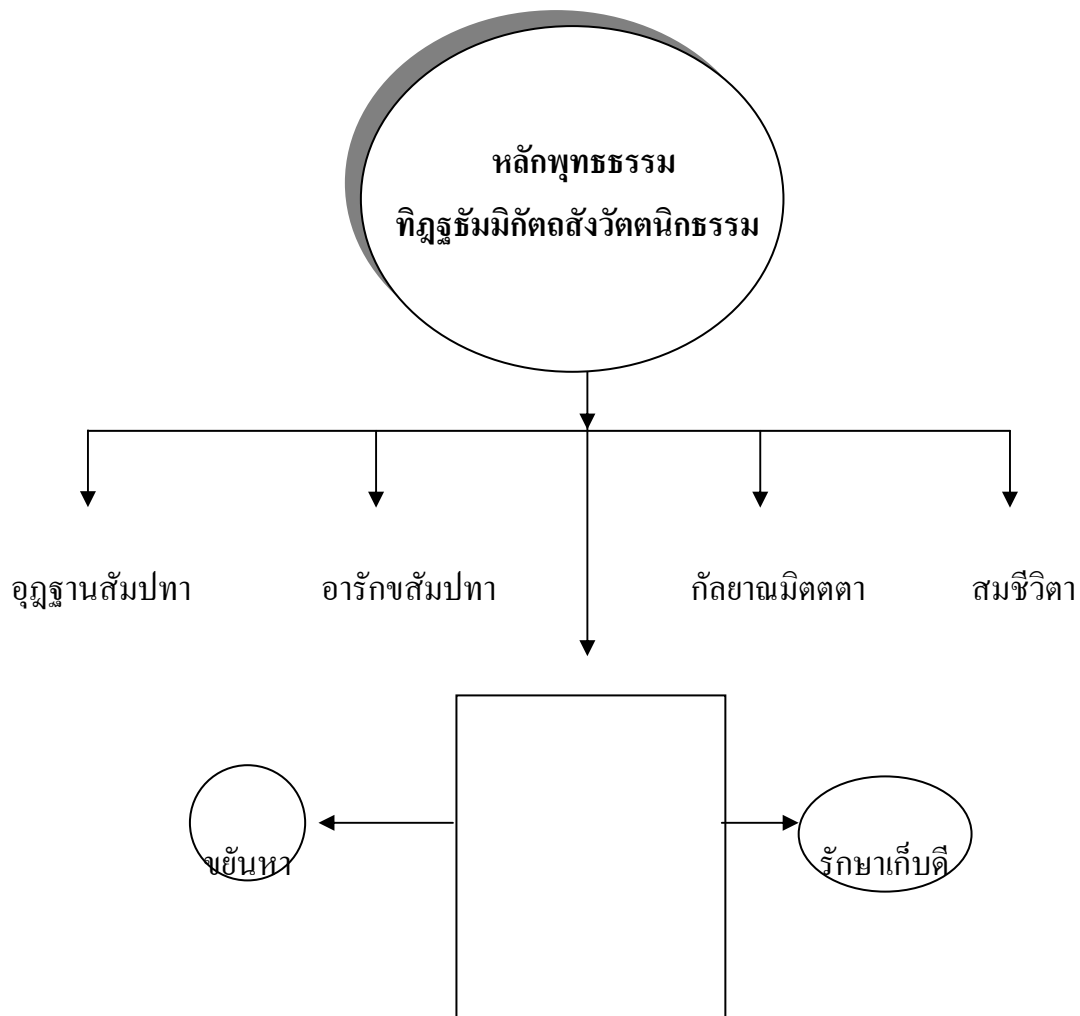
- (๑) ทำทุกอย่างด้วยแรงมือของตนเองและครอบครัว
- (๒) ปลูกพืชผักพื้นบ้านที่ใช้บริโภคประจำวันทุกอย่าง โดยปลูกสลับกับไม้ผล และไม้ยืนต้น และต้องปลูกทุกวัน ๆ ละ ๒-๓ ต้น ในช่วงที่ฝนฟ้าอำนวย
- (๓) เลี้ยงสัตว์ที่ช่วยเหลือตนเองในการหาอาหาร หรือกินอาหารที่เหลือจากสวน
- (๔) ปลูกน้อยได้หลาย ปลูกหลายได้น้อย หมายถึงปลูกน้อยต้น แต่เตรียมดินให้ดี ดูแลให้ทั่วถึง เมื่อรุ่นแรกอยู่ได้ จึงปลูกรุ่นที่สองต่อ ๆ ไป
- (๕) ไม่ใช้สารเคมีทุกชนิดทั้งปุ๋ยและยาฆ่าแมลง เหมือนที่พ่อแม่เคยทำ ใช้การปรับปรุงดินและสภาพแวดล้อมเป็นหลัก
- (๖) ดำข้าวเป็นประจำเพื่อเอาลำมาเลี้ยงสัตว์
- (๗) ปลูกสมุนไพรรักษาโรค และวิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน ฟังหมอและโรงพยาบาลแผนใหม่ให้น้อยที่สุด

พ่อทองดี นันทะ ชุคดินด้วยตนเอง จนน้า-สระ-สวนที่เริ่มจากพื้นที่แคบๆ ค่อยๆ เชื่อมขยายจนเกือบเต็มพื้นที่ ๖ ไร่ ๓ งาน มีใช้ภาพฝันเหมือนครั้งที่ปลูกเลี้ยงเพื่อขายอีกต่อไป ผลผลิตจากที่ดินมีพอสำหรับการบริโภคในครอบครัว และมีเหลือเพื่อแม่ให้แก่ญาติพี่น้องและชาวบ้านในหมู่บ้านผลผลิตที่เหลืออีกส่วนหนึ่งออกสู่ตลาดและแลกเปลี่ยนเป็นข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน พ่อทองดี นันทะ มองเห็นการเปลี่ยนแปลงของชีวิตหลายๆ แง่มุม เช่น ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในสวนถูกใช้อย่างมีค่ามากที่สุด ได้กินอาหารดีมีประโยชน์ต่อร่างกาย ไม่ต้องห่วงกังวลว่าจะไม่มีอะไรกิน สุขภาพแข็งแรง ชีวิตมีความสงบ วิชาความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและการดูหมอกก็ทำได้ดีขึ้น

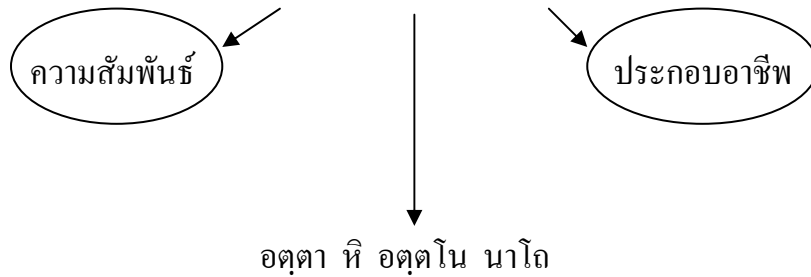
ผลผลิตจากนา สวน สระ ของพ่อทองดี นันทะ ส่วนที่เหลือจากการบริโภคจะนำไปแบ่งปันให้กับญาติพี่น้องและชาวบ้านในหมู่บ้าน หลังจากนั้นจึงเก็บขาย ด้วยเหตุที่พ่อทองดี นันทะ เป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรม เป็นพ่อปู่ของคนในหมู่บ้านใกล้เคียง พ่อทองดี นันทะ ทำอะไรชาวบ้านจะจับตามองอยู่ตลอดเวลา และทุกวันชาวบ้านจะแวะเวียนมาหา มาปรึกษา มาดูหมอ มาเชิญทำพิธีกรรมแต่งแก้เสียเคราะห์ที่บ้านลูกศิษย์ลูกหาที่เป็นพระทางพิธีกรรมของหมู่บ้านต่างๆที่เคยเรียนกับพ่อจารย์ตั้งแต่เปิดสำนักเรียนพระปริยัติ คนเหล่านี้ผูกพันรั้งให้ความยอมรับพ่อทองดีเป็นพื้นฐานและเมื่อได้เห็นสิ่งที่พ่อทองดี นันทะ ทำการชักถามและการถ่ายทอดทางความคิดและประสบการณ์จริงเกิดขึ้น ความคิดและประสบการณ์ที่เคลื่อนที่จากพ่อจารย์ไปสู่การปฏิบัติของชาวบ้านแต่ละครอบครัวๆ จนปัจจุบันเฉพาะในหมู่บ้านตลาด ชาวบ้านประมาณ ๕๐ ครอบครัวมีสระปลาเป็นของตนเอง

และผลทางสังคมที่เกิดขึ้นก็คือ การช่วยเหลือแบ่งปันกลับมาอีกครั้ง ลูกหลานชาวบ้านหลายคนเริ่มออกห่างจากโทรทัศน์ หันมาคลุกอยู่ในสวน จากภาวะคนแตกบ้านออกไปหางานเริ่มลดลง คนผูกพันกับหมู่บ้านและทำมาหากิน ภายในหมู่บ้าน จากอดีตลูกหลานพึ่งพ่อแม่ในการสร้างครอบครัวใหม่ ทั้งนา ไร่ ไร่ ไร่ ซึ่งพ่อแม่จะแบ่งให้ทำเมื่อแต่งงาน ช่วงหนึ่งหายไป จากพ่อแม่ยังขาดแคลน แต่เมื่อลูกหลานกลับมาพึ่งพ่อแม่ได้อีก โดยเริ่มมีอาหารการกินอย่างเพียงพอแม้ว่าจะออกเรือนไปแล้ว คนรุ่นใหม่ช่วงหนึ่งหันไปหาความสุขจากโทรทัศน์หาคำตอบจากนายจ้างเริ่มเชื่อถือพ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่ของตนมากขึ้น เพราะสิ่งที่พ่อแม่ทำนั้นสามารถให้คำตอบกับชีวิตเขาได้

ดังนั้นพ่อทองดี นันทะ จึงกล่าวว่าเราจะต้องเริ่มที่ตัวเราก่อนในการทำงาน เพราะการทำงานอะไรก็ตามถ้าเรารู้จักประมาณของตนเอง มีการใช้จ่ายแต่พอเหมาะ ประกอบอาชีพที่สุจริต ทำตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ทำงานที่สวนของตนเองแล้วรู้จักบริหารรายได้ให้เหมาะสมแก่กำลังตนก็จะพบกับความสุข ดังสรุปเป็นแผนภูมิที่พ่อทองดี นันทะใช้หลักธรรมในการบริหารจัดการตนเองดังนี้

พ่อทองดี นันทะ

แผนภูมิที่ ๒ ตัวอย่างการนำหลักธรรมมาใช้ในการทำงานของพ่อทองดี นันทะ

๓.๑.๓ วิสัยทัศน์และหลักในการทำงานของพ่อผอง เกตพิบูลย์

พ่อผอง เกตพิบูลย์ เกิดวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๓ ที่บ้านหันใหญ่ ตำบลเมืองพล อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น เป็นบุตรของนายทอก และนางพัน เกตพิบูลย์ ซึ่งปัจจุบันถึงแก่กรรมแล้ว มีบุตรชาย ๕ คน และบุตรสาว ๑ คน จบการศึกษาชั้น ป.๑-๔ จากโรงเรียนประชาบาลบ้านหันใหญ่ จบระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนบำรุงไทย ๒ จบครูมูลจากโรงเรียนฝึกหัดครูมูลนครราชสีมา เรียนรู้ด้วยตนเองจนได้เลื่อนวิทยฐานะเป็น พ.ป. และ พ.ม. ในปี ๒๕๐๔ และ ๒๕๑๖ ตามลำดับ รับราชการเป็นลูกน้องที่ดีทั้งผู้สอนและผู้บริหารจนเกษียณอายุในตำแหน่งครูใหญ่เอกโรงเรียนบ้านครุชาติ ปี ๒๕๓๔ แล้วพ่อผอง เกตพิบูลย์ ก็ได้หวนระลึกถึงว่าแผ่นดินมีคุณมากจึงเกิดแนวคิดในการพัฒนาแผ่นดินให้มีคุณค่าโดยเจริญรอยตามพระยุคลบาทของพระมหากษัตริย์เพื่อสนองคุณแผ่นดินเกิดด้วยแนวคิด

๑. แนวคิดเรื่อง “ทดแทนคุณของแผ่นดิน”

หลังจากเกษียณอายุราชการ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ พ่อผอง เกตพิบูลย์ ได้เจริญรอยตามพระยุคลบาท เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิต โดยเปลี่ยนไร่นา ๑๒ ไร่ ให้กลายเป็นเกษตรผสมผสานอย่างค่อยเป็นค่อยไป ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้เริ่มวางแผนและปรับพื้นที่นา เพื่อนำพันธุ์พืชมาปลูกจำนวน ๕ ไร่ พื้นที่เหลือยังปลูกข้าวเหมือนเดิม ขุดบ่อน้ำได้ ๑ บ่อ อาศัยน้ำในบ่อน้ำปลูกผักสวนครัว พืชล้มลุกไม้ผล ไม้ยืนต้นรอบ ๆ พื้นที่เท่าที่จะหาได้ในขณะนั้น สิ่งที่ได้รับในเบื้องต้น คือ ครอบครัวมีข้าวปลาอาหาร พืชผักผลไม้ หมูเห็ด เป็ด ไก่ กินอย่างอุดมสมบูรณ์ตลอดปี โดยไม่ต้องไปซื้อหาเหมือนแต่ก่อน ผลผลิตที่มีมากมายหลายคัน ทำให้แจกญาติสนิทมิตรสหาย ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ผลผลิตที่เหลือกินเหลือใช้เหลือแจกทำให้ได้ขายช่วยให้มีเงิน จึงทำให้พ่อผอง กลายเป็นคนมั่งมีศรีสุข คือ มีอยู่มีกิน มีเพื่อน มีเงิน และที่สำคัญคือการมีอาหารที่ดีทั้งปริมาณและคุณภาพปลอดภัย การมีอากาศดี การมีอารมณ์ดีจากการไม่เครียด การออกกำลังกายที่ดี เพราะได้ทำงานสมกับวัย ทำให้มีสุขภาพที่ดี และมีอายุยืน

๒. หลักการในการทำงาน

ทำวิกฤตให้เป็นโอกาส เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้เกิดวิกฤติของฟ้าฝนปรากฏว่าไม่มีฟ้าฝนตกลงมาเลย ตั้งแต่พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๐ ถึงพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ ทำให้ต้นไม้อล้มตายเป็นจำนวนมาก ความแล้งทำให้พ่อผองให้ความสำคัญกับการเก็บน้ำฝนไว้ใช้ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ จึงไปปรับพื้นที่ตามการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ สูตร ๑-๓-๓-๓ บนพื้นที่ทั้งหมด ๔๒ ไร่ ทำให้มีที่อยู่อาศัย ๓ ไร่ มีที่ปลูกพืชทั้งไม้ผลและไม่ใช้สอย ๑๓ ไร่ มีแหล่งน้ำรวม ๑๔ บ่อ พื้นที่ประมาณ ๑๓ ไร่ ทำให้เก็บน้ำไว้ใช้ตลอดปี เมื่อมีน้ำพอเพียง จึงได้ปลูกต้นไม้แทนที่ตายไป และปลูกต้นไม้เพิ่มเติมจนกลายเป็นป่าหรือไพร ซึ่งทำให้มีสมุนไพรมากมายคือมีสมุนไพรที่เป็นได้ทั้งอาหารและยา รวมทั้งช่วยให้ระบบนิเวศดีขึ้นอย่างชัดเจน ความหลากหลายทางชีวภาพทำให้การทำเกษตรอินทรีย์เป็นจริงในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ นี้เอง โดย พ่อผอง เกตพิบูลย์ และภรรยาได้เริ่มลด ละ เลิก สารเคมีทุกชนิด หันมาทำปุ๋ยหมักปุ๋ยคอก น้ำหมักชีวภาพที่เป็นปุ๋ยและที่ไว้ไล่แมลง ช่วยให้ต้นทุนในการผลิตลดลงอย่างมาก รวมทั้งผลผลิตที่ได้รับก็ดีขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพที่ไม่เสี่ยงต่อสารพิษอีกต่อไป

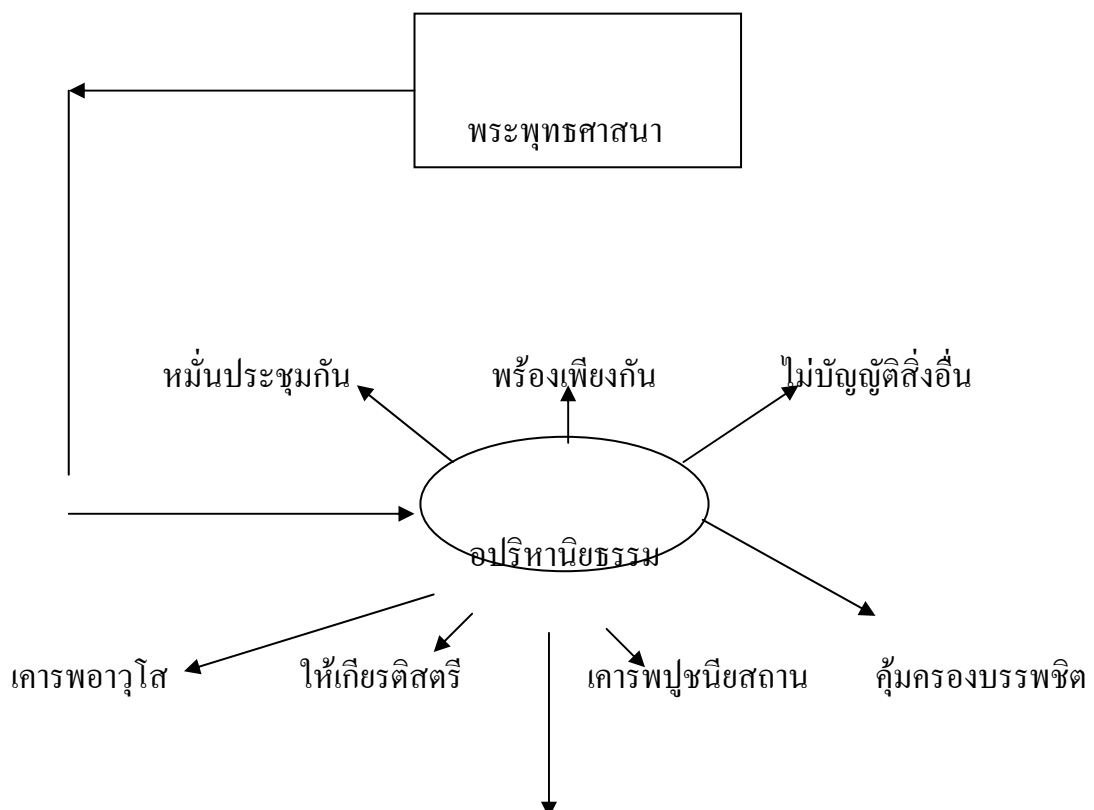
ผู้บริโภคที่ได้ข่าวก็นิยมมาซื้อทำให้มีเงิน เมื่อมีเงินจึงได้หารือกินพัฒนาจากกลุ่มเกษตรผสมผสานขึ้นมาเป็นกลุ่มออมทรัพย์ช่วยให้มีเงินทุนสำหรับสมาชิกกู้ยืมเงินลงทุนแก้ปัญหา

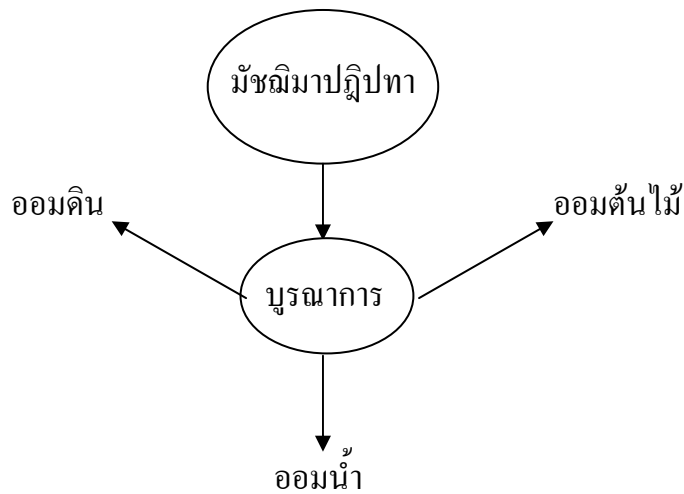
การผลิตและแก้ปัญหาชีวิตได้ราบรื่นขึ้นจนปัจจุบันมีเงิน ๔๐,๐๐๐ บาทเศษ และกำลังขยายตัวเพิ่มขึ้นทั้งสมาชิกและเงินทุน มีกฎกติกาที่เข้มแข็งบนความรู้สึกลึกซึ้ง ปลอดภัยพร้อมด้วยหลักประกันและสวัสดิการอย่างทั่วถึงแก่มวลสมาชิก ซึ่งเรียนรู้มาจากสหกรณ์ร่วมใจชาวขอนแก่นที่ยึดแนวทางออมทรัพย์ตำบลคลองเปรี๊ยะของพ่ออัมพร ด้วงปาน มาเป็นต้นแบบ ที่เน้นการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง รวมตัวร่วมคิด ร่วมเรียนรู้และร่วมทำ

วิกฤตครั้งนี้ทำให้ พ่อผอง เกตพิบูลย์ สามารถพาครอบครัวพึ่งตนเองได้มากขึ้น อีกทั้งจากการออมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ ออมเงิน ออมกัลยาณมิตร และตั้งสมณูปัญญาในการแก้ปัญหาจนได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์อีสานที่สำเร็จเพราะ “เจริญรอยตามพระยุคลบาท”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ ถือเป็นตัวอย่างของข้าราชการบำนาญที่ตั้งใจศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทฤษฎีใหม่ ทำให้ชีวิตดีขึ้นอย่างชัดเจน มีความหวัง มีความฝัน และมีแผนปฏิบัติการ มีผู้ทำตามอย่างใกล้ชิดถึง ๑๐๕ คนนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้นมาก็มีชีวิตที่ดีขึ้น แม้ว่าแก่แต่อาหารก็มีค่าแก่สังคม

การทำงานของพ่อผอง เกตพิบูลย์ เน้นชุมชนในการประกอบอาชีพ เพื่อให้ชุมชนมีรายได้จึงรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างพลังในการต่อสู้ความยากจน ด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริต (สัมมาอาชีพะ) โดยเน้นการออมเป็นสำคัญ มีการออมน้ำ ออมต้นไม้ เป็นต้น ดังแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓ ตัวอย่างการนำหลักธรรมมาใช้ในการทำงานของพ่อผอง เกตพิบูลย์

๓.๒ วิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน

ท่ามกลางปัญหาทุกปัญหาย่อมมีทางออก เพราะว่ามีมนุษย์ทุกคนที่เกิดมาต้องการมีความสุข แต่ในวิถีแห่งการดำรงชีวิตทั้งความสุข และ ความทุกข์เป็นธรรมชาติของชีวิต เป็น สัจธรรมที่ทุกคนต้องประสบ เมื่อเราพิจารณาให้ลึกลงไปอย่างไรเรียกว่าสุข ขณะเดียวกันก็ กล่าวว่ามีความสุข เป็นสุขแท้จริงหรือสุขบนกองทุกข์ อย่างไม่เรียกว่าทุกข์ เมื่อบังเกิดมีอาการ อย่างไม่ขึ้น ควรปฏิบัติอย่างไร โดยเฉพาะความทุกข์ทำให้มนุษย์ต้องดิ้นรนแก้ปัญหา แก้ทุกข์ และก็มีหลายครั้งการแก้ปัญหาทำให้เกิดปัญหา คือ เกิดทุกข์ในทุกข์

ปราชญ์อีสานได้ศึกษาวิธีการแก้ทุกข์ของตนเองได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนที่สุด และได้ผลที่สุด นำพาชีวิตของตนให้รอดพ้นวิกฤตการณ์ต่างๆ ได้อย่างลงตัวกับบริบทใหม่ทาง สังคม เป็นชีวิตที่ควรศึกษา เพราะปราชญ์อีสานได้ทดลองทำงานประสบผลสำเร็จแล้วได้ แนะนำให้ชุมชนทำตาม และปราชญ์อีสานปรับตัวกับปัญหาเพื่อดำรงตนในบริบทใหม่ได้ อย่างไม่ดังจะกล่าวต่อไปดังนี้

๓.๒.๑ การปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจ และสังคมสมัยใหม่

ตามที่ได้อธิบายถึงวิสัยทัศน์และหลักในการทำงานของปราชญ์อีสานทั้ง ๓ ท่าน ข้างต้นซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นความพยายามที่จะนำพาชีวิตที่ทุกข์ยากให้รอดพ้น ด้วยการเอาภูมิ ปัญญาอีสานในกรอบสังคมประเพณีของตนเอง และประสบการณ์การเรียนรู้หลักธรรมที่สั่ง

สมมาเป็นเวลานานหลายศตวรรษที่สืบทอดมาจากปู่ ย่า ตา ยาย ในอดีต ที่มีการทำมาหากินแบบค่อยเป็นค่อยไปแต่ในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตกลับตรงกันข้ามเพราะต้องทำแข่งกับเวลาทำให้ปราชญ์อีสานต้องเรียนรู้ที่จะปรับภูมิปัญญาดั้งเดิมกลับมาใช้ท่ามกลางเหตุปัจจัยและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น จะเห็นภาพรวมได้จาก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระบบการศึกษาสมัยใหม่ การขยายตัวของทุนนิยมและบริโภคนิยม รวมถึงการสื่อสารและการคมนาคมด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ขยายอิทธิพลเข้าไปแทรกแซงวิถีชีวิตของสังคมทุกระดับชั้นทั่วทุกภาคของประเทศไทย ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ปราชญ์อีสานมีศักยภาพและมีพลังในการใช้ภูมิปัญญาของตนเองแก้ปัญหาและสู้กับวิถีชีวิตใหม่ในการปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ ซึ่งพอที่จะนำมากล่าวโดยสังเขปได้ดังนี้

(๑) การใช้ภูมิปัญญาปรับตัว คือ เมื่อได้รับแรงกดดันด้วยภาระเป็นหนี้ ที่กู้ยืมจากธนาคาร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และจากการทำนาที่ไม่ได้ผล ประสบปัญหาเรื่องการกิน เจ็บป่วยเพราะไม่มีอะไรจะกินเวลาป่วยก็ไม่มีเงิน ทำให้ปราชญ์อีสานต้องดิ้นรนหาความสุขให้กลับมา โดยการทำเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกทุกอย่างที่กินได้ เลี้ยงทุกอย่างที่กินได้ ขุดสระเก็บกักน้ำ ไม่รอเฉพาะทำนาอย่างเดียวเหมือนเช่นเคยเพราะการปลูกพืชเชิงเดี่ยวทำให้ประสบปัญหา จึงหันมาปลูกพืชหมุนเวียนสลับกันเป็นระยะ คือ ระยะแรกปลูกพืชสวนครัว ระยะที่ ๒ ปลูกพืชหมาก (พืชที่ออกผล เช่น มะละกอ) ระยะที่ ๓ ปลูกพืชยืนต้น ทั้ง ๓ ระยะคือปลูกพร้อมกันแต่พืชจะให้ผลต่างกัน จึงทำให้ปราชญ์อีสานมีรายได้ในการขายพืชเหล่านั้น และยังชีพให้ขึ้นไปแบบพออยู่พอกินไม่เป็นหนี้

(๒) แม้จะถูกกดดันและบีบคั้นจากภายนอกเพราะการเป็นหนี้ แต่ปราชญ์อีสานก็มีวิถีชีวิตอยู่กับสังคมเครือญาติ รักษาภูมิปัญญาดั้งเดิม มีความเชื่อ ฮีต ครองและยังยึดถือเป็นกรอบปฏิบัติสืบต่อกันมาเรื่อย ๆ เพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจทำให้ลดแรงกระแทกแห่งอำนาจเงินได้ ก็มีการกู้ยืมเงินกันในครอบครัวหมู่ญาติ สมาชิก เพื่อแลกเปลี่ยนกันบางครั้งก็ไม่ต้องใช้เงินเป็นตัวแลกเปลี่ยนแต่ใช้พืชแทนก็ได้แลกเปลี่ยนผลผลิตและการแบ่งปันกันกินกันใช้ตามอัธยาศัยซึ่งมีส่วนช่วยลดความกดดันจากพ่อค้า ธนาคาร และจากภายนอกได้เป็นอย่างมาก เพราะอาศัยคุณธรรมความเอื้ออาทรต่อกันเป็นหลักยึดเหนี่ยวจึงเกิดความสมดุลแห่งชุมชนเป็นสังคมที่มีคุณค่า เป็นบ้านนาญชีวิตที่ได้มาจากมิตรภาพที่ยั่งยืน

(๓) ด้วยได้รับบทเรียนอันเจ็บปวดจากการทำนา ทำไร่ คือ ปลูกข้าว ปลูกมัน ลำปะห้าน ที่รัฐส่งเสริมให้ปลูกตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ไม่ได้ผลเพราะขาดน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำการเกษตร ที่อาศัยแต่ธรรมชาติ เมื่อเป็นเช่นนั้นปราชญ์อีสานก็ได้พา

กันคิดกลับมาลดการปลูกปอ มันสำปะหลัง แล้วฟื้นฟูพึ่งพาตัวเองตามแบบดั้งเดิมตาม
อรรถภาพมีการขุดสระเลี้ยงปลา ปลูกกล้วย เลี้ยงเป็ด ไก่ และปลูกผักไว้กินกันมากขึ้นจน
ปัจจุบันมีเครือข่ายกว้างขวางขึ้นร่วมกันเป็นกลุ่มเรียกว่าปราชญ์อีสานในนาม“มหาวิชาลัย
ภูมิปัญญาไทอีสานคืนถิ่น” มีทั้งหมด ๑๒ ท่านที่เป็นแกนนำและมีสมาชิกอีกมากมายในหลาย
อำเภอหลายจังหวัดต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงที่ผลักดันจากอำนาจภายนอก ด้วยการใช้ความรู้
ใช้ปัญญานำกระแส “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” ในรูปของการเกษตรผสมผสานหลากหลายรูปแบบและ
วิธีการกลับมาใช้อย่างได้ผล โดยอาศัยรูปแบบดั้งเดิมของสังคมประเพณีอีสานแต่ปรับปรุง
และประยุกต์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์หรือบริบทใหม่แห่งสังคมดังที่ผู้วิจัยได้เสนอทั้ง ๓
ท่าน คือ พ่อทัศน กระจอม พ่อทองดี นันทะ พ่อผอง เกตพิบูลย์ เป็นต้น การทำการเกษตร
แบบผสมผสานหรือพึ่งพาตนเองไม่ใช่สิ่งใหม่แต่เป็นสิ่งที่มียู่คู่กับภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม
อีสานมาแต่บรรพกาลแต่ด้วยอำนาจของสิ่งแวดล้อมและปัจจัยต่างๆภายนอกผลักดันให้
เปลี่ยนแปลงไปตามฤทธิ์เดชของกระแสทุนนิยมและบริโภคนิยม ปัจจุบันเมื่อประเทศ
ประสบปัญหาเศรษฐกิจ ปราชญ์อีสานจำนวนมากที่เอ่ยชื่อมาภูมิปัญญามีความรู้มีความ
ฉลาดแก่งกล้าสามารถในการสร้างรูปแบบและวิธีการผลิตการบริโภคที่สอดคล้องกับรากฐาน
ดั้งเดิมและที่สำคัญคือ สามารถนำพาชีวิตของตนเองและสังคม ชุมชน ให้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่
บริบทใหม่ได้อย่างลงตัว

๓.๒.๒ วิธีชีวิตที่พึ่งพาตนเองแบบพออยู่พอกิน

ชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมอีสานส่วนใหญ่จะพึ่งพิงอาชีพเกษตรกรรมชาติในการทำมา
หาเลี้ยงชีพ ปราชญ์อีสานก็เช่นกันอาชีพเกษตรกรรมชาติเป็นหลักในการพึ่งพาตนเอง แต่สังคม
ความรู้และประสบการณ์รวมทั้งปรัชญาต่าง ๆ นานาพัฒนาขึ้นเป็นวิถีชีวิตที่มั่นคงที่เป็น
เอกลักษณ์เฉพาะบุคคล แต่โดยรวมคือเป็นสังคมเกษตรกรรม มีการปลูกข้าว ทำไร่ ปลูกพืช
ในการเลี้ยงชีพวิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองแบบพออยู่พอกินพอสรุปได้ดังนี้

(๑) เป็นสังคมเกษตรกรรม มีการปลูกพืชได้เหมาะกับฤดูกาลโดยการอาศัยน้ำ
เป็นหลัก ไม่นิยมปลูกพืชไร่พืชสวนอย่างเป็นล้าเป็นสันแต่ปลูกไว้กินเองภายในครอบครัว
ก่อนค่อยขาย อีกประการหนึ่งเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรที่เป็นยา ปราชญ์อีสานหลาย
ท่านเป็นหมอยาสมุนไพร เพื่อช่วยเหลือเพื่อนบ้านยามเจ็บป่วยได้

(๒) เป็นสังคมที่เชื่อถือฮีตครอง คือ ในช่วงฤดูทำนาหรือทำการเกษตร ปราชญ์
อีสานจะควั่น เดือน ปี ในการปลูกครั้งแรกเพื่อความอุดมของพืช เช่น ในเดือนสาม ขึ้นสาม

คำ ชาวอีสานจะมีความเชื่อว่าเป็นวันฟ้าเปิดประตูน้ำ หรือวันฟ้าไขประตูน้ำฝน ชาวนาจึงจะเตรียมการเพื่อปลูกข้าว ปลูกพืชไว้กินหรือแบ่งปันกันตามเครือญาติ หรือชุมชนดังคำอีสานที่ว่า “พริกอยู่เอือนเหนือ เกลืออยู่เอือนใต้ หัวคิงใครอยู่บ้านเพิน” (พริก เกลือ ตะไคร้ อยู่บ้านคนอื่นก็สามารถหยิบยืมมาใช้ได้) ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ยึดถือกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย

(๓) อาหารส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็น พืช สัตว์ จะได้มาจากการทำเอง จะปลูกไว้ในที่ของตนเองเพื่อใช้บริโภค ถ้ามีที่มากก็จะแบ่งปันเป็นส่วนต่างๆ ตามแนวพระราชดำริของพระเจ้าอยู่หัว เช่น พ่อทอง เกตุพิบูลย์ พ่อทัศน กระจอม พ่อทองดี นันทะ ได้แบ่งที่ออกเป็นส่วนๆ เพื่อทำการเกษตร เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช พืชส่วนใหญ่จะเป็นผักพื้นบ้านในท้องถิ่นอีสาน เช่น ขิง ข่า ตะไคร้ โหระพา สะระแน พริก มะเขือ ผักกาด ผักอีตุ๋ ฯลฯ สัตว์ก็มี ปลา หมู ไก่ กบ ปูนา

เป็นที่น่าสังเกตว่าปราชญ์อีสานเลี้ยงปูนาแต่ชวานาส่วนใหญ่จะทำลายปูนา เพราะเป็นศัตรูของข้าว ปราชญ์อีสานได้ให้ทัศนะว่า ปูนา เป็นอาหารได้หลายชนิดได้หลายอย่าง เช่น บึง อ่อม ทำปูดอง เป็นต้น และง่ายต่อการประกอบอาหาร เราต้องการก็ไปจับเอามาทำอาหารได้ทันที ผู้วิจัยเห็นตามปราชญ์อีสานที่มีการเลี้ยงปูนา เพราะทุกวันนี้ชวานาทำลายปูนาใกล้จะสูญพันธุ์แล้วนอกจากจะเป็นการเลี้ยงเพื่อประกอบอาหารและยังเป็นการอนุรักษ์ได้ด้วย

(๔) เครื่องมือเครื่องใช้เสื้อผ้าส่วนใหญ่ปราชญ์อีสานและสังคมอีสานจะมีการผลิตใช้เอง เป็นส่วนใหญ่มีไม่กี่อย่างที่ดัดแปลงใช้ของเทคโนโลยีกัน ผลิตเองใช้เอง มันเป็นวิถีชีวิตที่ได้มาจากธรรมชาติเกิดความภาคภูมิใจในผลผลิตที่ตนเองทำขึ้น เช่น สินค้า OTOP ที่เป็นสินค้าของประเทศไทยที่ผลิตจากธรรมชาติและคนไทยเป็นคนผลิตขึ้นเองนอกจากจะผลิตเครื่องใช้เสื้อผ้าขึ้นใช้เองแล้วยังแปรรูปเพิ่มรายได้ให้แก่ปราชญ์อีสานและชาวบ้านอีสานในขณะเดียวกันวิถีชีวิตของปราชญ์อีสาน มีวิถีชีวิตที่อาศัยธรรมชาติในการทำการเกษตรและทำพอประมาณกับกำลังและที่ของตน ทำด้วยมือของตนเองไม่ได้อาศัยเทคโนโลยีช่วย ไม่ใช่สารเคมีทำการเกษตร ผลิตเองใช้เอง บริโภคเอง จึงมีความเป็นอยู่ที่สันโดษพอประมาณในการเป็นอยู่ไม่วิ่งตามกระแสแห่งโลกตะวันตกที่ยึดเงินเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีพเพื่อแลกเปลี่ยนสิ่งต่างๆจึงมีวิถีที่คืนรนไม่รู้ประมาณของตนเกิดเป็นหนี้เป็นสิน ตรงกันข้ามกับปราชญ์อีสานที่อยู่แบบไม่ใช้เงินเป็นตัวแปรต่างๆ จึงไม่ต้องคืนรนบริโภคตามที่ตนมี จึงมีวิถีที่เรียบง่ายเฮ็ดกินเฮ็ดอยู่ตามลำพังของตน จึงมีวิถีที่ผาสุกยั่งยืน เพราะไม่เป็นหนี้เป็น

สิน ดังพุทธพจน์ที่ว่า อธิมา ทานํ ทุกขํ โลกํ การมีหนี้เป็นทุกข์ในโลก^๕ ซึ่งพระพุทธศาสนา ถือว่าการไม่เป็นหนี้เป็นบรมสุขของคฤหัสถ์อย่างแท้จริง

๓.๒.๓ การช่วยเหลือเพื่อนบ้าน

การดำรงชีวิตในยุคโลกาวิวัฒน์ เป็นการดำรงชีพท่ามกลางกระแสแห่งความเจริญของวัตถุ ทุนนิยม และบริโภคนิยม มีการแข่งขันชิงดี ชิงเด่น ตัวใคร ตัวมัน ทำให้คนมีความกังวล ความเครียด รู้สึกอ้างว้างเปล่าเปลี่ยว ท่ามกลางปัญหาที่มารุมเร้า มีชีวิตอยู่อย่างไรจึงดูหมาย ท่ามกลางยุคโลกาวิวัฒน์ มีดวงไฟกลุ่มหนึ่ง เป็นดวงไฟที่เป็นกลุ่มเล็ก ๆ ที่ส่องแสงสว่างท่ามกลางทึบงาให้บุคคลที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจเข้าไปอาศัยแสงสว่างนั้นนำชีวิต แสงสว่างที่วามัน คือ “ปราชญ์อีสาน” ที่ดำรงชีพตามธรรมชาติ มีชีวิตที่พอเพียงแล้วนำมาเผยแพร่แนะนำเพื่อนบ้าน ทางพระพุทธศาสนาถือว่าบุคคลเหล่านี้คือ “กัลยาณมิตร” หมายถึง ผู้มีความสัมพันธ์อันดีงาม ที่เป็นผู้ชี้ทางให้การช่วยเหลือให้คำปรึกษานับสนุนชักจูงเป็นแบบอย่างตลอดเป็นผู้เกื้อกูลแก่กันให้ดำเนินชีวิตด้วยความก้าวหน้าและชักนำให้บุคคลที่มีทุกข์เกิดความคิดและสามารถในการดับทุกข์ ดังคำกล่าวที่ว่า “เพื่อนกิน หาง่าย เพื่อนตาย หายาก” ยังคงเป็นคำกล่าวให้ขบคิดเตือนใจได้ทุกยุคทุกสมัย

ปราชญ์อีสานได้หาแนวทางในการดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขตามอัธยาศัยเพื่อมุ่งหวังที่จะปรับเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาสสร้างความพออยู่พอกิน มาเป็นยุทธศาสตร์ของการแก้ความยากจน โดยยึดถือ ชุมชน วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม ของตนเองเป็นสำคัญจนประสบผลสำเร็จแล้วแนะนำเพื่อนบ้านด้วยโครงการต่าง ๆ ดังนี้

(๑) โครงการปลูกกล้วยแก๊ง

ปราชญ์อีสานได้แนะนำให้ชาวบ้านปลูกกล้วยน้ำว้าให้มากๆ เพราะกล้วยเป็นพืชปลูกง่าย ดูแลง่ายไม่ต้องลงทุนมากแต่เวลาออกเครือและลูกจะได้กำไรมาก เช่น ปลูกกล้วย ๒๐๐ ต้น ออกลูกมาได้ ๒๐๐ เครือ ๆ หนึ่งจะมีลูกประมาณ ๕-๘ หวี ขายหวี ๆ ละ ๕ บาท ก็จะได้เงินปีละ ๕,๐๐๐ บาทเป็นอย่างต่ำสามารถที่จะลดหนี้สินได้

^๕ อภ.ภก. (ไทย) ๒๒/๔๕/๕๐๘.

(๒) โครงการทอผ้า

เป็นโครงการที่ให้ผู้หญิงหรือแม่บ้านให้รวมกลุ่มกันทอผ้าเมื่อเสร็จจากการดูแลพืชสวน เพื่อผลิตผ้าขึ้นมาใช้ในครอบครัว เมื่อมีมากก็ขายเป็นการเพิ่มรายได้ อีกด้านหนึ่ง เพราะภูมิปัญญาการทอผ้าของคนอีสานมีมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย ในสมัยก่อนเสื้อผ้าไม่ค่อยได้ซื้อ เพราะทุกครอบครัวจะต้องทอใช้เอง เช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้าย เป็นต้น ที่สำคัญคือมีลวดลายต่าง ๆ ที่สวยงาม ใช้เปลือกไม้ตามธรรมชาติเพื่อย้อมให้เป็นสี ปัจจุบันได้ใช้สีสำเร็จรูป และมีการขยายกลุ่มกันเพิ่มขึ้นจนเป็นกลุ่มแม่บ้านทอผ้าเป็นสินค้าที่ขึ้นชื่อ

(๓) โครงการเกษตรประณีต ๑ ไร่

ปราชญ์อีสานได้แนะนำวิธีการทำเกษตรสำหรับผู้ที่จะเริ่มทำคือให้ดำเนินตามเกษตรประณีต ๑ ไร่ ก่อนค่อยขยายเพิ่มขึ้นตามกำลังโดยมีสาระสำคัญของวิธีการทำดังนี้

การทำเกษตรประณีต ๑ ไร่ ต้องวางแผนทำเกษตรกรรมถาวรและพอเพียงทำน้อยได้มาก ปราศจากสารพิษ ปลูกพืชผักที่เป็นอาหารประจำวัน จัดทำแผนผัง ๑ ไร่ แล้วก็ขุดสระ ๑ งาน เก็บน้ำไว้ใช้เลี้ยงกุ้ง หอย ปู ปลา ทำที่อยู่อาศัยครึ่งงาน ทำสวนครัวครึ่งงาน โดยล้อมรั้วรอบแปลงผักและเอาฟางมาปูหนาๆ แล้วเอาดินดีๆ มากลบทำเป็นแปลงผักปลูกผักทุกชนิดที่กินได้รอบที่ ๑ ไร่ และที่คืนที่เหลือปลูกกล้วยสลัดกับไม้ยืนต้น เช่น สะเดา จี้เหล็ก เป็นต้น ปลูกทั้งผัก ผลไม้และไม้ใช้สอย รวมทั้งเลี้ยงหมู วัว อย่างละ ๑ - ๒ ตัวเลี้ยงเป็ด ไก่ อีกหนึ่งฝูง

การทำเกษตรบนที่ดินมากกว่า ๑ ไร่ แล้วเอาตัวไม่รอดเพราะทำเกษตรไม่ถูกจุด ไปปลูกพืชล้มลุก จึงล้มลุกคลุกคลานไปปลูกพืชเชิงเดี่ยวจึงโดดเดี่ยวเดียวดาย กินไม่ได้ ขายไม่ได้ราคา การคิดเอาแต่เงินเป็นตัวตั้งทำให้อยากได้แต่เงิน ผลลัพธ์นอกจากไม่ได้เงินแล้วยังได้มาแต่หนี้และไม่มีความสุข การทำเกษตรประณีต ๑ ไร่ ต้องยึดหลักการเอาความสุขเป็นตัวตั้ง เองงานเป็นหลัก ผิดกับคนที่อยากรวยจะเป็นคนเอาแต่ได้ มีแต่เอาไม่มีอาย มีความรู้ท่วมหัวแต่เอาตัวไม่รอด

การจัดการนอกจากต้องมีแผนแล้ว ต้องคอยจดบันทึกถึงที่ใช้ไปและสิ่งที่ได้ รวมทั้งคอยประเมินผลดีผลเสียที่สำคัญอย่าให้ความโลภ โกรธ หลง เข้าครอบงำก็จะมีภูมิ กิน ใช้หนี้สินได้หมด มีบ้านอายุชีวิตกลายเป็นเศรษฐีในระยะยาว

(๔) โครงการคนตายช่วยคนเป็น

จากประสบการณ์ที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมานานของปราชญ์อีสานทำให้เห็น เหตุการณ์ต่างๆของชุมชนได้เป็นอย่างดี เหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้ปราชญ์อีสานเห็นแล้วต้องหาหนทางออกให้กับสังคม คือ “การตาย” เพราะเมื่อมีชาวบ้านเสียชีวิตคนที่มีเงินน้อยก็จะมีเพื่อนบ้านไปช่วยเหลือกันมาก แต่ตรงกันข้ามกับคนที่ไม่มีอะไรจะกินก็จะไม่มีใครให้ความสนใจ จากจุดนี้เองเป็นบทสะท้อนให้ปราชญ์อีสานรวมกลุ่มกันตั้งโครงการขึ้นโดยเก็บค่าฌาปนกิจ ครั้งละ ๒๐ บาท จนปัจจุบันนี้มีสมาชิกมากถึง ๑๖ หมู่บ้านและเป้าหมายในอนาคตปราชญ์อีสานต้องขยายให้ได้ถึง ๖๐ หมู่บ้านให้ครอบคลุมทั้งอำเภอเวียงน้อย ยอดเงินที่ได้ในปัจจุบันนี้มากถึง ๑๒,๐๐๐ บาท นับว่ามากพอที่จะบำเพ็ญกุศลศพตามประเพณีได้ นับว่าเป็นการช่วยเหลือในระยะเบื้องต้นได้

(๕) โครงการกองทุนแก้กฏอ้ายน้อง

เงินคล้ายกับงูเห่าแต่ถ้าเรารู้ทันมันก็เป็นทาสรับใช้ที่มีพลังในการเปลี่ยนแปลง เป็นหลักประกันยามยากจน สามารถสร้างทุนทางปัญญา ทุนทางสิ่งแวดล้อม ทุนทางความดี มีหลักสำคัญในการออมเงิน คือ ต้องรู้ประหยัด รู้จักออม รู้จักนำมาใช้ประโยชน์เป็นทุนหมุนเวียนของเราและของกลุ่มลูกค้าด้วยกัน ออมภายในครอบครัวเป็นกองทุนแก้กฏอ้ายน้องขึ้น แล้วสร้างกฎระเบียบให้ชัดเจนมีขบวนการที่โปร่งใสตรวจสอบได้จัดการสร้างองค์ความรู้ด้านการออมเงินในเบื้องต้นว่าทำอะไรจึงจะออมเงินได้ยั่งยืน โดยมีแนวทางและกฎกติกา ดังนี้

- ปรีกษาหรือ เรื่องการออมเงิน
- สร้างองค์ความรู้ด้านการบริหาร จัดการ กติกา กฎระเบียบ เราจะต้องมีสัจจะ ระยะเวลาให้ตรง ทำวงเงินสม่ำเสมอ
- ศึกษาดูงานการออมเงิน เพื่อความรู้ที่หลากหลาย
- ต้องเลือกกรรมการมาดำเนินงานอย่างมีคุณภาพ มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ เก็บออมตามสัจจะ มีหลักฐานในการหมุนเงิน

กองทุนแก้กฏอ้ายน้อง เกิดขึ้นเพราะต้องการให้มีเงินไว้กู้เมื่อครอบครัว สมาชิกเดือดร้อน เป็นการช่วยเหลือในเบื้องต้นเพราะถ้ากู้จากนายหน้าก็มีดอกเบี้ยแพง ทำให้ก่อนนี้เพิ่มขึ้นอีกมากกว่าเดิม ปราชญ์อีสานได้แนะนำให้ออมกันวันละ ๑ บาท ปัจจุบันได้ช่วยเหลือชุมชนในคราวเดือดร้อนมากถึง ๑๖ หมู่บ้าน

เป็นโครงการที่ปราชญ์อีสานได้ก่อตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือกันในครอบครัวแล้วขยายสู่ชุมชน วัตถุประสงค์เพื่อฝึกให้ตนเอง ครอบครัว และชุมชนให้รู้จักประหยัดคอดออมดังกล่าวว่า “มีสิ่งพึงบรรจบให้ครบบาท” เวลาต้องการใช้เงินอย่างรีบด่วนก็สามารถกู้เงินกันได้โดยไม่มีดอกเบี้ยที่สำคัญคือรู้จักประหยัด

ปราชญ์อีสานได้กล่าวว่า การวิ่งตามเงินทำให้เราเป็นทุกข์ คือ ปัจจุบันนี้คนเราวิ่งตามความร่ำรวย วิ่งตามเทคโนโลยี ทำให้คนเราต้องใช้จ่ายเกินกำลัง จึงเป็นการแสวงหาที่ไม่รู้จักพอกับฐานะของตน ทำให้เกิดทุกข์ ดังนั้นปราชญ์อีสานจึงได้นำเอาธรรมะมาเป็นฐานเอางานเป็นที่ตั้ง แล้วย้อนกลับจุดเดิมไปเริ่มต้นที่ ๑ ที่มั่นคง คือ“คืนสู่ทางเกวียนสายเก่า ธรรมชาติดียิ่งใหญ่ มากกว่าที่เราคิด”

ในความเป็นธรรมชาติไม่มีคำว่าเจริญและสิ้นสุด ถ้าคนเรารู้จักใช้ รู้จักรักษา เพราะเป็นพื้นแผ่นดินทองที่อุดมตลอดกาล ดังปราชญ์อีสานได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยปราชญ์อีสานได้กล่าวถึงหนทางในการแก้ปัญหของอีสานว่า จะต้องแก้ตามภูมิประเทศของอีสานว่ามีความผูกพันกับอะไรดังท่านได้กล่าวสรุปปัญหาและหนทางแก้ไขไว้อย่างน่าคิดดังนี้

ปราชญ์อีสานได้สรุปว่าปัญหาของสังคมอีสานนั้นมีอยู่ ๓ ประการ คือ^๖

๑. ปัญหาความยากจน
๒. ปัญหาความเจ็บไข้ได้ป่วย
๓. ปัญหาขาดการศึกษา

ปัญหาทั้ง ๓ เกี่ยวข้องกันทั้งหมดเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้กันและกัน อีสานสมัยก่อน คนมีความยากจนอยู่ก็จริงแต่ไม่รุนแรงมากเช่นปัจจุบัน คนสมัยก่อนไม่เคยเป็นหนี้ ประชาชนยากจนก็ไม่มีหนี้ เพราะยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ ดังคำกล่าวที่ว่า

“ดินดำน้ำชุ่มปลากุ่มบ่อน คือ แอ้แก่งหาง
ปลานางบ่อน คือ ขางฟ้าล้าน
จักจั่นฮ้อง คือ ฆ้องลั่นยาม
คนมีศีลมีธรรม ดินมีน้ำบ่อขาดเงินบก
สกุณาแวนนกโให้แซวอยู่ปลายไม้”^๗

^๖ สัมภาษณ์, พ่อทัศน์ กระยอม, ปราชญ์อีสานบ้านโสกน้ำขาว, วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๔๖.

^๗ สัมภาษณ์, พ่อทัศน์ กระยอม, ปราชญ์อีสาน วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๔๖.

แสดงให้เห็นว่าป่าไม้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรต่างๆต่อมาจนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นที่เน้นให้ประชาชนปลูกปอ ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกข้าวโพด ปลูกอ้อย เพื่อส่งออก ในช่วงหนึ่งจนมีคำกล่าวว่า ปู้ย ปอ บ่อส้วม คนอีสานก็ทำตามที่รัฐบาลแนะนำ มีการบุกปลูกทำลายป่าไม้ตามธรรมชาติเพื่อทำไร่ ทำให้ธรรมชาติป่าไม้หมดไปขาดความสมดุลจึงเกิดความแล้งมาแทนที่เพราะฟ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล แหล่งน้ำแห้งจนเป็นเหตุให้ทรัพยากรทางธรรมชาติหมดไปแต่ก่อนคนอีสานจะไปตลาดที่ป่าปัจจุบันไปตลาดในเมืองแทน ทุกชีวิตต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดทำเกษตรแบบลงทุนก็ไม่ประสบความสำเร็จกลายเป็นหนี้ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์และนายทุนขาดอิสรภาพในความเป็นอยู่ต้องดิ้นรนหาอยู่หากินพลัดพรากพ่อแม่ พี่น้อง ไปอยู่ต่างถิ่น เพราะความเป็นหนี้ มีการกู้เงินจากแหล่งต่างๆ เข้าสู่ระบบทุนนิยม เกิดดอกเบี้ยตลอดเวลา ไม่มีคำว่ากลางวัน กลางคืน เสาร์ อาทิตย์ ผลสุดท้ายที่ไร้ ที่นา บ้านเรือน ก็ถูกนายทุนยึดไป ดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน พระไตรปิฎก ว่า การเป็นหนี้เป็นทุกข์ในโลก^๘

เมื่อเกิดปัญหาเหล่านี้ขึ้นปราชญ์อีสานจึงหาหนทางที่จะแก้ไขเพื่อให้สันติสุขในชุมชนกลับมา ให้ประชาชนสำนึกรักบ้านเกิด มีการพัฒนาให้สภาพดั้งเดิมกลับมาเพราะการวิ่งตามเขาไม่ได้อะไรแต่ถ้าเราถอยกลับที่เดิมความยั่งยืนจะกลับมา จึงได้นำพาชุมชนให้กลับมาใช้วิธีการดั้งเดิมคือ

(๑) แนะนำให้เลี้ยงสัตว์ (วัว ควาย) เพราะสังคมอีสานมีความผูกพันอยู่กับสัตว์เหล่านี้ ในสมัยก่อนการดูฐานะความเป็นอยู่ว่าดีหรือไม่จะดูที่ฝูงวัว ควาย ว่ามีมากหรือไม่ แม้แต่ในคำบาชศรีสุตราขวัญของคนอีสานเวลาขึ้นบ้านใหม่ก็มีการพูดถึงวัว ควาย เช่น การตอกตะปูที่เสาบ้านซึ่งเป็นพิธีกรรมหนึ่งในการขึ้นบ้านใหม่เวลาตอกก็จะกล่าวว่า

“เอาเงินหมื่นมาแขน เอาเงินแสนมาห้อย
นับแต่ข้อยข้าให้ได้พันคน เนื่องนันทนอกในมาสร้าง
ใต้ล่างมีวัว ควาย คนหลวงหลายนอกในมาเฝ้า”^๙

แสดงว่าสัญลักษณ์สำคัญของสังคมอีสาน คือ วัว ควาย เพราะวิถีชีวิตคนอีสานจะผูกพันกับสัตว์ แม้แต่ในคำกล่อมลูกนอนยังกล่าวถึงว่า

“...แม่ไปโฮ้จีเกวียนเข้ามา แม่ไปนาจีควายเขาดู
เจ้าผู้สู่นอนแล้วอยู่สบายแม่เนื้อ”^{๑๐}

^๘ อ.จ.ภก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๕๐๕.

^๙ อ้างแล้ว วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๔๗.

^{๑๐} อ้างแล้ว วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๔๗.

(๒) แนะนำการทำเกษตรประณีต ๑ ไร่ ปลูกทุกอย่างที่กินได้ เลี้ยงทุกอย่างที่กินได้ ดังคำว่า “ปลูกข้าวในจานนา ปลูกหญ้า ปลูกไม้บนคันแท” คือให้ปลูกพืชผักสลับกันมีผัก ผลไม้ และไม้ยืนต้น เพราะจะเก็บบริโภคและจำหน่ายได้ตลอดเวลา ปลูกหมุนเวียนกันจนมีอยู่มีกิน มีใช้ มีขาย เหลือกิน เหลือขาย แจกญาติ พี่น้อง

จากวิธีการทั้งสองนี้ทำให้ปราชญ์อีสานรวมกันสร้างพลังความคิดผลิตปัญญาให้คล่อง สร้างพลังการจัดการ สร้างพลังกลุ่ม สร้างพลังภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นโดยยึดหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติที่ปราชญ์อีสานแนะนำให้ชุมชนใช้คือ อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตนเองโดยปราชญ์อีสานได้ผูกเป็นกลอนไว้ให้ขบคิดอย่างน่าสนใจ ดังนี้

“หวังพึ่งใครที่ไหนไปอีกเล่า
หวังพึ่งเขาพึ่งได้ชั่วไชขาน
ตนพึ่งตนพึ่งได้ตลอดกาล
พึ่งได้นานเพราะบุญกรรมเราทำเอง”^{๑๑}

ปราชญ์อีสานได้ดำเนินตนเองเป็นแบบอย่างที่ดี โดยมีธรรมะประจำใจ โดยท่านทั้งหลายได้กล่าวว่า

“มีปัญหา พาตนให้พ้นผิด รู้จักคิดเหตุผลพ้นปัญหา
ทำอะไรได้เหมาะเจาะ เพราะปัญญา ช่วยรักษาปกครองเจ้าของมัน”^{๑๒}

หรือ กล่าวว่า มีเงินเต็มพา บ่อท่อปัญญาเต็มพุง แต่ก็ขอให้ระลึกไว้เสมอว่า “ถึงสิมีความรู้เต็มพุงเพียงปาก สอนตัวเองบ่อได้ไหลย่องว่าดี” คนมีปัญหา คือ คนที่มีคุณธรรม เพราะเขาปฏิบัติ สิ่งที่ควรและไม่ควร รู้จักตน บุคคล สถานที่ ถ้าเราจะเปรียบแนวคิดของปราชญ์อีสานแต่ละแนวคิดเหมือนแผ่นดิสต์ที่บันทึกจดจำข้อมูลในโลกเทคโนโลยีไว้ได้อย่างมากมาย แค่แผ่นๆหนึ่งก็มีจำกัดเพียง ๑.๕๔ เมกกาไบต์เท่านั้น แต่แนวคิดของปราชญ์อีสานแต่ละแนวคิดในการแก้ปัญหาไม่ได้จำกัดพื้นที่ กาล เวลา สังคม ตรงกันข้ามกลับสร้างคุณูปการแก่พหุชนเป็นอย่างมาก เป็นประสิทธิประโยชน์มากกว่าแผ่นดิสต์ที่จะทำได้ นี่คือทักษะที่มีต่อธรรมชาติของปราชญ์อีสาน

จากโครงการต่างๆที่กล่าวมาข้างบนเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นนับว่าเป็นความพยายามของปราชญ์อีสานที่ต้องการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง จึงมีความ

^{๑๑} สัมภาษณ์, พ่อผ่อง เกตุพิบูลย์, ปราชญ์อีสานบ้านโคกสง่า, วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๖.

^{๑๒} อ้างแล้ว วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๖.

แนวโน้มในการนำพาชุมชนแก้ปัญหาด้วยแนวคิดและวิธีการต่างๆผสมผสานกันกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพชนได้ถ่ายทอดให้เป็นมรดกที่ล้ำค่าที่ลูกอีสานทุกคนควรรักษาและถ่ายทอดด้วยการระดมมันสมอง มีการประชุมทุกเดือน เพื่อหาทางออกกับปัญหาที่เกิดขึ้นทุกวัน ด้วยความวิริยะอุตสาหะพร้อมเพรียงกันของปราชญ์อีสาน เพื่อต้องการให้ชุมชนของตนเองยืนอยู่ได้ด้วยลำแข้งของตนเอง มีความสามารถในการพัฒนาตนเอง เพื่อผลิตสินค้าขึ้นมาสนองความต้องการของตนเองให้อยู่ในเขตที่พอจะสนองได้ โดยใช้ปัญญา เป็นตัวนำ ในรูปของศรัทธาในงานที่ทำ เมื่อมีความศรัทธาแล้วก็จะมีศีล คือ มีความเชื่อมั่น ประพฤติดี เว้นการทำชั่ว ในที่สุดชีวิตก็จะพบแต่สันติสุข เพราะเมื่อเรามีความสุขในการเป็นอยู่ มีอาหารกิน มีที่อยู่อาศัย ไม่เป็นหนี้สิน ก็จะทำให้เรามีสมาธิ คือ มีสติ เพราะสติ คือตัวกลางในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ดัง พ่อทัศน กระยอม กล่าวไว้ว่า “สติมาปัญญาเกิด” จึงสอดคล้องกับหลักการผลิตทางพระพุทธศาสนาที่เน้น “ปัญญานิยม” มากกว่า “ทุนนิยม” โดยอาศัยหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นมรรควิธีในการจัดการดังจะได้กล่าวไว้ในบทข้างหน้า

สรุปแนวคิดของปราชญ์อีสาน แต่ละท่าน ดังนี้

๑. พ่อทัศน กระยอม มีแนวคิดไว้ว่า

“วิ่งตามเงิน วิ่งเข้ากองไฟ วิ่งตามธรรมะ เย็นน้ำชื่นใจ”

“หูใหญ่ ตาใหญ่ ปากน้อย”

๒. พ่อทองดี นันทะ มีแนวคิดไว้ว่า

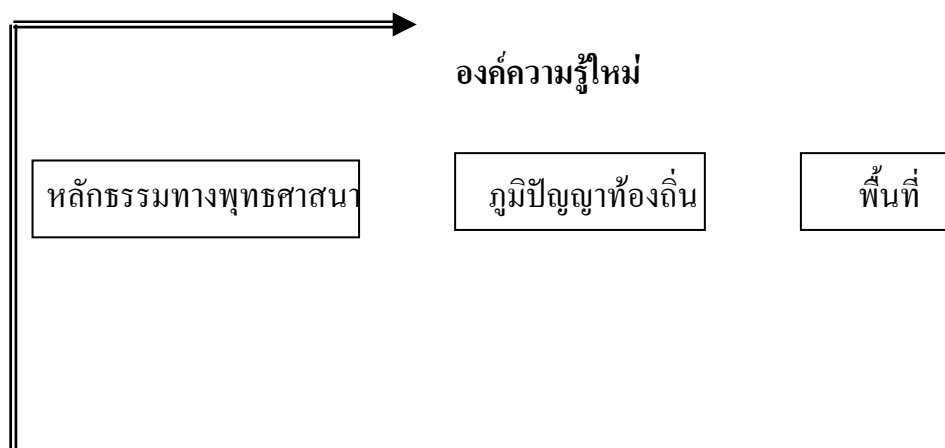
“เห็นน้องก่อนขายข้าว หรือ อาหารอยู่ในนา เงินก้อนอยู่ในสวน”

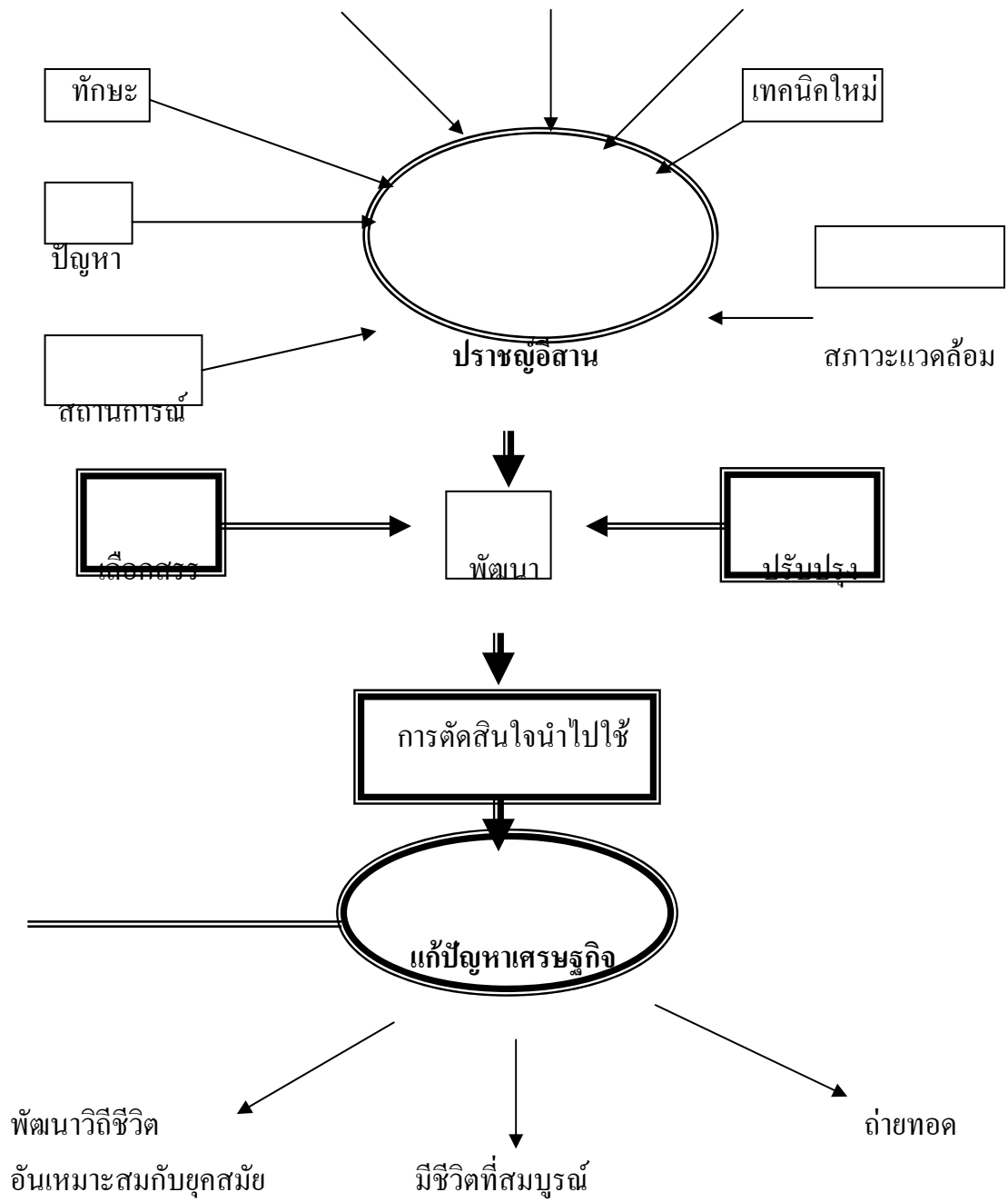
๓. พ่อผอง เกตุพิบูลย์ มีแนวคิดไว้ว่า

“ทดแทนคุณแผ่นดินเกิด หรือ การลองผิด ลองถูก เพื่อความพอเพียง”

ส่วนวิธีการนั้นจะทำในรูปแบบเกษตรผสมผสานเหมือนกัน เมื่อทดลองได้ผลเป็นที่น่าพอใจแล้วก็จะมีการถ่ายทอดแก่ชุมชนเหมือนกัน

จากแนวคิดและวิธีการของปราชญ์อีสาน แต่ละท่านที่กล่าวมาจะเห็นว่า ปราชญ์อีสานจะยึดมั่นในพื้นฐานดั้งเดิมของชุมชน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็จะมีวิธีการในการแก้ปัญหาด้วยการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการถ่ายทอดจากศาสนาที่นับถือ จากบรรพบุรุษของชุมชน ดังแผนภูมิต่างนี้

แผนภูมิที่ ๔ ตัวอย่างการใช้เทคนิคและวิธีการแก้ปัญหาของปราชญ์อีสาน

บทที่ ๔

หลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

จากข้อมูลที่ศึกษาค้นคว้าอย่างใกล้ชิดกับปราชญ์อีสานพบว่าหลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจบางส่วนเท่านั้น โดยนำมาเพียง ๕ หมวด ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นครูของมนุษย์และเหล่าเทวดาทั้งหลาย ได้ทรงอนุเคราะห์โลกด้วยการประกาศพุทธธรรม ตั้งแต่ตรัสรู้จนปรินิพพาน แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานแล้วแต่สิ่งหนึ่งยังคงเป็นอมตะ คือ คำสอน ที่ประกาศไว้อย่างชัดเจนมีการถ่ายทอดและสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน มีทั้งผู้ที่สนับสนุนและคัดค้านแต่ในที่สุด เมื่อผ่านการวิเคราะห์แล้วก็เป็นที่ยอมรับกันว่า คำสั่งสอน หรือหลักพุทธธรรม เป็นธรรมที่ไม่ขึ้นต่อกาลเวลา ทนสมัยเสมอ หรือที่เรียกว่า “อกาลิก”^๑ ให้ผลไม่จำกัดกาล คือไม่ขึ้นกับกาลเวลา ให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติทุกเวลา ทุกโอกาส เป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติไม่ว่าจะเป็นผู้ครองเรือน (นาคาริก) หรือผู้สละเรือนออกบวช (อนาคาริก) นอกจากจะเป็น อกาลิกธรรมแล้วยังเป็นสิ่งที่ทำทนายให้มวลมนุษย์มาพิสูจน์ด้วยตนเอง (เอหิปปัสสิโก)

ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธศาสนา คือ ศาสนาแห่งปัญญาและการปฏิบัติ อีกทั้งพุทธธรรมนั้น ก็มีใช้เป็นเพียงปรัชญาของนักปรัชญา หรือเรื่องของนักคิดที่กำลังคิดค้นหาความจริง โดยใช้เหตุผลเชิงตรรกวิทยาหักล้างพิสูจน์ความจริงกันอยู่ หากแต่พุทธธรรมเป็นเรื่องของ “ศาสนานักปฏิบัติ” หรือเป็นการปฏิบัติของผู้ทรงปัญญาซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับแก้ไขปัญหาให้กับชีวิตและความเป็นอยู่จริงของมนุษย์ ณ ช่วงเวลานั้น พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการสอนความจริงที่เป็นประโยชน์และสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่จะนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริงได้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงไม่ทรงสนับสนุน การพยายามเข้าถึง “สัจธรรม” ด้วยวิธีครุ่นคิดและถกเถียงหาเหตุผล เกี่ยวกับปัญหาทางอภิปรัชญา ซึ่งเป็นไปไม่ได้ และด้วยเหตุผลที่พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับชีวิตจริงของมนุษย์นี้เองความเป็น “พุทธธรรม” จึงต้องอาศัยการพิจารณาคูณค่าทางจริยธรรมประกอบด้วย^๒

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕.(กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๑),หน้า ๑๕๗.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, (ฉบับเดิม) (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

๔.๑ ความหมายของหลักพุทธธรรม

หลักพุทธธรรม หมายถึง การประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงประกาศและบัญญัติไว้

เป็นที่ทราบกันว่าภายหลังพุทธปรินิพพานแล้วได้มีการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเป็นระบบครบถ้วนอยู่ในรูปแบบที่เรียกกันว่าคัมภีร์พระไตรปิฎก เพื่อให้เป็นแหล่งสืบค้นคำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้า เพราะเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า

พุทธธรรมนอกจากจะเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังรวมถึงความเป็นไปในพระชนม์ชีพและพระปฏิบัติทางของพระพุทธเจ้าที่สะท้อนออกมาให้ปรากฏในพุทธธรรมอีกด้วย

๔.๒ ลักษณะสำคัญของหลักพุทธธรรม

๑. เป็นที่รวบรวมหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างบริสุทธิ์
๒. นำเสนอหลักการและสาระสำคัญของพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วนรอบด้านครอบคลุมและเป็นระบบอย่างชัดเจน
๓. เป็นมาตรฐานและเกณฑ์ของความเชื่อและการปฏิบัติของชาวพุทธทั่วไปทั้งในระดับชาวบ้านและพระภิกษุ

พุทธธรรมมีค่าสำหรับวิถีชีวิตของมวลมนุษยชาติโดยเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญา ความสามารถของแต่ละบุคคล ที่จะนำมาพัฒนาตนเองให้เกิดความสุข ความเจริญ งามงามในชีวิตเพราะพระพุทธเจ้า เป็นเพียงแต่ผู้ค้นพบทางเดินของชีวิตแล้ว นำมาบอกกล่าวให้แก่บุคคลอื่นเท่านั้น ดังที่พระองค์ตรัสว่า

“ตถาคตเป็นเพียงผู้บอก คือ ชี้ทางให้
ส่วนตัวการกระทำนั้น เป็นเรื่องที่

แต่ทุกคนต้องเพียรพยายามเอาเอง”^๓

ดั่งที่พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะว่า พุทธธรรมเป็นการ
แนะแนวต้นแบบ เพราะการแนะแนวพุทธธรรมนี้ ส่งเสริมให้บุคคลรู้จักช่วยตัวเอง ยอมรับ
ศักยภาพของมนุษย์ในการแก้ปัญหาตลอดจนให้รู้จักในเรื่องเงื่อนไข เหตุ ปัจจัย และวิธีการ
ซึ่งมีขั้นตอนครบถ้วนตามหลักการแนะแนว^๔ ตลอดพระชนมายุของพระพุทธเจ้าพระองค์ได้
ทรงอุทิศพระวรกายตั้งแต่ตรัสรู้ธรรมจนเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพื่อบำเพ็ญพระจริยาวัตร
อนุเคราะห์แก่สัตว์โลก ให้พ้นทุกข์โดยใช้เวลาเป็นช่วงๆในแต่ละวันดังนี้

เวลาเช้า	เสด็จออกบิณฑบาต
เวลาเย็น	ทรงแสดงธรรม
เวลาค่ำ	โอวาทภิกษุ
เวลาเที่ยงคืน	ตอบปัญหาเทวดา
เวลาใกล้รุ่ง	ตรวจดูสัตว์โลก ^๕

จากพุทธกิจนี้แสดงได้ว่า พระองค์มีน้ำพระหฤทัยที่มุ่งมั่นในการแก้ปัญหาให้
มวลสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ ทรงเป็นที่พึ่งของสัตว์โลก เป็นเอกบุคลิกที่ไม่มีใครเสมอเหมือน ดัง
ข้อความที่ปรากฏในอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต ว่า

“เอกบุคลิกเมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชน
เป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล
เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคลิกนั้นคือ
พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า”^๖

ดั่งที่พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะว่า พระพุทธองค์เป็นผู้
ค้นพบทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เมื่อพบแล้วก็นำเอามาเปิดเผย มาชี้แนะ บอกทางให้แก่
ผู้อื่น^๗

^๓ พุ.ธ. (ไทย) ๒๕ / ๒๗๖ / ๑๑๗.

^๔ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธศาสตร์กับการแนะแนว, พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร
: สมาคมแนะแนวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๔) , หน้า คำนำ.

^๕ พระธรรมปิฎก (ประยูรย์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. หน้า ๘๘.

^๖ อง. เอก. (ไทย) ๒๐ / ๒๒ / ๑๑๘ .

^๗ อ้างแล้ว, พุทธศาสตร์กับการแนะแนว, หน้า ๗

ในยุคที่อารยธรรมโลกาภิวัตน์กำลังครอบงำสังคม วิถีชีวิตของมนุษย์กำลังเลื่อนหายและเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของอุทยานาภของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงความเชื่อมโยงภูมิปัญญาดั้งเดิมของมนุษย์ไว้กลับมามีความหมายต่อชีวิตที่สับสนในโลกรปัจจุบัน ถึงแม้ว่ามนุษย์จะเจริญก้าวหน้าไปมากเพียงใดก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่มนุษย์ยังคงต้องการ คือ “คุณค่าของชีวิต” ว่าจะมีชีวิตเป็นไปอย่างไร ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สิ่งที่เป็นบทพิสูจน์ในการเชื่อมโยงอดีตสู่ปัจจุบัน คือ “ธรรมะ” ที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เป็นเสมือนน้ำใสเย็นคอยลูบประโลมจิตใจอันร้อนลุ่มของมนุษย์ให้คลายลง

ความพออยู่ พอกิน และความมีชีวิตอยู่ที่สมถะ พอเพียง ในทุกมิติของชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนหากเราวิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นได้ว่าชัดเจนว่าประสานสอดคล้องต้องกันอย่างแนบแน่น กับหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการดำรงชีวิตที่ประเสริฐพอเหมาะพอควร และการเดินสายกลางตามสมมติสังขารในโลกธรรม หรือ โลกียธรรม ด้วย “วิถีแห่งพุทธ” トラบเท่าที่ยังไปไม่ถึงระดับปรมาตธรรม ส่วนการดำรงชีวิตอยู่ในโลกียธรรมนี้ ก็ให้รู้เท่าทันความเป็นไปและความเป็นจริงของโลก รู้จักประสานกลมกลืนกับโลก ชีวิตและธรรมชาติ ใช้ประโยชน์และนำกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เท่าที่จำเป็นและก่อประโยชน์สูงสุดโดยไม่เป็นการทำลายและเบียดเบียนกัน^๔ ขณะเดียวกันก็รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงตามกฎแห่งอริยสังขารและไตรลักษณ์ ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีอิสรภาพ ไม่ยึดมั่น ถือมั่น ดำรงอยู่ได้โดยมี “ปัญญา” เป็นตัวกำกับ อยู่ได้โดยไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ไม่แก่งแย่งชิงดี^๕ และหลงใหลได้ปลื้มกับวัตถุนิยมกินสมควร และการเป็นผู้คลั่งไคล้ใน “วัตถุนิยม” และ “บริโภคนิยม” จนเกินไป โดยเฉพาะโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นได้ว่า มีการประสานสอดคล้องกันอยู่เป็นหลักใหญ่ กล่าวคือ พระพุทธศาสนานั้นประกอบด้วยส่วนที่เป็นโลกียธรรมและโลกุตระธรรม โลกียธรรมนั้นเป็นคำสอนที่มุ่งหมายสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ (และโลกหน้า) ด้วยดี ส่วนโลกุตระธรรมนั้นมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้น อยู่เหนือโลก เป็นอิสระจากการถูกบีบคั้นรัดringของโลก ในส่วนของโลกียธรรมนั้น โดยที่พระพุทธศาสนาได้นำหนักและความสำคัญแก่ชีวิตมนุษย์ ซึ่งยังจะต้องดำรงอยู่ในโลกธรรมเป็นอย่างมากไม่ยิ่ง

^๔ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานปร.), แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี ,๒๕๔๐), หน้า ๒๖.

^๕ วิ.จ. (ไทย) ๖ / ๖๔๕ / ๓๔๑.

หย่อนไปกว่าโลกุตรธรรม จึงพิจารณามิติทางสังคมว่าเป็นส่วนหนึ่งของคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยดังคำกล่าวที่ว่า“วัฒนธรรมแห่งพระพุทธศาสนานั้น มิใช่มีแต่ที่เป็นไปเพื่อปัจเจกภาพ (Individual) อย่างเดียว แต่มีทั้งที่เป็นไปสำหรับสมาคมภาพ (Social - สังคม) ด้วย”^{๑๐} มองจากบริบทในพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น สอดคล้องและเอื้อต่อการดำเนินการในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นส่วนรวม โดยเฉพาะที่สอดคล้องต้องกันเป็นพิเศษ คือ “เศรษฐกิจพอเพียง” ตรงกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วย การเดินทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา^{๑๑} เป็นแนวปฏิบัติที่พอดี ทั้งในแง่การปฏิบัติและทางด้านจิตใจคือหลักสำคัญพื้นฐานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อแก้ไขวิกฤติของชาติและนำประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ก้าวพ้นวิกฤติเศรษฐกิจและสามารถไปสู่ชีวิตที่ดั่งงามมีคุณภาพตามหลักพระพุทธศาสนาได้^{๑๒}

ปัจจุบันมีกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งที่ดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรมของพระพุทธศาสนา และเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อแก้ไขปัญหาชีวิตของตนเองที่มีคมน้ำให้พบกับแสงสว่างแล้วดำเนินไปอย่างเรียบง่ายจนเป็นที่ยอมรับและยกย่องให้เป็นแบบอย่างในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจด้วยหลักธรรมบุคคลเหล่านั้น คือ “ปราชญ์อีสาน”

๔.๓ ความหมายของปราชญ์อีสาน

ปราชญ์อีสาน หมายถึง นักคิดชาวบ้าน หรือผู้นำชาวบ้านในภาคอีสาน ก่อนที่จะมาเป็นปราชญ์อีสาน หรือ นักคิดชาวบ้าน ท่านทั้งหลายเหล่านั้นจะต้องผ่านร้อนผ่านหนาว ผ่านสิ่งที่เป็นความทุกข์ ความสุข และสิ่งที่ลี้มแล้วลี้มอีกมาเป็นเวลานาน เช่น การประกอบอาชีพที่ลี้มเหลว การเป็นหนี้เป็นสินมาก่อน แต่สิ่งที่ปราชญ์อีสานมีอยู่ในตัวเอง

---

^{๑๐} พระไพศาล วิสาโล, พระธรรมปิฎกกับอนาคตของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนวัฒนธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

^{๑๒} มนุษย์ มุกข์ประดิษฐ์, “มัชฌิมาปฏิปทา” ในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, อังไฉน ดุษฎีบัณฑิต อันดับที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๒.

คือ ความอดทน และการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อที่จะเอาชนะปัญหาต่างๆ ที่เกิดรวมทั้งต้อง ดูแลครอบครัวเพื่อความอยู่รอดด้วย หรือที่เรียกว่า ไม่ยอมแพ้ต่อชีวิตจึงทำให้เกิดแรงบันดาลใจ ทำให้ต้องคิด...คิด...และคิดอยู่ตลอดเวลา จะเห็นว่า ปราชญ์อีสานเกือบทุกท่านมีประสบการณ์ที่แย่มาก่อน คิดอะไรมาครั้งแรกก็ล้มเหลว ต้องลองแล้วลองอีก จากอย่างหนึ่งก็มาเป็นอีกอย่างหนึ่ง หากบังเอิญมาในช่องทางที่ถูกต้อง ก็กลายเป็นเรื่องของความสำเร็จขึ้นมา แล้วก็สามารถนำความรู้ที่ได้มาต่อยอดและเพิ่มพูนเป็นอย่างอื่นเรื่อยไป

๔.๔ ลักษณะสำคัญของปราชญ์อีสานคือ

๑. เป็นคนดีมีคุณธรรม คือ มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพต่างๆ มีผลงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นของตน และได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไปอย่างกว้างขวางทั้งยังเป็นผู้ใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาของตนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำรงวิถีชีวิตโดยตลอด

๒. เป็นผู้คงแก่เรียนและหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ คือ เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาจะเป็นผู้ที่หมั่นศึกษา แสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอไม่หยุดนิ่งเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบ เป็นผู้ลงมือทำโดยทดลองทำตามที่เรียนมา อีกทั้งลองผิดลองถูกหรือสอบถามจากผู้รู้อื่นๆ จนประสบความสำเร็จเป็นผู้ชำนาญที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละด้านอย่างชัดเจนเป็นที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงความรู้ใหม่ๆ ที่เหมาะสมนำมาปรับปรุงรับใช้ชุมชนและสังคมอยู่เสมอ

๓. เป็นนักคิดชาวบ้าน คือ เป็นบุคคลที่สังคมในแต่ละท้องถิ่นยอมรับและเป็นผู้นำตามธรรมชาติซึ่งสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

๔. เป็นผู้สนใจปัญหาของท้องถิ่น คือ เป็นผู้ที่สนใจปัญหาของท้องถิ่น เอาใจใส่ศึกษาปัญหา หาทางแก้ไข และช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนตนเองอย่างไม่ย่อท้อจนประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของสมาชิกและบุคคลทั่วไป

๕. เป็นผู้ขยันหมั่นเพียร คือ เป็นบุคคลที่ลงมือทำงานและผลิตผลงานอยู่เสมอปรับปรุงและพัฒนาผลงานให้มีคุณภาพมากขึ้น อีกทั้งมุ่งทำงานของตนอย่างต่อเนื่อง

๖. เป็นนักประสานประโยชน์ คือ เป็นบุคคลที่ประพฤติตนเป็นคนดี จนเป็นที่ยอมรับนับถือจากบุคคลทั่วไป ผลงานที่ทำยังถือว่ามีคุณค่า จึงเป็นผู้ที่มีทั้งครองตน ครองคน ครองงาน ซึ่งจะทำให้ท้องถิ่นมีความเจริญ มีคุณภาพชีวิตสูงชันกว่าเดิม

๗. มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้เป็นเลิศ คือ สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและบุคคลทั่วไป ทั้งชาวบ้าน นักวิชาการ นักเรียน นิสิต นักศึกษา โดยอาจเข้าไปศึกษาหาความรู้ หรือเชิญปราชญ์อีสานเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ได้

๘. เป็นผู้ที่มีปัญญารอบรู้และเชี่ยวชาญ คือ เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ รวมทั้งสร้างสรรค์ผลงานใหม่ๆเสมอที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและมนุษยชาติ

นอกจากนี้แล้วปราชญ์อีสานยังมีความสำคัญ คือ สามารถพูดแล้วทำให้คนอื่นฟังเข้าใจถึงสิ่งที่พูดได้และให้ความรู้สึก หรือมีอารมณ์ร่วมในเหตุการณ์ต่างๆ เรียกว่าโดนใจคนฟังเลยทีเดียว เนื่องจากปราชญ์อีสานจะพูดจากหัวใจและประสบการณ์ที่ผ่านมาน่าสังเกต คือ เมื่อพูดถึงประสบการณ์แล้วผู้ฟังจะได้ความรู้สึกหรืออารมณ์ร่วมไปกับปราชญ์อีสาน ชุมชนมีความเข้าอกเข้าใจกันและได้รับความนับถือคนเหล่านี้คือนักสู้ ซึ่งต่างจากอาจารย์ที่ส่วนใหญ่นำประสบการณ์ของคนอื่นมาเล่าให้ฟัง จึงไม่สามารถเข้าถึงแก่นเหมือนกับปราชญ์อีสาน นับว่าเป็นพรสวรรค์อย่างหนึ่งของปราชญ์อีสานในการถ่ายทอดได้เป็นอย่างดี

เช่น ในเรื่องต้นไม้คือสิ่งที่เงินทุนเราลงทุนในต้นไม้เพียงไม่กี่บาท แต่ผลตอบแทนมหาศาล คุณค่าของต้นไม้มิใช่เพียงแต่เป็นตัวเงินหรือการออกดอกออกผลหรือการตัดต้นไม้มาขายเท่านั้นแต่การที่ต้นไม้มีความเขียวขจีสามารถดูดซับก๊าซคาร์บอนไดร็อกไซด์และสิ่งต่างๆได้นับว่ามีผลทางสังคมและสิ่งแวดล้อมอีกมหาศาล ปราชญ์อีสานสามารถอธิบายสิ่งเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน คนฟังก็มองเห็นภาพได้อย่างชัดเจนแล้วก็คิดว่าใช่เลย นอกจากนั้นต้นไม้ยังเป็นมรดกตกทอดไว้ให้ลูกหลานอีกด้วย ซึ่งเมื่อเทียบกับการที่คุณลงทุนไป ก็นับได้ว่าเป็นการลงทุนที่น้อยมากที่คุณนำเอาเมล็ดไปหว่าน และดูแลรดน้ำพรวนดิน เมื่อต้นไม้เติบโตถึงรุ่นหลังแล้วก็จะมียอดค่ามหาศาล และในระหว่างนั้นก็มียอดค่าทางธรรมชาติด้วย อันเป็นแนวคิดให้คนรักต้นไม้และอยากไปปลูกต้นไม้ นับว่าเป็นความสามารถของปราชญ์อีสานที่มองอย่างทะลุปรุโปร่ง แล้วนำมาอธิบายให้พวกเราได้ฟังด้วยคำง่ายๆ และเข้าใจได้ง่ายด้วย

ย้อนกลับมาเรื่องการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจปราชญ์อีสานทั้ง ๓ คือ พ่อทัศน กระจอม พ่อทองดี นันทะ และพ่อผอง เกติบูลย์ ท่านเหล่านั้นบอกว่าพวกท่านเป็นคนรวย คือ รวยความสุข รวยธรรมะ รวยปัญญา เพราะทุกคนมีทุกอย่างอุดมสมบูรณ์ มีอารมณ์ที่ดี มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคได้ทำงานในสังคมที่รักและชอบ และมีเงินพอใช้จ่ายไม่ขัดสนขุ่นเคือง ทุกคนมีธรรมะอยู่ในใจโดยเอาธรรมะมาเป็นฐานเอางานมาเป็นที่ตั้งแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง จากประสบการณ์ที่ลองผิดลองถูกจากการ

เรียนรู้สิ่งแวดลอม จากภูมิปัญญาท้องถิ่น แล้วนำความรู้ที่นั้นมาประยุกต์ใช้จนเกิดปัญญา สามารถแก้ไขปัญหาดังๆ ในชีวิตประจำวันได้

ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมอยู่หลายหมวดที่สนับสนุนและสอดคล้องกับ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ธรรมะเป็น ยุทธปัจจัยในการพัฒนาที่สำคัญยิ่ง เพราะเป็นหลักคิดและเป็นแนวทางปฏิบัติของคน เพื่อคน ซึ่งจะเกื้อหนุนให้เกิดผลได้อย่างแท้จริง

ต่อไปจะได้กล่าวถึงหลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ในการ แก้ปัญหาเศรษฐกิจ ในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๔.๕ หลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้

๑. หลักพุทธธรรมเรื่อง อิทธิบาท ๔

- (๑) ฉันทะ ความพอใจ
- (๒) วิริยะ ความเพียร
- (๓) จิตตะ ความคิด
- (๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง^{๑๑}

หลักอิทธิบาท ๔ ประการ แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมี คุณธรรม เครื่องให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตน ให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งมีอธิบายดังนี้

ฉันทะ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะ ทำให้ได้ผลดียิ่งๆขึ้นไป

วิริยะ คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ ท้อถอย

จิตตะ คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝักใฝ่ ไม่ปล่อย ใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

วิมังสา คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและ ตรวจสอบข้อที่ยังห้อยในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น^{๑๒}

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๐๖ / ๒๗๗.

^{๑๒} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔.(กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๒๘),หน้า ๑๘๖ -๑๘๗.

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่างก็มีหน้าที่เฉพาะตน เป็นธรรมแห่งความสำเร็จ เป็นธรรมที่สนับสนุนให้การทำงานทุกอย่างสำเร็จ เพราะฉันทะ จะทำให้คนเราเกิดความต้องการที่จะทำงานอยู่เสมอและปรารถนาจะให้ผลดียิ่งๆขึ้นไป วิริยะ จะทำให้คนเราลงมือทำและทำด้วยความพยายามอย่างต่อเนื่อง จิตตะ จะทำให้คนเราซึ่งกำลังลงมือทำงานอยู่นั้นมีจิตมุ่งมั่นไม่เลือนลอยไม่ฟุ้งวุ่น วิมังสา จะทำให้คนเรารอบคอบรู้จักใคร่ครวญหาเหตุผลและวิธีการต่างๆในการทำงาน

การประยุกต์ใช้ในชีวิตของปราชญ์อีสาน

ธรรม ๔ อย่างนี้ ปราชญ์อีสานนำมาใช้ในการทำเกษตรประณีตในการแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัวด้านการผลิตสรุปได้ดังนี้

(๑) นำมาเป็นฐานในการทำงาน

(๒) นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน

เช่น การขุดสระเพื่อออมน้ำไว้ใช้ในการเกษตร เพราะน้ำเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีพทั้งของมนุษย์ สัตว์และพืชผลต้นไม้ต่างๆ เพราะฉะนั้น พ่อทนต์ กระจยอม และพ่อผอง เกดพิบูลย์ กล่าวว่า น้ำเป็นสิ่งสำคัญจึงต้องออมน้ำไว้ใช้ในการทำการเกษตร ผสมผสาน พ่อทนต์ กระจยอม ท่านต้องขุดสระออมน้ำไว้ใช้เอง ไม่ได้อาศัยเทคโนโลยีช่วยแต่ขุดสระด้วยแรงมือของตนเองและครอบครัว โดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาเป็นฐานในการขุดคือ ฉันทะ จะต้องมีจิตสำนึกกรังงานที่ทำ คือ การขุดสระ วิริยะ คือ กำหนดขุดให้ได้ วันละ ๓ คิว ถ้าไม่ได้ถึง ๓ คิวก็จะ จิตตะ คือจะไม่ไปทำงานอย่างอื่นจะต้องมีสัจจะกับคำพูดของตนเอง วิมังสา คือ จะต้องมีปัญหาเพราะการขุดสระ พ่อทนต์ กระจยอม บอกว่าเราจะต้องขุดในที่ลุ่ม เพื่อให้เก็บน้ำไว้ใช้นานๆ ถ้าขุดในที่ดอนน้ำก็จะเก็บไม่ได้นาน การขุดสระจะเสร็จได้จะต้องอาศัยความเพียร ใส่ใจดูแล มีจิตสำนึกในหน้าที่ และมีปัญญาดูแล ดังคำอีสานกล่าวว่า “ คอยแคะคอยไ้ ยังลิได้ก่อนคำ ” (ค่อยๆทำแล้วงานนั้นก็จะสำเร็จ)ปราชญ์อีสานนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ โดยให้ความหมายของหลักธรรมแต่ละอย่างด้วยภาษาพื้นบ้านซึ่งทำให้คนทั่วไปเข้าใจได้ง่ายขึ้น

จากหลักอิทธิบาท ๔ ประการข้างต้น ปราชญ์อีสานได้นำมาเป็นหลักในการทำงาน โดยเฉพาะในด้านการผลิต เพราะเป็นธรรมที่สอดคล้องกับการทำงาน ผลจากการที่ดำเนินตามหลักธรรม ทำให้ปราชญ์อีสานและสมาชิกสามารถอุ้มชูตัวเองได้ สามารถอยู่อย่างไม่เดือดร้อน มีพอกินพอใช้ มีความสุขจากการทำงาน มีอาหารกินที่พอเพียง ทำให้ครอบครัวมีความสงบเป็นปกติสุขที่พื้นนี้สิน เมื่อชีวิตไม่ต้องดิ้นรนปัญญาก็จะเกิดสามารถแก้ปัญหาที่

มีคมนได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **ปญฺญุตฺตฺรา สพฺเพ ธมฺมา** แปลว่า **ธรรมทั้งปวงมีปัญหา** เป็นยิ่ง^{๑๕} เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้มองปัญหาว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐกว่าทรัพย์สินเงินทองของภายนอกร่างกาย

๒. หลักพุทธธรรมเรื่อง ทิฏฐุชฺฌมิกัตถสังวัตตนิคฺคธฺรฺม ๔

- (๑) อุฏฺฐานสํปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น
- (๒) อารักขสํปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา
- (๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี
- (๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม^{๑๖}

หลักทิฏฐุชฺฌมิกัตถสังวัตตนิคฺคธฺรฺม ๔ ประการ คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน คุณธรรมที่เป็นเครื่องให้บรรลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ เพราะเป็นหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า ทิฏฐุชฺฌมิกัตถสังวัตตนิคฺคธฺรฺม ซึ่งมีอธิบายดังนี้

อุฏฺฐานสํปทา ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน ประกอบที่สุจริตมีความชำนาญรู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุบายวิธีสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดีถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบภารกิจการทำงาน อาชีพเครื่องเลี้ยงชีวิตที่สุจริต ดึงม ยึดหลักธรรมคือความเพียร (วิริยะ) ในการประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **อุฏฺฐาตา วินุทฺเต ธฺนํ**^{๑๗} แปลว่า **บุคคล...ขยันหมั่นเพียร ย่อมหาทรัพย์ได้**^{๑๘}

อารักขสํปทา ได้แก่ การรู้จักรักษาคุ้มครองทรัพย์สมบัติที่หามาได้และการทำงานที่ตนได้กระทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เพื่อไม่ให้เป็นอันตราย

กัลยาณมิตตตา ได้แก่ การคบมิตร การเสวนากับบัณฑิตหรือบุคคลที่มีศีล มีคุณธรรม จริยธรรม

สมชีวิตา ได้แก่ การใช้ชีวิตอยู่อย่างเหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายรับ – รายจ่าย ให้พอเหมาะกับฐานะของตนเอง รู้จักควบคุมตนเองไม่ให้ดิ้นรนใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย รู้จักประหยัดอดออม ให้รายรับเหนือรายจ่าย

^{๑๕} อ.อุ.อุ. (ไทย) ๒๓ / ๘๓ / ๔๐๕.

^{๑๖} อ.อุ.อุ. (ไทย) ๒๓ / ๕๔ / ๓๔๐ .

^{๑๗} ต.ส. (บาลี) ๑๕ / ๒๔๖ / ๒๕๕.

^{๑๘} ต.ส. (ไทย) ๑๕ / ๒๔๖ / ๓๕๓.

ธรรม ๔ ประการนี้ เรียกอีกอย่างว่า หัวใจเศรษฐี หากบุคคลใดนำมาปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอ ก็จะทำให้ชีวิตของบุคคลนั้นราบรื่นและประสบความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตการทำงานได้เป็นอย่างดี ดังสรุปว่า “ขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร เลี่ยงชีวิตพอเพียง” ปราชญ์อีสานได้นำหลักธรรมทั้ง ๔ มาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จนทำให้การทำเกษตรประณีตสำเร็จ ฐานะมั่นคง

การประยุกต์ใช้ในชีวิตของปราชญ์อีสาน

ธรรม ๔ อย่างนี้ ปราชญ์อีสานนำมาใช้ในการทำเกษตรประณีตในการแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัวด้านการบริโภคสรุปได้ดังนี้

(๑) นำมาเป็นแนวทางในการดำรงชีพ

(๒) นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน

เช่น ในเรื่องนี้ปราชญ์อีสานนำมาบูรณาการใช้ในเรื่องการออม คือ การรักษาไม่ว่าจะเป็นการออมเงิน ออมดิน ออมทรัพย์ ปราชญ์อีสาน กล่าวว่า การออมสิ่งต่างๆ จะต้องมี ความหมั่น ขยัน อดทน เพื่อที่จะรักษาไว้ให้ได้ใช้ประโยชน์นานๆ โดยเฉพาะการออมทรัพย์ที่เป็นปัจจัยที่สำคัญในการทำงานดำรงชีพ เราจะต้องใช้จ่ายให้พอเหมาะแก่ฐานะ ไม่ดิ้นรนให้เกินตนเอง ห้ามใจให้ได้แล้วก็ใช้ตัวเองให้เป็น โดยการ “ออมจากน้อยไปหามาก เก็บวันละนิดดีกว่าคิดว่าจะเก็บ” มีความสันโดษอยู่พอเพียง รู้จักสิ่งที่เหมาะสมแก่พื้นที่ เช่น การปลูกพืชจะต้องรู้ว่าพืชไหนเหมาะแก่การปลูกในที่ของตนเอง เพื่อให้ได้ประโยชน์มากกว่าเสียทรัพย์แล้วหาประโยชน์ไม่ได้ ทำงานตามที่ตนเองมีความรู้ ไม่ทำงานเกินความรู้ของตนเอง รู้จักสิ่งที่เหมาะสมกับสถานที่ วัฒนธรรม และปัญญาของตนเอง ไม่นำสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่มาปลูก เพราะจะทำให้ไม่ได้ประโยชน์ในการออมดังคำที่ว่า “ล้านล้านครู” (ไม่เชื่อฟัง) แต่จะนำพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่มาปลูกเพื่อให้ได้ประโยชน์ ส่วนพ่อทนต์ ก็ปลูกกล้วยเพราะเหมาะสมกับพื้นที่ของตน นับว่าเป็นทุนทางความคิดของปราชญ์อีสาน ที่มีค่ายิ่งในสังคมปัจจุบัน

จากหลักธรรมข้างบนที่ปราชญ์อีสานนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเองอย่างพอเพียง ใช้สอยทรัพย์ที่หามาได้อย่างประหยัด บริโภคอาหารแต่พอเพียง ใช้ชีวิตที่เรียบง่าย ดังคำกล่าวที่ว่า “กินเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน” จึงทำให้ชีวิตพบกับสันติสุข แม้แต่ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้สาวกรู้จักประมาณในการบริโภคโดยให้ใช้ปัญญา

เป็นเครื่องกำหนดในการบริโภค เพราะการบริโภคไม่ใช่เพื่อเล่น เพื่อเมาเมว เพื่อประดับ เพื่อตกแต่ง แต่เป็นการบริโภคเพื่อให้สุขภาพดำรงอยู่ได้เท่านั้น

พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปุตฺโต) ได้ให้ทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า การกินจะต้องยึดหลักการต่อไปนี้ คือ (๑) จำกัดปริมาณอาหารให้พอดีกับความต้องการของร่างกาย (๒) จำกัดประเภทของอาหารให้พอดีที่จะได้สิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อร่างกายและได้สัดส่วน^{๑๕}

๓. หลักพุทธธรรมเรื่อง อปริหานิยธรรม ๗

- (๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
- (๒) พร้อมเพียงกันประชุม
- (๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีบัญญัติ
- (๔) เคารพอาวุโส
- (๕) ให้เกียรติและคุ้มครองสตรี
- (๖) เคารพสักการะเจดีย์ ปุชณียสถาน
- (๗) ให้ความอารักขา คุ้มครองแก่บรรพชิต^{๑๖}

จากหลักธรรมทั้ง ๗ ประการ ข้างต้นปราชญ์อีสานได้นำมาใช้ในการดำเนินการทำเกษตรแบบพอเพียงในรูปของกลุ่มมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทถิ่นถิ่น และในกลุ่มสมาชิกระดับพหุภาคี ๑๒ ท่าน ในการเสนอแนะแนวทางให้แกกันและกัน อยู่ ๒ ข้อ คือ

หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ได้แก่ การพบปะปรึกษาหารือกิจการงานในด้านการทำเกษตร ระดับกลุ่มภายในสมาชิกของตน และระดับพหุภาคีที่เป็นหัวหน้า

พร้อมเพียงกันประชุม ได้แก่ การพร้อมเพียงกันเข้าประชุม เลิกประชุม ทำกิจต่างๆ ที่พึงทำร่วมกัน

หลักอปริหานิยธรรมนี้เป็นธรรมที่ป้องกันความเสื่อมเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะเป็นธรรมที่นำไปสู่ความเจริญ หากหน่วยงานใดสามารถนำหลักอปริหานิยธรรมมาใช้ในองค์กรของตนแล้วก็จะสามารถนำพองค์กรให้พบกับความเจริญอย่างมั่นคงได้

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปุตฺโต), การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๓๔.

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๑๓๖ / ๘๒-๘๓ .

การประยุกต์ใช้ในชีวิตของปราชญ์อีสาน

ธรรม ๒ อย่างนี้ ปราชญ์อีสานนำมาใช้ในการทำเกษตรประณีตในการแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัวด้านการจัดการองค์กรสรูปได้ดังนี้

- (๑) นำมาเป็นแนวทางในบริหาร
- (๒) นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน
- (๓) นำมาเป็นกฎในการประชุม

เช่น ในการประชุมพหุภาคีแต่ละครั้งจะต้องมีความพร้อมเพื่อกันเพื่อสร้างพลังในการแก้ปัญหากับท้องถิ่น โดยปราชญ์อีสานจะร่วมกันประชุมทุกเดือนโดยเปลี่ยนสถานที่ประชุมไปตามจุดต่างๆ ที่ปราชญ์อีสานเป็นแกนนำโดยนำหลักอภิธานิยธรรมมาใช้เพื่อความพร้อมเพื่อกันและหาหนทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกัน จนปัจจุบันนี้แต่ละท่านก็มีสมาชิกในกลุ่มมากมาย เช่น ของพ่อทัศน กระยอม เองมีถึง ๑๖ หมู่บ้าน โดยเรียกว่า เกษตรต้นแบบ จะมีการสอนหรือแนะนำในการทำเกษตรเดือนละ ๔ วัน เพื่อให้ปัญหาต่างๆ ถูกแก้ไขร่วมกันทำให้สมาชิกมีชีวิตที่ดีขึ้นหลังจากเข้าร่วมโครงการเกษตรต้นแบบ

๔. หลักพุทธธรรมเรื่อง ฌรวาสธรรม ๔

- (๑) สัจจะ ความจริง
- (๒) ทมะ ฝึกตน
- (๓) ขันติ อดทน
- (๔) จาคะ เสียสละ^{๒๐}

จากหลักธรรมทั้ง ๔ ประการ ข้างต้น เป็นหลักธรรมสำหรับการครองเรือน หรือการใช้ชีวิตของคฤหัสถ์ ปราชญ์อีสานได้นำมาใช้ในชีวิตประจำวันของตนเอง โดยการทำเกษตรแบบพอเพียง อยู่ ๒ ข้อ คือ

สัจจะ ได้แก่ การตั้งมั่นในในสัจจะ ทำจริง พูดจริง ในสิ่งที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ จะทำอะไรก็ทำให้เสร็จจนเป็นที่เชื่อถือและไว้วางใจของบุคคลต่างๆ

^{๒๐} พ.ศ. (ไทย) ๒๕ / ๑๕๐ / ๕๔๕.

ขันติ ได้แก่ ความอดทน มุ่งมั่นทำหน้าที่การงานของตนด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ไม่หวั่นไหว มั่นคงกับสิ่งที่ทำ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่เกิดขึ้น ขันติธรรมนี้เป็นตัวที่สำคัญมากที่ปราชญ์อีสานใช้เพราะถ้าขาดความอดทนแล้วการงานก็ไม่สำเร็จ โดยใช้ควบคู่กันกับ การพึ่งตนเอง จนทำให้งานต่างๆ สำเร็จ

การประยุกต์ใช้ในชีวิตของปราชญ์อีสาน

ธรรม ๒ อย่างนี้ ปราชญ์อีสานนำมาใช้ในการทำเกษตรประณีตในการแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัวด้านการผลิต คือ นำมาเป็นหลักในการทำงาน เช่น ลัจจะ ใช้ในการปลูกต้นไม้คือตั้งใจจะปลูกต้นไม้จะต้องปลูกให้ได้ ขันติ คือ เมื่อปลูกแล้วต้องอดทนเอาใจใส่ดูแลรักษาเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายต้นเข้ามาเราจะต้องไปดูแล เช่น การปลูกกล้วย เราจะต้องคว่ำมีใบที่เหี่ยวแห้งหรือไม่ถ้ามีก็ตัดออก ตกแต่งใบให้สวยงามอยู่เสมอ รดน้ำเพื่อให้ลำต้นสมบูรณ์ เพื่อที่จะออกผลผลิตตามที่เราหวัง ถ้าเราไม่ใส่ใจในการทำงานที่ทำ ผลที่ออกมาก็ไม่สมบูรณ์ พ่อทัศน์ กระยอม กล่าวว่า “ไม่ว่ามนุษย์ สัตว์หรือต้นไม้ ทุกอย่างก็ต้องการการเอาใจใส่ดูแลเสมอเราจะต้องมีความอดทน เสียสละเวลาเพื่อผลผลิตที่เราปลูกให้สมบูรณ์ไม่ให้เป็นอันตราย ตั้งใจว่าจะทำให้ได้ผลมากที่สุด เราก็ต้องทำจริง ดูแลอย่างจริงจัง เช่น การต่อกิ่งสังข์กับต้นมะนาว เพื่อให้อยู่ด้วยกัน ออกผลร่วมกันเราจะต้องอดทนดูแลจนกว่าต้นไม้จะออกผล การปลูกพืชปลูกได้ทุกคนแต่ปลูกแล้วพืชนั้นจะสมบูรณ์ออกผลคงทนได้หรือไม่ นั่นซึ่งเป็นบทพิสูจน์ความจริงใจ ความอดทน ของผู้ที่ปลูก

๕. หลักพุทธธรรมเรื่อง อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน^{๒๒}

จากหลักธรรมนี้ ปราชญ์อีสานนำมาเป็นหลักในการทำงาน เพราะว่าที่พึ่งที่แท้จริงของคนเรานั้น ได้แก่ตนเองเท่านั้น บุคคลคนอื่นไม่ว่าจะเป็นพ่อ แม่ ญาติ สามี ภรรยา บุตร ธิดา ก็เป็นที่พึ่งได้ไม่ดีเท่าพึ่งตนเอง เพราะบุคคลเหล่านั้นเป็นที่พึ่งได้เฉพาะเรื่องบางเวลาเท่านั้น ส่วนการพึ่งตนเองนั้นพึ่งได้ตลอดเวลา หากเรามัวแต่รอพึ่งบุคคลอื่นอยู่เสมอ ย่อมเป็นคนอ่อนแอ จะทำอะไรก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะว่าถ้าเราพึ่งตนเองไม่ได้ ก็ยากที่จะพึ่งคนอื่นได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “ยามจนถึงเห็นใจญาติ ยามลำบากจึงเห็นใจคน” ดังนั้น ที่พึ่งที่

^{๒๒} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕ / ๑๖๐ / ๘๒.

สำคัญที่สุดจึงได้แก่ตนเอง ดังที่ปราชญ์อีสานพึ่งตนเองจนประสบความสำเร็จในปัจจุบันเป็นที่พึ่งให้แก่บุคคลอื่นได้

การประยุกต์ใช้ในชีวิตของปราชญ์อีสาน

ธรรม หมวดนี้ ปราชญ์อีสานนำมาใช้ในการทำเกษตรประณีตในการแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัวด้านการดำเนินชีวิตคือ นำมาเป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิต ในการทำงานด้วยมือสองข้างของตนเอง เพื่อให้มีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างผาสุก

๔.๖ ประโยชน์ที่เกิดจากการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมของปราชญ์อีสาน

จากหลักพุทธธรรมดังกล่าวข้างต้นที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่สิ่งที่ปราชญ์อีสานได้รับนั้นมากมายแต่พอสรุปได้ดังนี้

- (๑) ทำให้หนี้สินที่มีหมดไป
- (๒) ทำให้การทำงานที่ทำสำเร็จลุล่วง
- (๓) ทำให้ฐานะครอบครัวดีขึ้น
- (๔) ทำให้ได้แนวคิดในการทำงาน
- (๕) ทำให้ตั้งตัวเป็นหลักมั่นคง
- (๖) ทำให้ได้เกียรติยศและชื่อเสียง
- (๗) ทำให้ได้มิตรไมตรีมากขึ้น
- (๘) ทำให้เกิดความสุขทั้งกายและใจ
- (๙) ทำให้มีเครื่องอุปโภค บริโภค อย่างเพียงพอ
- (๑๐) ทำให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม

จากการศึกษาอย่างใกล้ชิดผู้วิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ คือเมื่อบุคคลใดก็ตามน้อมนำไปปฏิบัติตามสติปัญญาของตนแล้วผลที่เกิดขึ้นคือประสบผลสำเร็จทุกประการ ดังคำกล่าวที่ว่า ราชรถแสนวิจิตร ย่อมชำระคัมภีร์ระก็ดำเนินไปสู่ความคร่ำคร่า คือขราแต่ว่าคำสั่งสอนของสัตบุรุษย่อมไม่ถึงความคร่ำคร่าปราชญ์เท่านั้นย่อมเข้าใจใน

ปราชญ์^{๒๓} สิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบแล้วนำมาสั่งสอนให้ชาวโลกได้น้อมนำไป ประพฤติเพื่อแก้ปัญหาต่างๆในชีวิตนำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ ไม่มีคำว่าคร่ำคราแห่ง กาลเวลาเลย จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดชี้ให้เห็นว่าหลักพุทธธรรมสามารถแก้ปัญหาได้ตั้งแต่ ระดับบุคคลถึงสังคมได้ ขอเพียงแต่ให้น้อมนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง ดังที่ปราชญ์ อีสานน้อมนำมาแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในครอบครัวและสังคมของตนเองจนประสบ ผลสำเร็จในชีวิต พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้เป็นอนุภาษิต เมื่อบุคคลเลือกเพื่อนธรรมะด้วย ปัญญาอันแยบคาย เพื่อให้เหมาะแก่ปัญหาที่ตนเองประสบอยู่ เพราะพุทธธรรมแต่ละหมวด แต่ละข้อก็สามารถใช้ได้หลายวิธี เช่นยาที่รักษาโรคที่มีหลายชนิดจะได้ผลก็เมื่อแพทย์เป็นผู้ วินิจฉัยให้แล้วจัดยาให้ตามโรคนั้นๆ พุทธธรรมก็เช่นกันหากเราพิจารณาจากปัญญาแล้วก็จะ สามารถนำไปใช้ให้ถูกกับปัญหานั้นๆได้เช่นกัน ผลที่ตามมาคือความสุขที่แท้จริง ดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ธมฺโม สุฉินฺโน สุขมาหาติ

ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว นำสุขมาให้^{๒๔}

เช่น เกษตรประณีต ๑ ไร่แนวคิดปราชญ์อีสานภายใต้วิกฤตที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ดังกล่าวยังมีกลุ่มชาวบ้านที่ทุกคนยกย่องให้เป็นปราชญ์อีสาน หรือ นักคิดชาวบ้าน ได้ร่วมกลุ่มจัดตั้งขึ้นเป็นเครือข่ายปราชญ์อีสานชาวบ้านโดยได้ศึกษารูปแบบเกษตรกรรมโดย ไม่ได้เอาเงินเป็นตัวตั้งในระบบการผลิต หากยกเอาความสุขขึ้นมาเป็นตัวตั้ง หันมาทำ การเกษตรแบบผสมผสาน พึ่งตนเองด้วยการออมน้ำ ออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมสัตว์ และออมน้ำ ไม้อย่างยั่งยืน

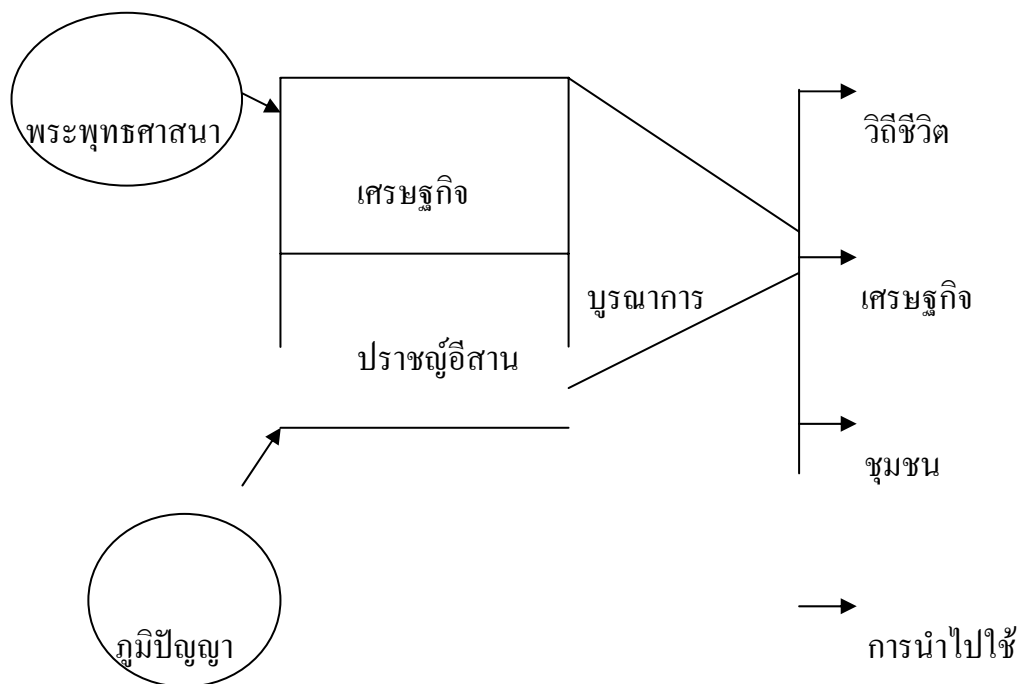
เครือข่ายปราชญ์อีสานรวมตัวกันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยนำหลัก พุทธธรรมมาเป็นฐานในการทำงานและเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง พัฒนาความรู้จนสามารถพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเอง อย่างสมดุล และมีความสุข กระทั่งทำให้ผู้ที่ร่วมอยู่ในกระบวนการเรียนรู้กลายเป็นผู้ที่ลุ่มรวย ความสุขโดยไม่เป็นหนี้ แต่อย่างไรก็ตาม แม้องค์กรอันเกิดจากการทำเกษตรแบบผสมผสาน ของปราชญ์อีสานแต่ละท่านที่สั่งสมกันมานั้นนานนั้นจะเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์แล้วว่า สามารถช่วยให้ชาวบ้านในพื้นที่ภาคอีสานพออยู่ พอกิน มีสุขภาพดี และสิ่งแวดล้อมดีก็ตาม

^{๒๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕ / ๑๑๔ / ๑๒๓.

^{๒๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕ / ๔๗ / ๖๑.

หากทว่ากลุ่มเกษตรกรที่เจริญรอยตามปราชญ์อีสานเหล่านั้นมักคิดกรอบที่ว่าต้องลงทุนมาก ต้องมีแรงงานมาก จึงจะทำได้สำเร็จ

ด้วยเงื่อนไขดังกล่าว จึงเกิดโครงการทดลองทำเกษตรกรรมประณีต ๑ ไร่ สู่การมีอยู่ มีกิน ลดหนี้ปลดสิน โดยการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งดำเนินการทดลองโดยปราชญ์อีสานเป็นแกนนำในการทดลอง โครงการเกษตรประณีต ๑ ไร่ เน้นการนำเอาองค์ความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานของปราชญ์อีสานของแต่ละท่านที่ประสบความสำเร็จมาออกแบบการทำเกษตรกรรมอย่างประณีตในพื้นที่ ๑ ไร่ โดยการศึกษาทั้งปริมาณและชนิดของพืชผักที่ใช้ปลูก ค่าใช้จ่ายต่างๆ ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าให้ใช้ประโยชน์ได้จริงในที่ดิน ๑ ไร่ นอกจากนั้นยังเกิดองค์ความรู้ในครอบครัว ในชุมชน ตลอดจนในเครือข่ายที่สังกัด พร้อมทั้งสามารถนำความรู้ที่ได้ขยายผลสู่บุคคลและชุมชนอื่นดังปรากฏในปัจจุบัน เกษตรประณีต ในความหมายของปราชญ์อีสาน หมายถึง การปลูกด้วยฝีมือ มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค มีความมั่นคงต่อผู้ผลิต เป็นสวนอาหารของครอบครัวที่อุดมสมบูรณ์และมีคุณภาพ มีความสุขบนตัวชีวิตที่ตัวเองสร้างขึ้น และมีความยั่งยืนต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนและของโลกการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน สรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๕ ตัวอย่างการแก้ปัญหาของปราชญ์อีสาน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่องแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสานนี้ สืบเนื่องมาจากภาวะวิกฤติทางด้านเศรษฐกิจที่ประเทศไทยได้ประสบในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจบริโภคนิยมตามรูปแบบทุนนิยมและในสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจไทยภายใต้วิกฤติดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน ได้รับผลกระทบด้วยกันทั้งหมด จนต้องปิดกิจการทำให้ประชาชนว่างงานได้รับความเดือดร้อนในการดำรงชีพทำให้วิถีชีวิตของสังคมเปลี่ยนแปลงไป แต่ท่ามกลางสายทางที่มีมมนั้น ได้มีแสงสว่างนำทางชีวิตของสังคมเพียงเล็กน้อย คือ มีกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า “ปราชญ์อีสาน” ได้ต่อสู้ชีวิตจากอำนาจแรงผลักดันจากภายนอก ด้วยการนำหลักพุทธธรรมมาเป็นฐานในการทำงาน เพื่อยกระดับชีวิตของตนเองให้พ้นจากความทุกข์ อยู่ในระดับพออยู่พอกิน แล้วแนะนำชุมชนให้ปฏิบัติตามจนพ้นจากความทุกข์ได้ในระดับเบื้องต้น ดังที่ผู้วิจัยได้ศึกษาภาคสนามที่ บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น และจากงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง จะเห็นว่าหลักพุทธธรรมของพระพุทธศาสนา เข้าไปเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทโดยปราชญ์อีสานนำไปใช้มีอยู่มากมาย ซึ่งพอสรุปได้ว่า พุทธธรรมได้เกี่ยวข้องทั้งด้านการผลิต การบริโภค ซึ่งผลจากการศึกษามีดังนี้

๑. แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจใน ๒ ประเด็น คือ

๑.๑ ด้านการผลิต

การผลิตตามแนวพุทธ คือ การเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่เน้นปัญญานิยม มากกว่าทุนนิยม จะต้องมีการจัดสรรอย่างเป็นธรรม จะต้องไม่อคติในการแบ่งปันผลผลิต ตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ จะต้องให้สมดุลในประโยชน์ทั้ง ๓ คือ (๑) อุตัตถะประโยชน์ คือ ประโยชน์ส่วนตัว (๒) ปรัตถะประโยชน์ คือ ประโยชน์ของบุคคลอื่น (๓) อุภยัตถะ

ประโยชน์ คือ ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายทั้งของตนและบุคคลอื่น หรือเรียกอีกอย่างว่า ประโยชน์ส่วนรวม การจัดสรรสิ่งต่างๆ ด้านการผลิตจะต้องอำนวยประโยชน์ทั้ง ๓ ด้านให้เท่าเทียมกันด้วยความยุติธรรมที่ปราศจากอคติ กล่าวคือ ผลิตโดยการไม่เบียดเบียนตนและเบียดเบียนบุคคลอื่น ผลิตภายใต้การพึ่งตนเอง จัดสรรทรัพยากรทางธรรมชาติให้เหมาะสม

จากแนวคิดของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเศรษฐกิจข้างบนนั้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาจะเน้นที่การมี สัมมาทิฐิ ได้แก่ ความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรม มีเหตุ มีผล พอกิน พอใช้ ใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติให้คุ้มค่าด้วยปัญญาอันชาญฉลาด ไม่ส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตแบบทุนนิยมที่อาศัยความเสี่ยง เป็นการผลิตที่ไม่มั่นคง แต่ถ้าผลิตด้วยปัญญาค่อยเป็น ค่อยไป ตามเหตุปัจจัยของการกระทำ การผลิตก็จะมั่นคงที่สำคัญจะต้องตั้งอยู่บนประโยชน์ของตนเอง ประโยชน์ของผู้อื่นและของบุคคลอื่น อย่างถูกต้องเป็นธรรม

๑.๒ ด้านการบริโภค

พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลรู้จักบริโภคในวัตถุต่างๆด้วยความพอดี หรือ จะเรียกอีกอย่างว่า การรู้จักพอประมาณ (มัตตัญญูตา) ในการบริโภค ดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามอรรถภาพของตนเอง ไม่ทะยานอยากในสิ่งที่เกินตัว รู้จักควบคุมจิตใจและการใช้สอยต่างๆ เช่น การใช้สอยทรัพย์สินที่หามาได้ให้คุ้มค่าโดยการจัดสรรเป็นส่วนต่างๆดังนี้ (๑) ใช้เลี้ยงชีวิต (๒) ใช้เป็นทุนประกอบกิจการงาน (๓) เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น (๔) ทำพิธีกรรมแก่ญาติ

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึงเป้าหมายของการบริโภคอาหารว่า จุดประสงค์หลักของการบริโภคอาหาร คือ การบริโภคเพื่อให้มีชีวิตอยู่เพื่อสร้างประโยชน์แก่สังคม ไม่ใช่มีชีวิตอยู่เพื่อกิน แต่ให้บริโภคด้วยปัญญาที่ชาญฉลาด ไม่ใช่บริโภคด้วยตัณหาที่มากด้วยความอยาก เพราะถ้าบริโภคด้วยตัณหาแล้ว ความรู้จักพอประมาณก็จะไม่เกิดขึ้น แต่ตรงกันข้ามถ้าบริโภคด้วยปัญญา คำว่า พออยู่ พอกิน ความสมดุลระหว่างความต้องการกับสินค้าที่ผลิตขึ้นก็จะมี โดยเฉพาะการสำนึกในคุณค่าก็จะมีมากกว่าการบริโภคด้วยปริมาณที่ไร้ขอบเขต

๒. แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสาน

ประเด็นเกี่ยวกับแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาของปราชญ์อีสานนี้ พบว่า ปราชญ์อีสาน ได้ดำเนินชีวิตในการผลิต การบริโภค ด้วยความรู้จักพอประมาณ ทำทุกอย่างด้วยมือ

ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ด้วยแนวคิดที่ว่า (๑) วิ่งตามเงิน เดินเข้ากองไฟ วิ่งตามธรรมชาติ เย็นน้ำชื่นใจ (๒) หูใหญ่ ตาใหญ่ ปากน้อย (๓) เห็นน้องก่อนขายข้าว (เห็นผลผลิตก่อนค่อยขาย) (๔) ทดแทนคุณของแผ่นดิน (เจริญรอยตามพระยุคลบาท)

จากแนวคิดทั้ง ๔ ประการนี้ ปราชญ์อีสานได้นำมาเป็นหลักในการต่อสู้กับปัญหาความยากจนที่กลุ่มเค้าจากภายนอก ต่อสู้คืนรนเพื่อเอาชนะความจนด้วยแนวคิดของตนเอง จนได้รับชัยชนะ เป็นที่พึ่งของชุมชนและได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์อีสานที่มากด้วยประสบการณ์

หลักการในการทำงานของปราชญ์อีสานรวมแล้วพอสรุปได้ดังนี้ คือ (๑) ตื่นแต่เช้า เอาใจใส่ในกิจการงานของตน (ไม่นอนตื่นสาย) (๒) ดูแลรักษาการทำงานที่ทำ (มีความรับผิดชอบ) (๓) ประเมินผลในงานที่ทำ คือ คอยตรวจตราดูแล ความเรียบร้อย ปรับปรุงแก้ไข ในสิ่งที่บกพร่อง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด (ใช้ปัญญา)

๓. การประยุกต์หลักพุทธธรรมของปราชญ์อีสาน

หลักพุทธธรรมมีส่วนที่เกี่ยวข้องและสนับสนุนเกี่ยวกับเศรษฐกิจในด้านต่างๆ ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การซื้อขายแลกเปลี่ยน เช่น หลักความสุขของคฤหัสถ์ หลักปัจจัย ๔ หลักเป้าหมายของการบริโภค หลักการจัดสรรทรัพย์ หลักอิทธิบาท ๔ หลักทฤษฎีฆัมมิกัตถสังวัตตนิกรรม ๔ และหลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น

หลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์เพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจของตนเอง พอสรุปได้ดังนี้

๓.๑ หลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ในการผลิต ประกอบด้วย หลักพุทธธรรม ๒ ประการ คือ หลักอิทธิบาท ๔ หลักภรรวาสธรรม ๔

๓.๒ หลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ในการบริโภค ประกอบด้วย หลักพุทธธรรม ๑ ประการ คือ หลักทฤษฎีฆัมมิกัตถสังวัตตนิกรรม ๔

๓.๓ หลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ ในด้านการบริหารองค์กร ประกอบด้วย หลักพุทธธรรม ๑ ประการ คือ หลักอปริหานิยธรรม ๓

๓.๔ หลักพุทธธรรมที่ปราชญ์อีสานนำมาประยุกต์ใช้ ในด้านการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย หลักพุทธธรรม ๑ ประการ คือ หลักอตุตา หิ อตุตโน นาโถ

๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลรู้จักการแก้ปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง รู้จักการต่อสู้ เผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยปัญญาอันชาญฉลาด เพราะปัญหาบางอย่างบุคคลอื่นก็ไม่สามารถช่วยเหลือได้เราเท่านั้นที่จะรู้และแก้ไขด้วยตนเอง ด้วยสติ ดังนั้น พุทธศาสนาจึงสอนเน้นให้บุคคลรู้จักพึ่งตนเอง (อัตตา หิ อัตตโน นาโถ) รู้จักฐานะของตนเอง รู้จักพอประมาณในการดำเนินชีวิต (มัตตัญญูตา) โดยได้เสนอหลักธรรมไว้เป็นแนวทางให้บุคคลได้ปฏิบัติตาม อีกอย่างพระพุทธองค์เองก็ทรงดำเนินพระชนม์ชีพด้วยพระจริยาวัตรที่งดงาม แม้ว่าพระพุทธองค์จะประสูติในวรรณะกษัตริย์ แต่พระองค์ก็ทรงปฏิบัติพระองค์อย่างเรียบง่าย สมถะ เพื่อเป็นแบบอย่างของผู้ที่จะปฏิบัติตามด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า “ตัวอย่างที่ดี มีค่ามากกว่าคำสอน”

เมื่อประเทศไทยได้ประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้มีปราชญ์อีสาน นำหลักพุทธธรรมมาเป็นหลักในการแก้ปัญหาภายในครอบครัวของตนเอง ก่อนแล้วค่อยขยายไปสู่ชุมชนและภูมิภาค ในรูปแบบเกษตรผสมผสาน ๑ ไร่ โดยยึดหลักอิทธิบาท ๔ ที่มีกรอบของความขยัน ประหยัด อุตุน เข้ามารองรับ เพื่อควบคุมจิตใจของตนเอง ไม่ให้เกิดความโลภ ความอยาก (ตัณหา) แนวคิดและวิธีการของปราชญ์อีสานจะมีความคล้ายคลึงกัน เพราะปราชญ์อีสานใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องกัน จากการนำหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปราชญ์อีสานนั้น ถือว่าเป็นการแก้ปัญหาภายในจิตใจของตนเอง เพราะปัญหาทุกอย่างบ่อเกิดย่อมมาจากภายในจิตใจของแต่ละบุคคล ถ้าสามารถแก้ปัญหาภายในจิตใจได้แล้ว (หมดกิเลส) ปัญหาทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัญหานอกก็พลันหมดไป ดังที่ปราชญ์อีสานนำมาใช้เป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น เพราะธรรมะบางหมวดบางข้อสามารถแก้ปัญหาได้ทุกปัญหา ถ้าบุคคลเข้าถึงและนำมาใช้อย่างจริงจัง เช่น ปราชญ์อีสานทั้ง ๓ ท่าน ได้น้อมนำมาปฏิบัติอย่างเคร่งครัดผลก็คือประสบผลสำเร็จในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ อุปมาเหมือนในครั้งพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดสาวก รูปใดตั้งใจฟัง นำไปขบคิด และปฏิบัติตาม ก็จะบรรลุธรรมกันทุกรูป เพราะว่าพุทธธรรมไม่ได้อำนวยความสะดวกเฉพาะบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นประโยชน์แก่บุคคลทั่วไปทั้งชาติ หากว่าปฏิบัติตามอย่างจริงจัง ดังที่ปราชญ์อีสานปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่สามารถปลดหนี้ ฟุ้งมือสองข้างของตนเอง เอาชนะความทุกข์ทั้งปวง พบกับความสุข ที่สำคัญคือเป็นที่พึ่งของบุคคลอื่น ไม่เป็นภาระของบุคคลอื่น

เป็นที่น่าสังเกตว่าหลักพุทธธรรมในแต่ละหมวดไม่จำเป็นต้องใช้ทุกข้อก็สามารถที่จะทำให้บรรลุผลแก่ผู้ปฏิบัติได้เช่นกัน ในงานวิจัยเล่มนี้ปราชญ์อีสานก็ไม่ได้ใช้หลักพุทธธรรมทุกข้อ เช่น หลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการ ปราชญ์อีสานก็ใช้เพียง ๒ ข้อ ในการบริหารองค์กรก็สามารถนำองค์กรไปสู่เป้าหมายได้เช่นกัน

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ภาพลักษณ์ในการทำหน้าที่ของปราชญ์อีสาน ในฐานะต้นแบบในการทำเกษตรแบบผสมผสานและในฐานะพุทธศาสนิกชนเป็นแบบอย่างที่ดี ที่พุทธศาสนิกชนในปัจจุบันควรน้อมนำเอาพุทธธรรมมาปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เพื่อให้ลดปัญหาภายในจิตใจของแต่ละบุคคล ในที่สุดชีวิตก็จะพบกับ “सानตีสุข” ที่ยั่งยืนต่อไป

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๑. การศึกษาวิจัยปราชญ์อีสานเกี่ยวกับการใช้หลักพุทธธรรมในครั้งต่อไป ควรศึกษาด้วยการใช้แบบสอบถาม แล้วทำเป็นค่าสถิติ เพื่อให้ทราบถึงเปอร์เซ็นต์ของการใช้หลักพุทธธรรม

๒. หน่วยงาน หรือ องค์กรที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาให้ช่วยกันแสวงหาและทำการวิจัยเฉพาะกลุ่มของปราชญ์พื้นบ้านให้ครบทุกหมู่บ้าน เพื่อจะได้รายชื่อปราชญ์พื้นบ้านและหาทางส่งเสริมให้ปราชญ์พื้นบ้านได้ทำงานตามหลักพุทธธรรมเพื่อจะให้เป็นการเข้าถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นภูมิปัญญารากแก้ว ให้เป็นที่ยอมรับทั่วไป

๓. ในแต่ละหมู่บ้านควรมีบันทึกปราชญ์พื้นบ้านของชุมชนตนเองและของประเทศ เพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจและซึมซับกับความรู้ของปราชญ์พื้นบ้านตั้งแต่อยู่ในวัยการศึกษา เพื่อพัฒนาชีวิตของตนเองให้พบกับसानตีสุขที่ยั่งยืนต่อไป

๔. ควรศึกษาวิจัยแนวคิดของปราชญ์อีสานในแง่มุมอื่นอีก เช่น ด้านการพัฒนาสังคม ด้านการศึกษา ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม ด้านการแพทย์แผนโบราณ (ยาสมุนไพร)

๕. ควรศึกษาวิจัยเปรียบเทียบแนวคิดของปราชญ์อีสานกับปราชญ์พื้นบ้านในภูมิภาคอื่นในด้านการใช้หลักพุทธธรรมเป็นฐานในการทำงาน ซึ่งอาจแตกต่างกันทางวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

.พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง : แนวความคิดและยุทธ

ศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๑.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. วิฤตเศรษฐกิจวิพากษ์. กรุงเทพมหานคร : บริษัทรุ่งเรืองการพิมพ์

(๑๕๕๗) จำกัด, ๒๕๔๒.

. เศรษฐกิจ สังคม การเมืองในศตวรรษที่ ๒๑. เอกสารประกอบประชุมปฏิบัติ

การร่วมสำหรับผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑.

คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. รายงานวิจัยเรื่องแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยใน

การจัดการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการ

ศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท.

กรุงเทพมหานคร : กองส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม, ๒๕๓๔.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการ

พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน. ทฤษฎี

ใหม่. กรุงเทพมหานคร : ออฟเซ็ทครีเอชัน, ๒๕๓๘.

คุณ โทจันทร์, รศ. พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร

: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

. พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ, รศ.ดร.. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ชัยอนันต์ สมุทวานิช. ทฤษฎีใหม่: มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. กรุงเทพมหานคร : สถาบัน

นโยบายการศึกษา, ๒๕๓๕.

ชูเมกเกอร์ อี.เอฟ. “จิตแต่แจ้ว” เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ. แปลโดย สมบูรณ์ ศุภศิลป์

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘.

เดือน คำดี. ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

ทงศักดิ์ คุ้มไ้มน้ำ. หลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ขอนแก่น : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย

ขอนแก่น, ๒๕๓๔.

ทินพันธุ์ นาคตะ, ศ.ดร.. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :

หจก.สหชัยบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๑.

ธวัช ปุณโณทก. “ภูมิปัญญาชาวบ้าน : ของอาจารย์ปรีชา พิณทอง.” ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย.

กรุงเทพมหานคร : เจริญการพิมพ์, ๒๕๓๑.

ประเวศ วะสี. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม : แนวทางพลิกเศรษฐกิจสังคม.

กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑.

ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ และคณะอื่นๆ. วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิธีใหม่แห่งการพัฒนา.

กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมองค์กรพัฒนาเอกชนไทย, ๒๕๔๑.

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๑

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีม

ทอง, ๒๕๓๑.

. พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). ธรรมนุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. พิมพ์ครั้งที่

๓๔๕ กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

.เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

.ธุรกิจ – ฝ่าวิกฤติ ตอบปัญหา – สนทนาธรรม กับ คุณอานันท์ ปันยารชุน และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔.

.การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สหธรรม, ๒๕๔๓.

.การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร, ๒๕๔๒.
พระสิริมงคลจารย์. มงคลดอทพี. แปล เล่ม ๒, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. พระราชดำรัส. ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑, บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๒.

ไพโรจน์ พรหมสาส์น. “การบริหารงานที่ดี มีประสิทธิภาพ” พัฒนาชุมชน . ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๔๑.

ไพศาล วิสาโล, พระ. พระธรรมปฏิภักกับอนาคตของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : กองทุนมูลนิธิธรรม, ๒๕๔๒.

มงคล ด้านธานินทร์. เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเชิงระบบ : หลักการและแนวปฏิบัติ.

พิมพ์ครั้งที่ ๑ . กรุงเทพมหานคร : บริษัท เวิร์ดเวฟคอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๔๑.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. วิกฤติสังคมไทย ทรยศและทางออก. กรุงเทพมหานคร : สันติศิริการพิมพ์, ๒๕๔๑.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ชมมปฏฐกถา ฉกฐิณ ภาโค. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

มูลนิธิชัยพัฒนา.. คู่มือการดำเนินชีวิตสำหรับประชาชน ๒๕๔๑ และทฤษฎีใหม่.

พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร : บจ. มงคลชัยพัฒนา. ๒๕๔๑.

ขงยุทธ ขจรธรรม. นายแพทย์. และคณะ. พลังรากหญ้า พลังแผ่นดิน. กองทุนภูมิปัญญาชาวบ้าน ภาคอีสาน, ๒๕๔๕.

วัลลภ พรหมทอง. หลักและวิธีส่งเสริมการเกษตร. สำนักพิมพ์พีสิกส์เซ็นเตอร์, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๑ .

สุชีพ ปุญญานุภาพ. คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : องค์การพุทธ

ศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก, ๒๕๔๓.

พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สุ่ม ปุญญคุตโต, พระมหา, รวบรวม. พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สุบิน ปณีโต, พระ. **ลัทธิจะตะสมทรัพย์ : สะสมทุนสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร :
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑.

สมชัย ฤชุพันธุ์. “ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจเพื่อความมั่นคงของเศรษฐกิจไทยภายใต้สภาวะ
เศรษฐกิจโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว” เศรษฐศาสตร์ : I.F.M. กับทางรอด
เศรษฐกิจไทย. กรุงเทพมหานคร : ปัญญา, ๒๕๔๒.

เสรี พงศ์พิช (บรรณาธิการ). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่มที่ ๑-๒.**
กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ติ้งกรุ๊ฟ จำกัด, ๒๕๓๖.

ส่งเสริมสหกรณ์, กรม. **โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริและทฤษฎีใหม่ในพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมสหกรณ์, ๒๕๔๒.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ภูมิปัญญาไทย.** กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๔.

สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนารวมชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โอเดียน
สโตร์, ๒๕๓๓.

อภิชัย พันธเสน, ศ.ดร. **พุทธเศรษฐศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์
๒๕๔๔.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน.**
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐.

(๒) วิทยานิพนธ์ และงานวิจัย

คารารัตน์ เมตตาริกานนท์ และปันทดา เผือกพันธ์. รายงานการวิจัยเรื่อง ผู้นำท้องถิ่น
อีสานกับเครือข่ายความสัมพันธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากกรณีศึกษา. คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น, ๒๕๓๕.

บัวศรี ศรีสูง. “คำกล่าวนำการสัมมนา”, รายงานการสัมมนาเรื่อง **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการ
ดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท.** ณ หอประชุมเล็กศูนย์
วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๖-๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๔.

ประเวศ วะสี. “การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น”, ใน เอกสารประกอบการสัมมนาภูมิ
ปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท สถาบัน
พัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ,
๒๕๓๔. ๒๓๓ หน้า. เพื่อกัน .. รายงานการวิจัยเรื่องผู้นำท้องถิ่นอีสานกับเครือข่าย
ความสัมพันธ์

: กรณีศึกษากำนันสตรี. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น, ๒๕๓๕.

ปราณี หมอนทองแดง. ทิศทางการพึ่งตนเองในสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป. วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓.

พวงพยอม เจริญทอง. การประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร. วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑ .

พิมาน วงศ์อภัย. ปัจจัยส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งตนเอง. วิทยานิพนธ์ปริญญา
สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒.

ไพโรธ เลิศพิริยกุล และคนอื่นๆ . รายงานการวิจัยเรื่องการน้อมนำพระราชดำริทฤษฎีใหม่
และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุ
สภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.

สมเกียรติ มูลสุวรรณ . การเพิ่มความเข้มแข็งของผู้นำท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาหมู่บ้าน.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑.

สันติ คณานุกรักษ์. ภาวะผู้นำในหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.). วิทยานิพนธ์
ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๓๓.

(๓) บทความ

ประเวศ วะสี. **ประชามติตำบล : ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ.**

กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๑.

ประกิต บัวบุศย์, ศ.พิเศษ. **อีสาน ดินแดนที่รับกลิ่นพระพุทธศาสนาครั้งแรกในประเทศไทย**

; **บทความ, สารนิพนธ์. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.**

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ, “ที่พึ่งทางใจ” .**พุทธจักร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช**

วิทยาลัยปีที่ ๕๐ ฉบับที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๓๕.

มหาวิทาลัยภูมิปัญญาไทอีสานคืนถิ่น. **จดหมายข่าว...ก้าวทัน ประชาชนบ้านภาคอีสาน.**

ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ ประจำวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๔๗ ถึงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๗.

มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น. **วารสาร คำคุณ. ปีที่ ๑๔**

ฉบับที่ ๑ วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๔๗ ถึงวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๔๗.

สมภาร พรหมทา,รศ,ดร. กิ่ง : **มุมมองของพระพุทธศาสนา .วารสารพุทธศาสนศึกษา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ กันยายน – ธันวาคม ๒๕๔๖**

สุเมธ ตันติเวชกุล. **“เศรษฐกิจไทยได้ร่วมพระบารมี”** พิเพ็ชรรายปักษ์, ปักษ์แรกธันวาคม

๒๕๔๑.

(๔) ภาษาอังกฤษ

Chandier Leste V. **The Economics of Money and Banking.** New York, Harpel 1969
Fifth Edition.

Engel James F, Koilet, Devid T. and Blackwell Roger. **Conrumer Behavior.** The
Ohio Stato University, 1986

Sammuelson Paul A .**Economics.** Cambrige, Mass. 1970

Weisbrod, Burton. **Public Interest Law An Economics and Institutional Analysis.**
Berkeley and Angels, University of California Press, 1987

ภาคผนวก

ก

แนวทางการสัมภาษณ์

กรอบการสัมภาษณ์ผู้ทำการเกษตรแบบผสมผสานที่ใช้หลักพุทธธรรม

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- ๑.๑ ชื่อ.....สกุล.....อายุ.....ปี
- ๑.๒ ที่อยู่ปัจจุบัน.....
- ๑.๓ การศึกษา.....
- ๑.๔ ศาสนา.....
- ๑.๕ อาชีพ.....
- ๑.๖ หน้าที่ทางสังคม(ผู้ใหญ่บ้าน กำนันหัวหน้ากลุ่ม

เกษตรกร).....

- ๑.๗ เรื่องที่ให้ข้อมูล.....
- ๑.๘ วันที่เก็บข้อมูล.....
- ๑.๙ บรรยากาศในการเก็บข้อมูล.....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ที่ศึกษา

- ๒.๑ ประวัติการตั้งถิ่นฐาน
- ๒.๒ สภาพภูมิศาสตร์
- ๒.๓ อาชีพของชุมชน
- ๒.๔ สถาบันทางศาสนา
- ๒.๕ ประเพณีและพิธีกรรมในชุมชน
- ๒.๖ สภาพสาธารณสุขพื้นที่

ตอนที่ ๓ ข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกษตรแบบพออยู่พอกิน

- ๓.๑ วิสัยทัศน์ และหลักในการ ทำงาน
- ๓.๒ เริ่มทำการเกษตร
- ๓.๓ วิธีการในการทำเกษตร
- ๓.๔ ความภูมิใจที่ได้ทำเกษตรแบบพอเพียง
- ๓.๕ เทคนิคที่ทำให้ประสบความสำเร็จกับการทำเกษตรแบบพอเพียง
- ๓.๖ เทคนิคในการจำหน่ายผลิตผล
- ๓.๗ ปัญหา / อุปสรรคในการทำเกษตร
- ๓.๘ วิธีการแก้ปัญหา / อุปสรรค
- ๓.๙ ผลที่เกิดขึ้นจากการแก้ปัญหา

๓.๑๐ สภาพชีวิตความเป็นอยู่หลังจากทำโครงการเกษตรแบบพอเพียง

ตอนที่ ๔ ข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์การทำเกษตรกรรม

๔.๑ อดีต

๔.๒ ปัจจุบัน

๔.๓ ที่เหมือน / ที่ต่างกัน

ตอนที่ ๕ ข้อมูลเกี่ยวกับนำหลักพุทธธรรมมาใช้

๕.๑ ได้รับหลักพุทธธรรมมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันจาก

๕.๑.๑.....

๕.๑.๒.....

๕.๑.๓.....

๕.๑.๔.....

๕.๒ นำความรู้เกี่ยวกับพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ผสมผสานกับการทำงาน

๕.๒.๑ ด้านการผลิต

๕.๒.๒ ด้านการบริโภค

๕.๒.๓ ด้านจำหน่าย

พระมหาจุลศักดิ์ จิรวฑฒโน / รตน้อย ผู้สัมภาษณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

สถานที่สัมภาษณ์ บ้านเลขที่.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

พ่อทัศน์ กระยอม

ปราชญ์อีสาน บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย จังหวัด
ขอนแก่น สัมภาษณ์วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๔๗, วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๔๗

พ่อทองดี นันทะ

ปราชญ์อีสาน บ้านตลาด ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย จังหวัด
ขอนแก่น สัมภาษณ์วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๔๗

พ่อผอง เกตุพิบูลย์

ปราชญ์อีสาน บ้านโคกสง่า ตำบลโนนพริก อำเภอพล จังหวัด
ขอนแก่น สัมภาษณ์วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๗

นางสุนิจ กรุงทะลี

สมาชิก บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย
จังหวัดขอนแก่น สัมภาษณ์วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๔๗

นายบุญสงค์ กระยอม

สมาชิก บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย
จังหวัดขอนแก่น สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๔๗

แม่นาง กระยอม

ภรรยาพ่อทัศน์ กระยอม บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย
จังหวัดขอนแก่น สัมภาษณ์วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๔๘

ภาคผนวก

๗

ประวัติพอสังเขป

พ่อทัศน์ กระยอม

พ่อทัศน์ กระยอม เกิดเมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๔๗๑ ปัจจุบันอายุ ๗๘ ปี เกิดที่บ้านโคกใหญ่ อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น มีพี่น้องร่วมบิดา มารดา เดียวกันจำนวน ๓ คน พ่อทัศน์ กระยอม เป็นคนที่ ๑ นามสกุลเดิม “สุขมั่ง” แต่พ่อทัศน์ กระยอม อยู่กับตาและยาย จึงใช้นามสกุล “กระยอม” ตามสกุลของตา พ่อทัศน์ กระยอม มีบุตร ๕ คน ธิดา ๕ คน รวมเป็น ๑๐ คน

เกียรติประวัติที่ได้รับ

พ่อทัศน์ กระยอม ได้รับรางวัลต่างๆ ดังนี้

๑. รางวัลผู้นำดีเด่น ปี ๒๕๒๘
๒. รางวัลผู้ใหญ่บ้านดีเด่น ปี ๒๕๓๐
๓. เป็นประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเวียงน้อย – ปัจจุบัน
๔. รางวัลคนค้ำคูณเมืองขอนแก่น ปี ๒๕๔๓
๕. เกียรติบัตรครูวิทยาทานความรู้ ปี ๒๕๔๕

ประวัติพ่อสังขป

พ่อทองดี นันทะ

พ่อทองดี นันทะ เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ที่อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น
ปัจจุบันอายุ ๘๖ ปี บ้านตลาด ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

เกียรติประวัติที่ได้รับ

พ่อทองดี นันทะ ได้รับรางวัลต่างๆ ดังนี้

๑. ได้รับการเชิดชูเกียรติ “คนดีศรีสังคม” ปี ๒๕๓๓

ประวัติพ่อสังเขป

พ่อผอง เกตพิบูลย์

พ่อผอง เกตพิบูลย์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๓ ที่บ้านหันใหญ่ ตำบลเมืองพล อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น เป็นบุตรของนายทอก นางพัน เกตพิบูลย์ ปัจจุบัน อายุ ๗๕ ปี มีบุตร ธิดา รวม ๖ คน

เกียรติประวัติที่ได้รับ

พ่อผอง เกตพิบูลย์ ได้รับรางวัลต่างๆ ดังนี้

๑. รางวัลโล่ห์สิ่งทอง ปี ๒๕๔๑
๒. รางวัลพระราชทานพระธาตุนาคูนทองคำ ปี ๒๕๔๑
๓. เกียรติบัตรอาสาสมัครใกล้เคียงข้อพิพาทในชุมชน ปี ๒๕๔๑
๔. เกียรติบัตร"ภูมิปัญญาท้องถิ่น" ปี ๒๕๔๒
๕. เกียรติบัตรข้าราชการบำนาญดีเด่น ปี ๒๕๔๒
๖. รางวัลคนค้ำคูณเมืองขอนแก่น ปี ๒๕๔๓
๗. เกียรติบัตรเกษตรผสมผสานทำไร่นาสวนผสม ปี ๒๕๔๔

ตารางเปรียบเทียบการใช้หลักพุทธธรรมของปราชญ์อีสาน

หลักพุทธธรรม	พ่อทัศน์ กระยอม	พ่อทองดี นันทะ	พ่อผอง เกตพิบูลย์
อิทธิบาท ๔	-ใช้ในการทำเกษตร - ชุคสระ - ปลุกกล้วย - เลี้ยงปูนา		
ทิฐุขัมมิกัตถสัง- วัตตนิทธรรม ๔	- ใช้ในการบริโภค - ออม - ดำเนินชีวิต	- ใช้ในการบริโภค - ออม - ดำเนินชีวิต	- ใช้ในการบริโภค - ออม - ดำเนินชีวิต
มรवासธรรม ๔	-ใช้ในการทำเกษตร - ทำจริง - อดทน	-ใช้ในการทำเกษตร - ทำจริง - อดทน	-ใช้ในการทำเกษตร - ทำจริง - อดทน
อปรีหานิยธรรม ๗			-ใช้ในการบริหาร องค์กร - ประชุม - วางแผน
อดตา หิ อดตโน นาโถ	-ใช้ในการดำเนิน ชีวิต - พึ่งตนเอง	-ใช้ในการดำเนิน ชีวิต - พึ่งตนเอง	-ใช้ในการดำเนิน ชีวิต - พึ่งตนเอง

ภาคผนวก

ก

ภาพการทำงานของปราชญ์อีสานในอดีต

สมาชิกกลุ่มทอผ้า

โครงการปลูกพืชสวนครัว

โครงการขุดสระเลี้ยงปลา

โครงการปลูกกล้วยแก่งน

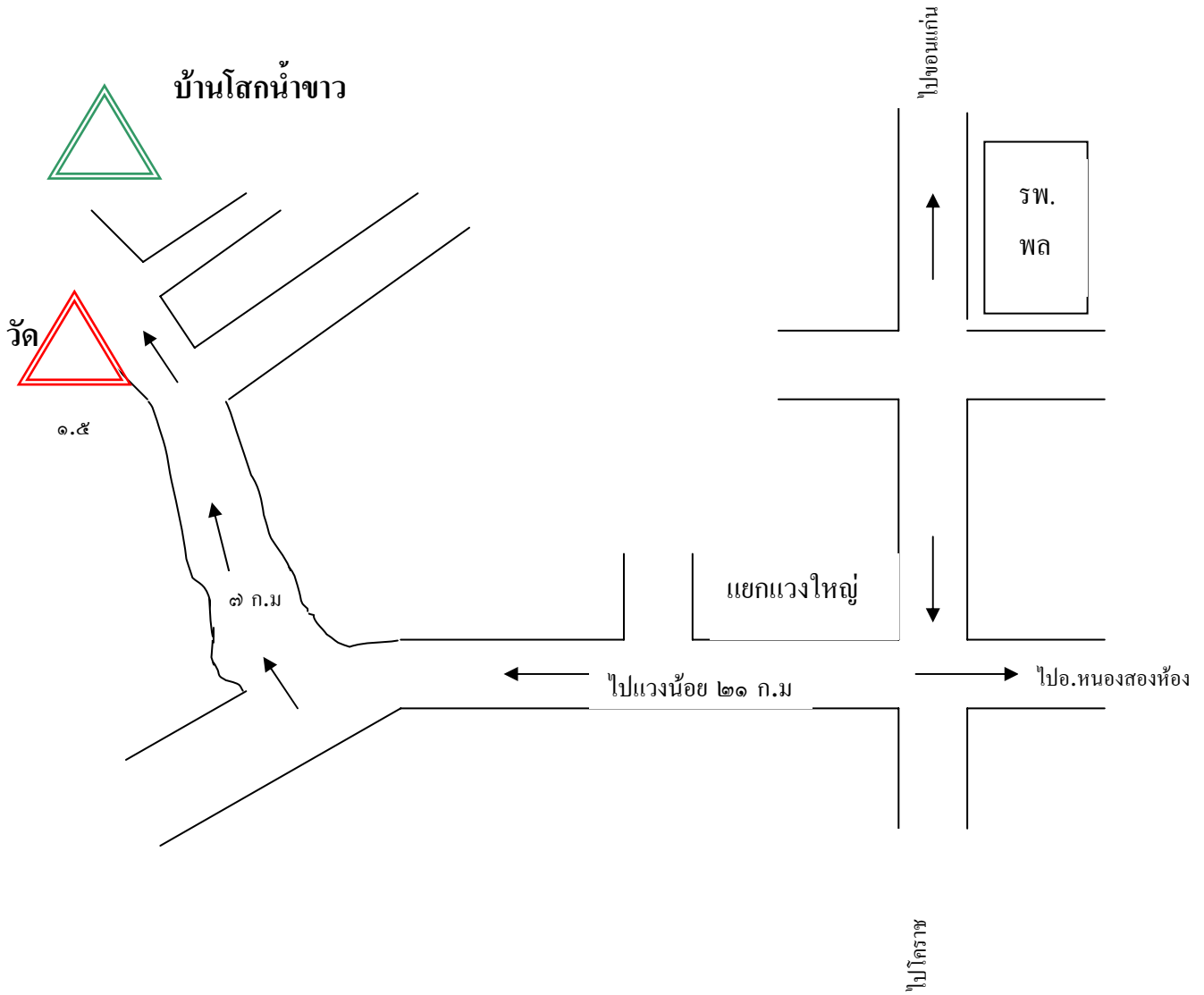

โครงการเลี้ยงสัตว์ (หมู, เป็ด)

โครงการเลี้ยงปูนา

แผนที่
บ้านโสกน้ำขาว หมู่ที่ ๖ ตำบลก้านเหลือง
อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหาจุลศักดิ์ ฉายา จีรวฑฒโน นามสกุล รตน้อย
- วัน เดือน ปีเกิด : ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕
- สถานที่เกิด : ๒๒ หมู่ ๘ บ.แก่นประคู้ ต.พระยืน อ.พระยืน
จ.ขอนแก่น ๔๐๑๒๐
- อุปสมบท : ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ณ วัดกลาง ต.ในเมือง อ.เมือง
จ.ขอนแก่น
พระครูมงคลสารนิเทศ (น้อย วุฑฒินฺทโร) เป็นพระอุปัชฌาย์
พระครูสมุห์วุฒิพันธ์ โสภโณ เป็นพระกรรมวาจาจารย์
พระครูสังฆรักษ์จำเริญ ญาณวีโร เป็นพระอนุสาวนาจารย์
- สังกัดปัจจุบัน : กุฎีภวภูตानนท์ วัดกลาง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น
๔๐๐๐๐ โทร. ๐-๔๓๒๒-๘๐๑๐, ๐-๑๗๕๕-๕๓๖๓
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๓๓ สอบได้นักธรรมชั้นเอก
จากสำนักเรียนคณะจังหวัดขอนแก่น วัดกลาง
: พ.ศ. ๒๕๓๗ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค
จากสำนักเรียนคณะจังหวัดขอนแก่น วัดกลาง
: ปีการศึกษา ๒๕๔๒ สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต
สาขารัฐศาสตร์ (การเมืองการปกครอง) (รุ่นที่ ๔๖)
จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: พ.ศ. ๒๕๔๖ สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ป.วค.)
จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: เข้าศึกษาต่อระดับบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในปีการศึกษา ๒๕๔๕ เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๔๕
- หน้าที่การงาน : พ.ศ. ๒๕๓๗ – ปัจจุบัน เป็นอาจารย์สอนพระปริยัติธรรม
สำนักศาสนศึกษาวัดกลาง
พ.ศ. ๒๕๔๓ - ปัจจุบัน เป็นอาจารย์สอนระดับชั้น ม. ต้น
โรงเรียนวัดหนองแวงวิทยา แผนกสามัญศึกษา